

‘Toegewijd aan twintigers?’

Een praktisch–theologisch onderzoek naar de perceptie van
twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk.

*Een onderzoek in het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd
en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap.*

Dorothee Berensen – Peppink

Protestantse Theologische Universiteit

Onderzoeksplatform Connecting Churches and Cultures

Begeleidend docent: Professor dr. H.P. de Roest

‘Toegewijd aan twintigers?’

Een praktisch–theologisch onderzoek naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk.

*Een onderzoek in het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd
en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap.*

Dorothee Berensen – Peppink

Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Groningen

Onderzoeksplatform Connecting Churches and Cultures

Begeleidend docent: Professor dr. H.P. de Roest

Meelezer: Professor dr. J.J.M. de Hart

INHOUDSOPGAVE

WOORD VOORAF	5
--------------	---

1. INLEIDING EN PROLEGOMENA

1.1	INLEIDING OP HET THEMA	7
1.2	RELEVANTIE	8
1.3	PRAKTISCH–THEOLOGISCHE VOORONDERSTELLINGEN	10
1.4	STRUCTUUR VAN HET ONDERZOEK	11
1.5	AFBAKENING EN BEGRIPPEN	12
1.6	HOOFDVRAAG EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK	16
	1.6.1 doelstelling	16
	1.6.2 hoofdvraag	16
	1.6.3 onderzoeksroute	16

2. EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

2.1	METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK	18
	2.1.1 keuze voor de onderzoeksmethode	18
	2.1.2 dataverzamelmethode	18
	2.1.3 werving en selectie participanten	19
	2.1.4 rol interviewer	19
	2.1.5 data-analyse	20
2.2	BESCHRIJVING DORPSCONTEXT	22
	2.2.1 Sintjohannesga (Friesland)	22
	2.2.2 Enter (Overijssel)	22
	2.2.3 Hollandscheveld (Drenthe)	23
	2.2.4 vergelijking leeftijdsopbouw	23
2.3	BESCHRIJVING KERKELIJKE CONTEXT	24
	2.3.1 beschrijving confessionaliteit van de drie dorpskerken	24
	2.3.2 beschrijving participatie twintigers in de drie dorpsgemeenten	27
2.4	FOCUSGROEPGESPREKKEN, VOORBEREIDING EN SITUATIE	30
2.5	ANALYSE	32
	2.5.1 wijze van participatie	33
	2.5.2 resultaat van het eerste datareductieproces (open codering)	34
	2.5.3 resultaat van de eerste ordening van de labels (axiale codering)	35
	2.5.4 resultaat van de selectieve codering en analyse	35
	2.5.5 bespreking spanningsveld vrijheidsdenken en bijbelse ideaal van binding aan geloofsgemeenschap	52
	2.5.6 kristallisatie-effect van de focusgroeponderzoeken	58
2.6	SUBCONCLUSIE: EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK	59

3. THEORETISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

3.1 TWINTIGERS: SPECIFIEKE KENMERKEN	62
3.1.1 postadolescentie als ‘vergeten’ levensfase	62
3.1.2 godsdienstige binding en vervreemding in de postadolescentie	63
3.1.3 specifieke kenmerken generatie Y en pragmatische generatie	66
3.1.4 generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers	71
3.1.5 twintigers en vrijheidsdenken	73
3.2 TWINTIGERS IN RELATIE TOT DE KERK	76
3.2.1 Twintigers in stadskerken	76
3.2.2 You Lost Me, why young people leave church and rethinking faith?	77
3.2.3 Jong, (goed) gelovig en kerk	80
3.3 VERANDERINGEN PARTICIPATIE	84
3.3.1 veranderingen t.a.v. participatie als lid van een algemeen maatschappelijke organisatie	84
3.3.2 veranderingen t.a.v. participatie als kerklid van de Protestantse Kerk in Nederland	87
3.3.3 vergelijking met EKD lidmaatschapsonderzoek <i>Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge</i>	93
3.4 PARTICIPATIE AAN GELOOFSGEMEENSCHAPPEN IN EEN DORPSCONTEXT	97
3.5 BIJBELS–THEOLOGISCHE EN ECCLESIOLOGISCHE HERBEZINNING	99
3.5.1 Ubi Christus, ibi ecclesia	99
3.5.2 duurzame binding aan kerk in postchristendom?	104
3.5.3 aandacht bij geopende kerkdeuren	110
3.6 SUBCONCLUSIE: THEORETISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK	113

4. EVALUATIE EN CONCLUSIES

4.1 VERGELIJKING EN ANALYSE THEORETISCH EN EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK	120
4.2 ONDERZOEKSCONCLUSIES	127
4.2.1 handvatten om te komen tot ‘specifiek participatiebeleid’	127
4.2.2 aanbevelingen	129
LITERATUURLIJST	133
GERAADPLEEGDE WEBSITES	135

WOORD VOORAF

Voor u ligt een praktisch theologische studie naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie bij de dorpskerk. Een thema, waar ik met veel plezier aan gewerkt heb en waarvan ik hoop dat u tijdens het lezen deelgenoot wordt van mijn passie voor twintigers en de kerk.

Mijn grote dank gaat uit naar mijn begeleiders. Professor de Roest, u wist mij door uw inspirerende begeleiding en uw visionaire boeken van begin tot eind enthousiast en gemotiveerd te houden voor het schrijven van deze masterthesis. Ook de goede suggesties met betrekking tot de literatuurstudie hebben daaraan bijgedragen. Dank ook voor het vertrouwen dat deze masterthesis een bijdrage mag leveren aan het grotere onderzoek onder twintigers en dertigers door het Onderzoekspatform ‘Connecting Churches and Cultures’. De onderzoeksdag in januari 2013 bood goede gelegenheid om de voorlopige onderzoeksresultaten te delen met de aanwezige predikanten en gemeente-adviseurs. Vanaf deze plek dank ik ook hen voor de reacties op die dag, die mij ook weer verder hielpen in de bezinning op het thema. Wat ik van u, professor de Roest, vooral zal onthouden is dat ‘u bent wat u schrijft’. De open en eerlijke gesprekken, waarin ook de kerkelijke praxis regelmatig naar voren kwam, weerspiegelden iets van uw vurige pleidooi om ons als kerken vooral te laten inspireren en verwonderen voor wie Christus voor ons persoonlijk is. Professor de Hart, aan u als tweede begeleider, gaat mijn dank uit voor wat betreft onder andere de goede literatuursuggesties. Met name voor het rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau, Wisseling van de Wacht, waarin uw eigen expertise als godsdienstsocioloog op het vlak van maatschappelijke participatie en godsdienstige socialisatie ook naar voren kwam, bevatte een zeer een relevant en recent generatieonderzoek met oog op de godsdienstige socialisatie van drie generaties. Uw biografie voerde nog veel meer relevante titels op, waar ik de komende jaren mijn voordeel mee zal doen. Dank aan u beiden!

Na het dankwoord aan u beiden, wil ik ook een dankwoord richten aan de naaste mensen om mij heen. In de eerste plaats wil ik hier mijn zus Rianne Peppink noemen, die met veel geduld en toewijding zich heeft ingezet om de geluidsopnames van de drie focusgroepgesprekken om te zetten in woordelijke transcriptie. Een klus, die resulteerde in bijna honderd pagina’s transcriptie. Een oefening in geduld, om door de mobiele ‘telefoonbliebjes’ heen toch te proberen te horen wie er aan het woord was. Zonder jou was het me nooit gelukt om de masterthesis in een jaar te voltooien. Het was leuk om het met jou te hebben over wat volgens jou relevante opmerkingen waren voor het onderzoek. Door jouw eigen positie als het gaat om de kerk hielp je mij in te zien wat voor zoekende twintigers belangrijk is als het gaat om het versterken van de band met de dorpskerk.

Mijn dank is groot aan mijn lieve echtgenoot Arjan, van wie ik de ruimte kreeg om regelmatig tot in late uurtjes nog door te studeren. Als jij na een lange werkdag terugkwam trof jij mij vaak al lezend aan of schrijvend aan. In de 12,5 jaar die we intussen samen mogen zijn, heb jij mij

geleerd om samen te genieten van de kleine details in het leven.

Bij het afronden van deze masterthesis wil ik de herinnering aan mijn vader niet ongenoemd laten, die samen met mijn moeder de basis legde, voor mijn passie voor het Evangelie. Mijn vader nam in de jaren zeventig de moedige stap om soms aarzelend zoekende twintigers nabij te zijn, door zijn werk als gemeentepredikant in Emmen te verruilen voor honderden studenten van de toen nog Christelijke Academie voor de Beeldende Kunsten Constantijn Huygens, waaraan hij als docent Godsdiens en Ethiek verbonden was. De liefde en wijsheid, die ik van jullie ontving, hopen wij ook weer door te geven aan de volgende generatie.

Naast het lezen en schrijven over twintigers genoot ik vooral ook van de gesprekken met twintigers zelf. Stuk voor stuk waren het boeiende focusgroepgesprekken, waarvoor ik ook via deze weg een ieder van jullie mijn dank voor jullie inzet uitspreken. Jullie woorden en creatieve ideeën gaven blijk van de wil om de band met de dorpskerk te versterken. Bemoedigend vond ik het dat een van jullie, die zes jaar niet meer naar een kerkdienst of kerkelijke activiteit was geweest enthousiast uitsprak: "Dit gesprek met mijn leeftijdsgenoten, daar had ik nou gewoon zin in!" Jullie gaven mij op heel eerlijke en soms ook persoonlijke wijze je (kritische) mening over de kerk en de plek die jullie daarin – al dan niet – innamen. Ook de drie kerken dank ik voor de gelegenheid om dit onderzoek te houden. In het bijzonder denk ik dan ook aan de betrokkenheid van predikanten en jeugdouderlingen.

Zelf liet ik ten tijde van de focusgroepgesprekken de juniorfase, waar de twintigers toe behoren, achter me. En met het afronden van deze masterthesis komt er (voorlopig) ook een einde aan de studie aan de Protestantse Theologische Universiteit, die grotendeels in mijn prachtige geboortestad Kampen plaats mocht vinden. Aan de knusheid van het studeren in Kampen, de leuke medestudenten die ik in de loop der jaren heb mogen leren kennen, en niet in de laatste plaats de vele inspirerende colleges zal ik altijd met dankbaarheid terugdenken.

Tot slot: "Toegewijd aan twintigers?" dat klinkt als een enigszins opmerkelijke titel, had het niet 'toegewijde twintigers' moeten zijn? Kan er überhaupt een ander object zijn bij 'toegewijd aan' dan 'de Heer van de kerk'? Gaandeweg het schrijven van de masterthesis ben ik steeds meer geïntrigeerd geraakt door het besef dat kerk-zijn start bij de verwondering over wie Christus is. Hij, die mensen opzocht om ons te laten delen in Zijn genade, nodigt ons uit om in navolging van Hem erop uit te gaan om zowel trouwe als dwalende schapen en lammeren op te zoeken daar waar ze zijn. De twintigers mogen liefdevol uitgenodigd worden, op zo'n wijze dat zij mogen ervaren dat de kerk ook een 'huis voor hún ziel' is. Toewijding aan de Heer van de kerk vermenigvuldigd met de passie voor een vaak vergeten leeftijdsgroep, de twintigers, leidt tot 'toewijding aan twintigers'. U bent gewaarschuwd...

Enter, juli 2013,

Dorothee Berensen – Peppink

1. INLEIDING EN PROLEGOMENA

In dit hoofdstuk maken we de vooronderstellingen van ons onderzoek duidelijk. Na een algemene inleiding op het thema 'dorpse twintigers over de kerk' (1.1) wordt de relevantie van dit onderzoek aangetoond (1.2). Vervolgens komen achtereenvolgens de praktisch-theologische vooronderstellingen (1.3) en de structuur van het onderzoek (1.4) aan de orde.

Tot slot van dit inleidend hoofdstuk laten we zien op welke wijze het onderzoek is afgebakend en worden begrippen beschreven (1.5). We sluiten af met de doelstelling, hoofdvraag en de onderzoeksroute (1.6).

1.1 INLEIDING OP HET THEMA

“De binding aan het christelijk geloof via het organisatiemodel 'kerk' wordt met elke volgende generatie zwakker. De leiding en de actieve leden van de geloofsgemeenschap (..) weten heel goed dat men 'iets moet' met jongeren, met buitenkerkelijken of in ieder geval met de 'randkerkelijken'. Met mensen die 'niet zo'n kerkganger' zijn¹.

Maar 'wat moet men doen', waar moet men zich op richten? De afdeling 'Missionair werk en kerkgroei' van de Protestantse Kerk in Nederland zet zich in om kerkenraden, predikanten, kerkelijk werkers en leden van evangelisatiecommissies te helpen bij het vinden van een antwoord op deze vraag. Toerusting over missionair gemeente-zijn krijgt mijns inziens met recht grote aandacht. De kerk mag er zijn voor haar eigen locale context. Geopende kerkdeuren vragen onze aandacht!

Bewust schrijf ik over aandacht voor *kerkdeuren* in meervoud. Initiatieven als 'de missionaire ronde' richten de focus op de kier in de – wijder te openen – *voordeur* van de kerk, maar de vraag komt op, of we ondertussen de wijdgeopende *achterdeur* van de kerk wel zien, waardoor vele twintigers – vaak zelfs ongezien! – de kerk verlaten?²

Missionair gemeente-zijn gaat niet alleen om aandacht voor de voordeur. Het is tijd om te focussen op de groep die wellicht grotendeels op de drempel van de achterdeur van de kerk staat: de twintigers.

Waar staan de twintigers? Hoe zien zij hun relatie tot de kerk? Op welke wijze participeren twintigers, naar eigen zeggen, in de kerk? En wat zou er volgens hen moeten gebeuren om in deze wijze van participatie zodanig een verandering te brengen dat de relatie met de kerk versterkt wordt?

Uit cijfers van diverse onderzoeken blijkt dat participatie van vrijwilligers in organisaties aan verandering onderhevig is. Onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau zegt hierover³: “De

¹ H.P. de Roest, *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer: Meinema, 2005, p. 135

² S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Pater Nosterpress, 2004, p. 63. Murray stelt dat er vaak aandacht voor een van beide kerkdeuren is. Daarna vervolgt hij met de vraag of aandacht voor beide kerkdeuren tegelijk ook mogelijk is. Daarover meer in paragraaf 3.5.3.

³ P. Dekker, J.J.M. de Hart, L. Faulk, *Toekomstverkenning: vrijwillige inzet 2015*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007,

binding met organisaties vertoont steeds vaker de trekken van een *latrelatie* die ruimte laat voor wisselende contacten; de organisaties zelf lijken steeds vaker op een soort participatie-uitzendbureaus. Wat vanuit het perspectief van de organisaties vaak een gebrek aan betrokkenheid en calculerend gedrag lijkt, komt vanuit het perspectief van de individuen neer op een openstaan voor en uitproberen van nieuwe oriëntaties, waarbij zonder smetvrees wordt geëxperimenteerd met de voordelen van uiteenlopende tradities en typen van inzet. Meer dan in de dagen van weleer geldt voor de participanten hun persoonlijke ervaring en bevrediging als uiteindelijk criterium, en niet zozeer de aanbevelingen, voorschriften en behoeften van de organisatie.⁴

Ook in de kerk zien we afnemende en veranderende participatie van twintigers en een groeiend aantal twintigers dat hun lidmaatschap van de kerk opzegt. Veel twintigers kiezen eerder voor deelname aan kortstondige projecten dan aan langdurige participatie. Een gegeven wat vanuit verschillende perspectieven kan worden bekeken. Benadert de kerkleiding twintigers als probleemgroep vanwege afname van betrokkenheid, of worden er handvatten gezocht in de openheid voor en het uitproberen van nieuwe oriëntaties en verschillende typen van inzet? Vanuit welk perspectief de kerkleiding de twintigers in de kerk benadert heeft alles te maken met haar bezinning op specifiek participatiebeleid binnen het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap.

1.2 RELEVANTIE

“Geloofsgemeenschappen zijn kwetsbare verbanden. (..) In de verticale lijn is gesprek nodig met nieuwe generaties en in de horizontale lijn is communicatie wenselijk met buitenstaanders. Wanneer deelname van kinderen, jongeren, nieuwe dorps- wijkbewoners, oud-leden, leden op grote afstand van de kerk of mensen zonder enige relatie met de kerk niet wordt gerealiseerd, houdt een geloofsgemeenschap op de lange duur op te bestaan.”⁵

De cijfers van kerkverlating onder twintigers in de Protestantse Kerk in Nederland, en hun afnemende en veranderende participatie in plaatselijke gemeenten mogen ons een moment stilzetten. Een overzicht van de lidmaatschapscijfers van 2005 en 2011 onder twintigers en dertigers⁶ ten opzichte van het totaal aantal leden van de Protestantse Kerk in Nederland, bevestigt de noodzaak tot nadere bezinning.

Ontwikkeling ledental	2005	2011	In %
<i>Leeftijd 20-39</i>	568.841	403.640	-29%
<i>Alle leeftijden</i>	2.435.194	2.044.531	-16%

73.

⁴ P. Dekker, J.J.M. de Hart, L. Faulk, *Toekomstverkenning: vrijwillige inzet 2015*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007, 73.

⁵ H.P. de Roest, *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer: Meinema, 2005, p. 129

⁶ In de statistische jaarbrief 2011 van de Protestantse Kerk in Nederland is het ledenaantal in een vijftal leeftijdscategorieën gemeten, waarbij de cijfers van twintigers en dertigers in een gezamenlijke leeftijdscategorie zijn ondergebracht.

Uitgewerkt in type lidmaatschap zien we dat de grootste afname onder twintigers en dertigers valt onder de groep ‘overige leden’, vervolgens onder de ‘belijdende leden’ en als laatste onder de doopleden. De afname onder doopleden is echter absoluut gemeten het grootste. Het hoge percentage onder kerkverlating van belijdende twintigers en dertigers kan in elk geval geïnterpreteerd worden als belangrijk signaal dat bezinning op specifiek participatiebeleid zeer urgent is.

Type lidmaatschap 20/30-ers	2005	2011	In %
Belijdende leden	117.337	82.636	-29,5%
Doopleden	311.071	260.550	-16%
Overige leden	93.701	60.454	-35,5%

Bij gelijkblijvende ontwikkelingen in het ledental onder twintigers en dertigers, zouden het aantal twintigers en dertigers, wanneer deze lijn zich lineair voort zou zetten, als volgt eruit kunnen zien.

Jaartal	Mogelijke ontwikkeling ledental 20/30-ers (bij blijvende afname met 29% per zes jaar)
2011	403.640
2017	286.585
2023	203.475
2029	144.467
2035	102.571

Deze cijfers geven slechts een indruk van mogelijke ontwikkeling van het aantal twintigers en dertigers in de kerk in de komende vijfentwintig jaar. Wanneer er echter niets verandert aan het hoge percentage van kerkverlating zou dat betekenen dat in een tijdsbestek van dertig jaar (2005-2035) bijna een half miljoen twintigers en dertigers het lidmaatschap van de kerk hebben opgezegd en er misschien minder dan 100.000 twintigers en dertigers over zouden zijn. Tevens zal de groep 40-65 jarigen intussen vermoedelijk ook kleiner geworden, omdat zij te zijner tijd bestaat uit de kleiner wordende groep twintigers en dertigers van nu. Een grote zorg voor een kerk, mede ook omdat het zijn weerslag zal hebben op de (opvoeding van de) komende generaties. De relevantie van het onderzoek is hiermee duidelijk aangetoond. Opgemerkt moet worden dat kerkelijke participatie niet alleen samenhangt met de ontwikkelingen in ledentallen, er gaat echter wel een belangrijke signaalfunctie vanuit. De cijfers roepen op tot nadere bezinning.

Deze ontwikkelingen in afname van het ledental onder twintigers roepen verschillende vragen op. Vragen die tevens veronderstellingen weergeven waarmee ik dit onderzoek ben gestart. Wordt door de kerk de taal van de twintigers nog gesproken? Is er wellicht een generatiekloof, die slecht overbrugd wordt? Eén van de dingen die genoemd kan worden is dat er geen andere organisatie

gekenmerkt wordt door zoveel vergaderen als de kerk⁷. Een vorm van organisatie waarbij twintigers hun creativiteit en ideeën niet genoeg kwijt kunnen. Vele twintigers staan aan de achterdeur van de kerk⁸, dat geeft te denken. Worden twintigers gezien en benaderd daar waar ze zijn?

Als in 1999 signaleerden Dekker en Stoffels naar aanleiding van godsdienstsociologisch onderzoek⁹ discrepantie in de verwachtingen met betrekking tot participatie van jong-belijdende leden en de (doorgaans) oudere generatie in de kerkleiding. Om meer oog te krijgen voor de generatie van de twintigers blijkt een verdiepend praktisch-theologisch onderzoek naar dit thema zeer urgent.

Dat een praktisch-theologisch onderzoek binnen het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met een geloofsgemeenschap relevant is en noodzakelijk blijkt, werd dit jaar nog bevestigd door veertig gemeenteadvisers van Noord en Oost-Nederland¹⁰, die 'participatie van twintigers en dertigers' als één van de grootste prioriteiten benoemden, waar de kerk en universiteit¹¹ aandacht aan zal moeten schenken.

De relevantie van ons onderzoek ligt zowel in het academische als in het kerkelijke veld. Hoewel de relevantie van het laatste meer in het oog springt, ligt er ook een onontgonnen terrein in de (praktisch-)theologische wetenschap ten aanzien van de relatie tussen ecclesiologie en leeftijdsfaseonderzoek. In een kerk, die gekenmerkt wordt door vergrijzing, zouden inzichten over botsende en elkaar uitdagende generaties, ook ons intergenerationele theologisch landschap mogen en moeten verrijken. Het gesprek in de opleiding zou geïntensiveerd kunnen worden door middel van praktisch theologische inzichten met het oog op algemeen-maatschappelijke inzichten over generaties, participatiebeleid, en de gevolgen voor het kerk-zijn in een postchristelijk tijdperk. Zeker in dit postchristelijke tijdperk is het steeds meer van belang om als predikant ook een vertaalslag te kunnen maken van het Evangelie naar een bepaalde doelgroep in een bepaalde context. Dat geldt zowel voor de inhoudelijke vertaling van het Evangelie als voor de wijze waarop de kerkleiding reflecteert op haar wijze van kerk-zijn in deze tijd.

1.3 PRAKTISCH-THEOLOGISCHE VOORONDERSTELLINGEN

Allereerst een korte bezinning op de specialisatie gemeenteopbouw, binnen het vakgebied van de Praktische Theologie. De Roest schrijft daarover: *“Het vak gemeenteopbouw, of kerkopbouwkunde, dat zich vanaf de jaren zeventig binnen de praktische theologie tot een nieuw specialisme ontwikkelde, beoogt op grond van empirische analyse, de plaatselijke gemeente beter te laten functioneren. Met en kleine variatie op enkele gangbare definities van het vak gaat het om en ‘theologische praktijktheorie, waarin wordt nagedacht over het opstarten en begeleiden van*

⁷Van Deth, in: De Roest, En de wind steekt op, 2006.

⁸S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Pater Nosterpress, 2004, p. 63 vv.

⁹G. Dekker, H.C. Stoffels, Een kerk die bij mij past, gereformeerde jongeren over de kerk, Kampen: Kok, 1998.

¹⁰Tijdens een verkennende onderzoeksdag, georganiseerd door het Onderzoekplatform Connecting Churches and Cultures.

¹¹Middels Praktisch Theologisch onderzoek onder twintigers in de kerk

processen, waardoor een gemeente geholpen wordt om in een bepaalde concrete situatie, overeenkomstig haar mogelijkheden en haar roeping, gemeente van Christus te zijn (Firet, 1986, 590, Schippers, 1987, 509, Ploeger en Ploeger-Grotegoed, 2001, 306),¹²

Ook in deze thesis, waarin we ons bezighouden met gemeenteopbouw, houden we ons bezig met de wisselwerking tussen praktijk en theorie. De empirische analyse legt samen met het theoretisch deel basis voor een evaluatie om handvatten aan te reiken voor de kerkelijke praxis, voor het opstellen van specifiek participatiebeleid voor twintigers in de geloofsgemeenschap. Het onderzoek is op te vatten als een vorm van 'bijbels-theologische praktijkanalyse'¹³. De vragen in het empirisch onderzoek onder twintigers naar hun band met de kerk en de vraag naar aanleiding van het bijbelse ideaal van het horen bij een geloofsgemeenschap, brengen de theologie in het empirisch onderzoek in. We hopen dat er op deze wijze door dit Praktisch-Theologisch onderzoek een bepaalde manier iets van een 'kairologisch moment'¹⁴ zal ontstaan, waarin de motivatie ontstaat om zich zowel met het evangelie als met de ander te verbinden, een moment waarop Schriftinterpretatie en situatieanalyse elkaar dynamiseren en aanleiding geven tot een nieuwe beweging.

1.4 STRUCTUUR VAN HET ONDERZOEK

Dit onderzoek bestaat uit vier delen. Het onderzoek kent descriptieve, interpretatieve, normatieve en strategische perspectieven. Na dit inleidende deel volgen achtereenvolgens een empirisch, theoretisch en een evaluerend deel. Uitgangspunt is het empirisch onderzoek onder twintigers. In de analyse van de gevonden hoofd en subcodes vindt u als het ware 'het verhaal achter de codes'. Kenmerkende citaten van twintigers brengen de gevonden codes tot leven. In het theoretisch deel treft men vervolgens verdiepende kennis over twintigers, over veranderingen in participatie, aandacht voor kerk-zijn in een dorpscontext en een bijbels-theologisch en ecclesiologische bezinning naar kerk-zijn in een postchristelijke tijd. Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden en te komen tot handvatten voor het opstellen van specifiek participatiebeleid zal ik mij als onderzoeker ook kritisch verhouden tot de gevonden codes. In het laatste deel volgt een praktisch-theologische evaluatie, waarin opvallende verschillen en overeenkomsten tussen het empirisch onderzoek en het literatuuronderzoek een plek krijgen en de empirische analyse ook verder verdiept zal worden door een theologische duiding. In mijn visie op praktische theologie is empirie dus het vertrekpunt, maar niet het eindpunt. In de evaluatie van het empirisch onderzoek zal ook de stem en tegenstem van het Evangelie een plek krijgen. De ondertitel van het onderzoek geeft daar ook blijk van: *"Een onderzoek in het spanningsveld van het vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap."*

¹² H.P. de Roest, *Crisiscommunicatie en vernieuwing*, hoofdstuk in: *Praktische Theologie in Meervoud*, Zoetermeer: Meinema, 2003, p. 159.

¹³ H.P. de Roest, *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer: Meinema, 2005, p. 14.

¹⁴ H.P. de Roest, *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer: Meinema, 2005, p. 14.

1.5 AFBAKENING EN BEGRIPPEN

twintigers

We hebben ervoor gekozen om dit onderzoek te beperken tot twintigers. Waarom eigenlijk twintigers, terwijl men in de kerk vaak spreekt over aandacht die nodig is voor ‘de tussengeneratie’, als verzamelnaam voor de groep van twintigers tot veertigers, omdat zij gemiddeld genomen vaker mist in de kerk. Twintigers behoren tot de leeftijdsgroep in de kerk, waarvan men kan stellen, dat zij het meest kwetsbaar lijkt te zijn van alle leeftijdscategorieën voor wat betreft mogelijke kerkverlating. Na een eventuele periode van catechisatie en/of clubperiode¹⁵ volgt studie of werk en raken veel twintigers uit beeld van de kerkleiding. Ook verhuizingen vinden regelmatig plaats in de levensfase van twintigers. Voor de studie gaat menig twintiger op kamers in een stad en daarna verhuist men naar een woonplaats, waar vast werk gevonden wordt. Dertigers zijn vaak (nog) uit beeld van de kerkleiding, maar zij komen soms weer in beeld van de kerk in verband met levensriten, een eventueel huwelijk of doop van een eerste kind. Vanwege deze andere levensfase al dan niet met kinderen¹⁶, zou dat de wijze van onderzoek, namelijk het gesprek in de focusgroep, vermoedelijk niet ten goede komen. Om het gesprek zo herkenbaar en dynamisch mogelijk te kunnen laten zijn hebben we ervoor gekozen ons te beperken tot twintigers. Over dertigers en de kerk is zeer recent een relevant onderzoeksrapport verschenen namens het Expertisecentrum van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland¹⁷. “Vanaf 2006 leverde het landelijke project¹⁸ ‘Gat van de Kerk’ een bijdrage aan bewustwording van het verlies van dertigers en veertigers in de kerk. Kortom, de relatie specifiek met oog op twintigers en de kerk, verdient onze aandacht. Tot slot kan nog opgemerkt worden, dat generatie Y ook een uitgangspunt had kunnen zijn voor ons onderzoek, maar die groep loopt van 1985 tot 2000 en ons inziens is het voor het onder woorden brengen en beargumenteren van de persoonlijke band met de kerk geen verstandige keus om voor deze doelgroep te kiezen, die al bij 12 jaar begint en doorloopt tot 27 jaar. De doelgroep van ons onderzoek betreft dus jongvolwassen mensen, in de leeftijd van 20 tot en met 29 jaar, die dooplid of belijdend lid zijn, veel, weinig of niet betrokken zijn bij een Protestantse gemeente¹⁹ in een dorp in Drenthe, Overijssel of Friesland.

dorpse twintigers

Waarom ‘dorpse’ twintigers? In de laatste jaren is er relatief veel onderzoek gedaan in kerkelijk leven in stedelijke context. Specifiek gericht op twintigers en dertigers is in 2011 nog het ‘Young Urban Protestant’-onderzoek gehouden in vijf grote steden in Nederland. Het rapport is in

¹⁵ Hier spreek ik over dorpskerken met een confessionele (protestantse) achtergrond, waar catechisatie en/ of club een gebruikelijke periode van wekelijks onderwijs in de kerk is, al neemt de deelname aan deze kerkactiviteiten ook in confessionele gemeenten af. In het geval van gemeenten waar een laag percentatie participatie is voor club of catechisatieactiviteiten en geen vorm van jeugdpastoraat, raken de jongeren vermoedelijk al eerder uit beeld.

¹⁶ De gemiddelde leeftijd dat een vrouw in Nederland kinderen krijgt is 29 jaar.

¹⁷ M. Bikker, N. van Hierden, *Kerk en dertigers 2.0, een verkennend onderzoek*, Utrecht, 2012.

¹⁸ Van de Protestantse Kerk in Nederland.

¹⁹ Protestantse gemeente, Gereformeerde kerk (PKN) of Hervormde Gemeente (PKN).

datzelfde jaar aan de Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland aangeboden en positief ontvangen. Er bleek duidelijk vraag naar onderzoeken naar de leeftijdsgroep die relatief meer dan andere leeftijdsgroepen ontbreekt of minder actief aanwezig is in de kerk. In het onderzoek dat voor u ligt, hebben we gekozen om ons te beperken tot dorpse twintigers, omdat er volgens ons een groot verschil is, tussen stadse en dorpse twintigers. Waar twintigers in steden bewust naar kerkdiensten gaan, omdat zij daar zelf voor kiezen en een kerk zoeken die bij hen past, ligt in dorpen vaker dan in steden een motivatie van traditie en sociale en familiäre betrokkenheid bij de kerkelijke gemeenschap ten grondslag. Een motivatie die makkelijker vervaagt wanneer het in de kerk ‘niet leuk’ genoeg meer is, oftewel wanneer de kerkdiensten meer bij mensen boven de vijftig aansluiten dan bij twintigers, dan een motivatie van bewuste betrokkenheid om bij de gemeenschap van Jezus Christus te willen horen. Bewust nadenken over het bereiken en betrekken van doelgroepen in de kerk en in het bijzonder de twintigers, dat geldt zowel voor kerken in steden als in dorpen, maar misschien is de doelgroep in dorpskerken kwetsbaarder dan in de steden. Daarom is een specifiek onderzoek onder dorpse twintigers noodzakelijk, zoals ook één van de aanbevelingen van het YUP-onderzoek²⁰ luidde. Over secularisatie in Nederlandse dorpen schrijft Paas²¹ dat er een missionair masterplan voor dorpskerken nodig is, omdat juist dorpen de komende twintig jaar het hardst getroffen zullen worden door de secularisatie²². Naar verwachting zal ‘pakweg’ 70% van de PKN-gemeenten dichtgaan. *“Anders dan sommigen denken, zullen die gaten vooral op het platteland vallen, stelt Paas. ‘In de afgelopen decennia hebben de steden relatief veel aandacht gekregen. Er is grote-stadsbeleid ontwikkeld, er zijn tal van projecten gestart en er zijn gemeenten gesticht’. Het platteland is echter een ander verhaal. ‘In veel dorpen is de kerk de enige overgebleven publieke voorziening. Zij wordt draaiend gehouden door een krimpende en vergrijzende groep betrokkenen.’ Er zullen keuzes gemaakt moeten worden, stelt Paas. ‘Elk kerkgenootschap moet besluiten in welke dorpen het over twintig jaar nog present wil zijn.’ Doel met het missionaire masterplan is te komen tot een inventarisatie van dorpen met toekomst. ‘Dat zijn dorpen waar mensen graag wonen, waar werk is, waar jongeren zijn. Het beleid moet erop gericht zijn de kerkelijke presentie in zulke dorpen te versterken.’²³”* Kortom juist in dorpen waar nu nog (toekomstige) twintigers zijn, zouden kerken bewust moeten nadenken over specifiek participatiebeleid van twintigers in hun dorpskerk.

²⁰ N. de Jong, *Young Urban Protestant, een onderzoek naar 20-35 jarigen in een aantal stadskerken binnen de Protestantse Kerk in Nederland*, download via www.izb.nl, 2011.

²¹ S. Paas, in: *De Nieuwe Koers*, september 2012.

²² Ook Heitink schrijft in zijn boek ‘Een kerk met karakter’ over de te verwachten teloorgang van verenigingskerken, waartoe veel dorpskerken zich kunnen rekenen. Hij stelt dat cijfers over kerkverlating vooral betrekking hebben op ‘de verenigingskerk, die in hoge mate ook een domineeskerk was en tot bloei kwam in de periode 1850-1960, een periode waarin hechte kerkelijke gemeenschappen ontstonden met een grote mate van betrokkenheid en de predikant als spil van de gemeenschap.’ Over dit historisch gegroeid kerkttype, zoals de verenigingskerk, schrijft Heitink dat er nog maar weinig jongeren warm voor lopen.

²³ Met oog op dit doel om de relatie tussen kerk en dorp te versterken werkt Jacobine Gelderloos – Commandeur aan een relevant promotieonderzoek.

participatie in de kerk

In de hoofdvraag wordt gesproken over de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in een Protestantse dorpskerk en wat er volgens hen zelf mogelijk is om die band met de kerk te versterken. In de instructie van het empirisch onderzoek zal worden uitgelegd, dat we onder participatie in de kerk, niet alleen deelname aan kerkdiensten verstaan, maar eveneens deelname van andere kerkelijke activiteiten²⁴. In deze Masterthesis worden de termen kerk en geloofsgemeenschap gebruikt als uitwisselbare en gelijkwaardige begrippen. In het onderzoek beperken we ons tot de participatie van twintigers aan de dorpskerk, om zo te zoeken naar handvatten om de band van twintigers met dorpskerken te versterken. Dit sluit niet uit dat eventuele andere kerkplekken in het dorp of daarbuiten ook gezien kunnen worden als kerk.

specifiek participatiebeleid

In de doelstelling van ons onderzoek wordt gesproken over 'specifiek participatiebeleid'. Het uiteindelijke doel van dit praktisch theologische onderzoek is namelijk om kerken handvatten aan te reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid voor twintigers in hun geloofsgemeenschap. Wat verstaan we onder 'participatiebeleid', laat staan 'specifiek participatiebeleid'? In de doelstelling ligt de vooronderstelling verborgen dat in deze postchristelijke tijd participatiebeleid nodig is, omdat steeds minder zaken vanzelfsprekend zijn. Zo gaat het geloof niet meer 'bijna vanzelfsprekend' over van ouder op kind, maar wordt er meer nadruk op vrije keuze gelegd. Sterker nog Schweitzer spreekt over de postadolescentie als levensfase waarin 'bijna automatisch'²⁵ afstand genomen wordt van de kerk, en het levenswaarden opnieuw doordacht worden.

Ook voor participatie in vrijwilligerswerk valt op dat langdurige inzet voor of binding aan een project of organisatie, tanende is. Het is belangrijk dat kerken zich hiervan bewust zijn, zodat deze gegevens helpen bij de bezinning op het stimuleren van kerkelijke participatie en de wijze waarop vrijwilligers gevraagd worden. In paragraaf 3.2. zal nader worden ingegaan op het punt dat een andere denkwijze nodig is als het gaat om kerkelijke participatie. Ook specifiek voor het benaderen van verschillende doelgroepen. In de voorliggende paragraaf 3.1 gaan we specifiek op de doelgroep van de twintigers in.

De combinatie onderzoek in dorpskerken met oog op participatiebeleid lijkt niet zo vanzelfsprekend. Juist in dorpen en in dorpskerken vraagt men zo vrijwilligers uit eigen kring. Dat zijn ze al jaren zo gewend en meestal werkt dat ook het beste. Onder het mom van 'we zetten met z'n allen de schouders eronder, dus jij doet toch ook mee?' Worden ook twintigers zonder pardon vier jaar voor een taak gevraagd. Er dreigt communicatiestoring wanneer twintigers 'nee' zeggen vanwege het proces. "Nee, het is voor mij niet vanzelfsprekend dat ik ook het stokje van

²⁴ Bij andere kerkelijke activiteiten kan gedacht worden aan kringen, bijbelstudiegroepen, catechisatie, bazar, deelname aan een commissie, sportactiviteit, kamp, een reisje naar Taizé of werkvakantie in Oost-Europa etcetera.

²⁵ F. Schweitzer, *Het leven is niet meer zoals vroeger: de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*, Kampen: Kok, 2006, p. 129.

(bijvoorbeeld) mijn vader overneem en zo inteken voor vier jaar op een vrijwilligersklus die misschien bij mijn vader paste maar niet bij mij.” Er wordt door de oudere generaties al gauw geconcludeerd en soms ook wat gemopperd over twintigers die weer geen tijd hebben en zich niet voor de gemeenschap willen inzetten. Maar is dat wel werkelijk zo? In het bedrijfsleven blijken generaties soms ook op vergelijkbare manier langs elkaar heen te praten²⁶. Bezinning op het communicatieproces is noodzakelijk.

Het zal vermoedelijk een omschakeling van denken vergen, maar met de juiste begeleiding en agogische interventie van een predikant of kerkelijk werker, denk ik dat er ook in dorpskerken gestreefd moet worden om samen te zoeken naar de 'kracht van de continuïteit op een dorp' en de 'noodzaak van het inzetten van specifiek participatiebeleid.'

postchristelijk

Door veel missiologen wordt de term postchristelijk gebruikt, om de veranderende rol van kerken en geloofsschappen in de Westerse samenleving te duiden. In Europa zien we de ontwikkeling dat de kerk steeds meer in de marge komt te staan van de samenleving. Er is een ‘paradigma-shift’ gaande van het einde van het Christendom-tijdperk naar het post-Christendom. Murray stelt het helder voor ogen dat we er niet omheen kunnen: ‘Post-Christendom is coming.’²⁷ De hoge cijfers van kerkverlating onder twintigers in verschillende landen in Europa²⁸ zijn daar mede een signaal van. Murray geeft als definitie van ‘Postchristendom’: “Postchristendom is the culture that emerges as the Christian Faith loses coherence within a society that has been definitively shaped by the Christian story and as the institutions that have been developed to express Christian convictions decline in influence.”²⁹ In deze masterthesis zullen we ook aandacht besteden aan kerk-zijn in postchristendom en ontdekken dat de grootste uitdaging is om als postchristelijke kerk niet postmissionair te zijn³⁰.

²⁶ In 2012 verscheen daarover een boek van Aart Bontekoning en Marieke Grondstra dat eigenlijk ook elke kerkenraad ter bezinning zou moeten lezen “Ygenwijs, generatie Y, ontmoet X, pragmaten en babyboomers.”. Wie daar geen tijd voor heeft in paragraaf 3.1.4 haal ik de relevante punten daaruit met oog op communicatie tussen generaties in de kerk.

²⁷ S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Pater Nosterpress, 2004, p.7.

²⁸ F. Schweitzer, Het leven is niet meer zoals vroeger: de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie, Kampen: Kok, 2006, pp. 112-114.

²⁹ S. Murray, *Post-Christendom, church and mission in a strange new world*, Carlisle 2004, p. 19

³⁰ Zie ook: A.P. Berensen, *Schitterend Preken, een homiletisch onderzoek naar voorwaarden voor missionaire prediking in een postmoderne samenleving*, paragraaf 2.2 ‘Postchristelijk, maar niet postmissionair’, Kampen 2009, p. 19.

1.6 HOOFDVRAAG EN DOELSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Nu we de grenzen van dit onderzoek scherp hebben, kunnen we van daaruit een focus formuleren, eerst worden kort doelstelling (1.6.1) en hoofdvraag (1.6.2) geformuleerd, waarna ook de onderzoeksroute (1.6.3) beschreven zal worden.

1.6.1 doelstelling

Dit praktisch-theologisch onderzoek naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk heeft tot uiteindelijke doel om kerken handvatten aan te reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid voor twintigers in hun geloofsgemeenschap.

1.6.2 hoofdvraag

Om de kerken handvatten aan te kunnen reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid is het nodig de perceptie van twintigers zelf in kaart te brengen. De hoofdvraag voor dit praktisch-theologisch onderzoek is daarom als volgt geformuleerd: 'Wat is de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in een Protestantse dorpskerk en wat is er volgens henzelf mogelijk om die band met de kerk te versterken?'

1.6.3 onderzoeksroute

Dit onderzoek is opgedeeld in vier gedeelten. Na dit eerste inleidende deel, waarin de focus van het onderzoek verwoord is, de relevantie aangetoond en de begrippen zijn afgebakend, volgen achtereenvolgens een empirisch, theoretisch en een afsluitend en evaluatief deel. Per deel leest u hieronder een korte toelichting op de gekozen onderzoeksroute.

In het empirisch deel van het onderzoek komen allereerst twintigers zelf aan het woord. Middels focusgroepgesprekken in een drietal confessionele dorpskerken in Overijssel (Enter), Drenthe (Hollandscheveld) en Friesland (Sintjohannesga) hopen we dat de motieven van binding aan de kerk en mogelijke versterking van die participatie boven water komen. Tevens wordt een relatie gezocht tussen het bijbelse ideaal van verbinding aan de geloofsgemeenschap en het ideaal van vrijheidsdenken. Ook zullen de dorpscontexten van de drie dorpen verkend worden. In de analyse van de focusgroepgesprekken komen de eerste aanwijzingen naar voren om de wijze van participatie van twintigers in dorpskerken mogelijk te versterken.

Het derde theoretische deel van het praktisch-theologisch onderzoek zal achtereenvolgens ingaan op generatieonderzoek met betrekking tot twintigers, vervolgens zullen de tendensen in de samenleving beschreven worden met betrekking tot veranderingen van participatie van twintigers aan algemeen maatschappelijke organisaties en kerken. Als derde focuspunt komt de participatie aan geloofsgemeenschappen in dorpscontext aan de orde. Met al deze gegevens in het achterhoofd komen we tot een bijbels-theologische en ecclesiologische herbezinning in een postchristelijk tijdperk. En tot slot zult u een korte samenvatting van het theoretische deel van het onderzoek kunnen lezen, met de belangrijkste aandachtspunten vanuit de theorie, die belangrijk

zijn als het gaat om participatie van dorpse twintigers in de kerk.

Tot slot zal in het vierde en laatste deel van het onderzoek een praktisch-theologische evaluatie plaatsvinden van de uitkomsten van het theoretische en empirische deel van het onderzoek. Naar aanleiding van deze evaluatie zullen een aantal handvatten geformuleerd worden om te komen tot het opstellen van specifiek participatiebeleid voor twintigers in plaatselijke geloofsgemeenschappen.

2. EMPIRISCH DEEL

Het empirisch deel van het onderzoek start met de methodologische verantwoording van het empirisch deel van het onderzoek (2.1). Vervolgens volgt een beschrijving van de dorpscontext (2.2) en de kerkelijke context van de drie dorpskerken (2.3). Daarna vervolgen we met de beschrijving van de voorbereiding en situatie van de focusgroepgesprekken (2.4), waarna we tot de analyse van de drie focusgroepgesprekken overgaan (2.5). Tenslotte vindt u de subconclusie van het empirisch deel van het onderzoek. (2.6).

2.1 METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

2.1.1 keuze voor de onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek naar de perceptie van twintigers over hun wijze van participatie in de kerk hebben we bewust gekozen voor kwalitatief-exploratief onderzoek middels focusgroepgesprekken. De eerste reden daarvoor is dat uit eerder onderzoek gebleken is, dat van dergelijke initiatieven een kristallisatie-effect uit gaat. Er worden verbindingen gecreëerd en zo ontstaat er een groep, die misschien zelfs kan uitgroeien tot een eigen ‘kerkplekje’. Mede om deze reden is er gekozen om het focusgroepgesprek niet in een eventueel al bestaande twintigerskring te voeren. Tweede reden om het onderzoek niet in een bestaande twintigerskring plaats te laten vinden, is dat de deelnemers van een kring al op een bepaalde wijze betrokken zijn bij de dorpskerk en voor het onderzoek was het een belangrijke voorwaarde dat de participanten op verschillende wijzen weinig tot zeer betrokken zijn bij hun dorpskerk. Er had ook gekozen kunnen worden voor een focusgroepgesprek onder niet-betrokken twintigers. Mijn vooronderstelling om te kiezen voor een mix van weinig tot zeer betrokken twintigers is dat er van de zeer betrokken twintigers een positieve stimulans uit zou gaan, wat zijn effect zou hebben op het gehele focusgroepgesprek. Gezien het doel van het onderzoek om tot handvatten te komen voor specifiek participatiebeleid voor twintigers in een dorpskerk was het belangrijk dat er zowel toegewijde twintigers aan het woord zouden komen als twintigers die met (enige) afstand over de kerk spreken. De keuze voor focusgroepgesprekken is een keus voor onderzoek naar (dieperliggende) motieven, gedachten over de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie aan de dorpskerk en beoogt daarom geen representativiteit.

2.1.2 dataverzamelmethode

De groepsgesprekken vonden plaats bij of in de drie dorpskerken. We hadden ongeveer 2,5 uur de tijd per focusgroepgesprek³¹. De ontmoetingen stonden op zondagmiddag gepland³². De groepen waren speciaal voor deze gelegenheid uitgenodigd, waardoor men elkaar niet altijd even goed kende, maar omdat het om twintigers uit drie kleinere dorpen ging kende men elkaar meestal wel

³¹ En in Friesland een half uur langer, omdat we daar samen met de predikante begonnen met een heerlijke lunch van soep met broodjes.

³² Zondagmiddag bleek voor de twintigers het beste tijdstip. In het onderzoek gaven zij zondagmiddag of avond ook aan als beste tijdstip voor evt. nieuwe initiatieven voor twintigers.

van gezicht. Ondanks dat er niet gekozen is voor het werken met bestaande groepen³³, ontstond er alleen al door de setting met leeftijdsgenoten een open en laagdrempelige sfeer. In eerste instantie was ingezet op het vormen van 6-9 personen³⁴, het liefst 8 personen per groep. Uiteindelijk werden het drie groepen van gemiddeld zes personen per groep. Voor het focusgroepgesprek was het aantal van zes een minimum, maar voor de tijd om per persoon goed door te vragen bleek het beter om met zes participanten te werken.

2.1.3 selectie en werving van de participanten

Via jeugdouderling of predikant werden een zestal twintigers benaderd, om te komen tot het vormen van een gevarieerde focusgroep waar twintigers in zaten van begin, midden en eind twintig; twintigers die niet, matig of veel betrokken zijn bij de dorpskerk, een aantal doop- en belijdende leden. Het kostte enige moeite om een groep van zes personen volgens de gegeven variatie rond te krijgen. In Hollandscheveld heeft men gekozen voor uitnodiging via een brief die aan 105 twintigers is verstuurd, om alle twintigers de gelegenheid te geven om deel te nemen. De (zeer) weinig betrokken twintigers ontbraken om die reden in het onderzoek. In Enter was de betrokkenheid van de participanten hoger dan van te voren ingeschat. Daar is de belangrijkste vraag van het onderzoek (vraag 2) nogmaals aan een catechesegroep van twintigers voorgelegd als check voor de representativiteit van de twintigers in Enter, die uitkomsten bleken sterk overeen te komen met de uitkomsten van het gehouden focusgroepgesprek in Enter, vermoedelijk omdat de betrokkenheid van (een deel van de) twintigers bij de kerkdienst nog relatief groot te noemen is. De werving van participanten in Enter ging voorspoedig. In Sintjohannesga ging er meer tijd mee gepaard vooral omdat de participanten uit praktisch oogpunt gevraagd werden op een vooraf vastgestelde dag en tijd, uiteindelijk is het gelukt een gemengde groep van zes participanten samen te stellen. Hoewel de weinig betrokken twintigers in Enter en Hollandscheveld ondervertegenwoordigd waren, heeft deze ‘non-repons’ geen negatief effect gehad op het beeld wat we van weinig actief betrokken twintigers konden schetsen. Een van de deelnemers zei expliciet dat hij met zijn kameradengroep de vraag naar ‘twintigers en de kerk’ al voorbesproken had. Op deze wijze kregen we ook van niet-betrokken twintigers hun mening over de kerk door.

2.1.4 rol interviewer

De onderzoeker was tevens interviewer tijdens de focusgroepgesprekken. In een inleiding vooraf is aan de participanten kenbaar gemaakt dat de interviewer gespreksleider is en geen inhoudelijk bijdrage in het onderzoek levert, maar alleen vervolgvragen stelt om de gegeven reacties te checken³⁵. Om een laagdrempelige sfeer in deze nieuwe groepen te waarborgen heeft de interviewer regelmatig wel ruimte gegeven aan reacties van participanten onderling op bepaalde aangedragen punten. Van te voren was aangekondigd om eerst alle participanten stuk voor stuk te

³³ Zoals in het vergelijkbare Duitse lidmaatschaponderzoek bewust is gekozen voor het werken met Realgruppen om een zo natuurlijk mogelijk gesprek met elkaar te kunnen voeren.

³⁴ De focusgroepsgrootte werd geadviseerd in de handleiding voor het opzetten van Focusgroepen.

³⁵ Deze inleiding is opgenomen in de bijlage.

laten antwoorden en vervolgens na deze eerste ronde op elkaar te reageren. Echter, door in de eerste ronde al ruimte voor reactie te geven werd de sfeer minder formeel en daardoor ontstond er naar inschatting van de onderzoeker ook meer ruimte voor openheid en eerlijkheid. Het nadeel daarvan was dat de interviewer hierdoor wel moest bewaken dat iedereen wel voldoende ruimte en aandacht kreeg om zijn of haar mening te geven.

2.1.5 data-analyse

“Er zijn verschillende methoden en technieken van kwalitatieve analyse. Strauss en Corbin onderscheiden drie typen codering, namelijk open codering, axiale codering en selectieve codering.”³⁶ We gebruiken de basisprincipes van het open en axiaal coderen en de structuurfase van de selectieve codering. Bij onze gekozen onderzoeksopzet kiezen we ervoor niet van te voren vanuit de literatuur al labels te formuleren, de zogenaamde ‘sensitizing concepts’, maar zo goed mogelijk naar de twintigers zelf te luisteren en de code te kiezen die zo dicht mogelijk bij de woorden van de twintiger past. We kiezen er wel voor niet alle fragmenten te coderen, maar al in de eerste fase van open codering te letten op relevantie, om zo te voorkomen dat het empirisch deel van het onderzoek te groot zou worden³⁷. De link met de literatuur leggen we tot slot in het evaluatieve deel van het onderzoek.

Open codering

Open codering wordt door Strauss en Corbin beschreven als het proces van ‘breaking down, examining, comparing, conceptualizing and categorizing data’. Dat houdt in dat alle – tot dan toe – verzamelde gegevens, zeer zorgvuldig gelezen worden en in fragmenten ingedeeld.

De relevante fragmenten worden gelabeld en onderling vergeleken. Voor het onderdeel ‘open coderen’ hanteren we het volgende stappenplan:

- bepalen welke fragmenten een betekenisvol geheel zijn (bij elkaar horende tekst).
- bepalen relevantie van fragmenten en relevante fragmenten een bijbehorende naam/code geven in linker kantlijn, dikgedrukte codes betreft de hoofdcode, daar- onder schuingedrukt de subcode. Opmerkingen tussen haakjes geven nadere toelichting of bieden andere relevante informatie die meegenomen kan worden in de analyse.
- Vergelijken van fragmenten uit de tekst en het geven van dezelfde code aan de fragmenten in een tekst over hetzelfde aspect.

Axiale codering

Na het open coderen volgt een ronde van axiaal coderen, wat inhoudt dat de codes die het vaakst voorkomen in een lijst verwerkt worden met bijbehorende citaten. In deze fase wordt duidelijk

³⁶ Opzet aan de hand van de bijlage bij: Boeije, H. (2005). Analyseren in kwalitatief onderzoek Amsterdam: Boom Onderwijs, web-sitelink zie geraadpleegde websites, p. 9.

³⁷ Gezien het aantal transcriptiepagina's van ruim tachtig pagina's, zouden er anders wellicht een veelvoud daarvan aan codes ontstaan in de eerste fase waarin de codes nog niet geclusterd zijn tot hoofd- en subcategorieën.

uit welke data de codes zijn afgeleid en waar zij precies voor staat. “Terwijl bij het open coderen het terrein in beeld wordt gebracht, wordt bij axiaal coderen de loep gelegd op een kleiner gebied. Er wordt een categorie in beeld gebracht door al het relevante onderzoeksmateriaal er omheen te groeperen.”³⁸

Voor het axiaal coderen volgen we het stappenplan.

- Bepalen of de tot nu toe ontwikkelde codes, de verzamelde gegevens voldoende dekken en creëren van nieuwe codes als de nieuw verzamelde data daartoe aanleiding geven.
- clusteren van codes die bij elkaar horen, door hoofdcodes te onderscheiden van subcodes
- fragmenten onderbrengen in een lijst van hoofd- en subcodes.

Selectieve codering

In de analyse van kwalitatief onderzoek bestaat ook nog een derde fase in het coderen, namelijk selectief coderen. In deze fase wordt gestructureerd, de relaties tussen codes worden van gegevens voorzien en de belangrijkste stap in deze fase is ook de vergelijking met de literatuur, de interpretatie van en discussie over gegevens. Van het selectief coderen valt in ons onderzoek alleen de fase van structuren onder het empirisch deel van het onderzoek. De relatie met de literatuur wordt in het vierde, evaluatieve deel van de scriptie gelegd.

³⁸ H. Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, 2005, p. 9

2.2 BESCHRIJVING DORPSCONTEXT

Vanwege de keus van ons twintigers in drie dorpen te onderzoeken, is het ook belangrijk om de dorpscontext in beeld te brengen, zowel in burgerlijke als kerkelijke zin. Het Centraal Bureau voor de Statistiek reikt gegevens aan te vergelijking³⁹. Daarnaast hebben de drie kerken gegevens aangereikt⁴⁰ om een beknopte typering van de drie kerken te kunnen geven en in te kunnen gaan op de participatie van twintigers in de drie dorpsgemeenten.

2.2.1 Sintjohannesga (Friesland)

Het Friese dorp Sintjohannesga heeft in totaal 1095 inwoners. Er zijn 430 huishoudens met een gemiddelde grootte 2,5 inwoner per huishouden. Het gemiddelde inkomen is 25.800⁴¹. Qua leeftijdsopbouw is 56% van de dorpsbevolking jonger dan 45 jaar, waarvan 11% in de leeftijdscategorie 15–24 jaar⁴². Over de arbeidsparticipatie van Sintjohannesga zijn geen gegevens bekend.

2.2.2 Enter (Overijssel)

Het Overijsselse dorp Enter is in het buurtonderzoek verdeeld over vier kleinere buurtschappen als het gaat om de kern van het dorp. Opgeteld komen we in Enter tot 5590 inwoners⁴³, het buitengebied niet meegerekend.

Het aantal huishoudens betreft 2105⁴⁴, waarmee de gemiddelde huishoudgrootte komt op 2,65 inwoners per huishouden. 55% ligt qua leeftijd onder de 45 jaar, waarvan 12% in de leeftijdscategorie 15–24 jaar. Qua arbeidsparticipatie scoort Enter hoog met 80 t.o.v. 74% als landelijk gemiddelde. Het gemiddeld inkomen komt lager uit dan het landelijk gemiddelde, namelijk 27.200 per jaar⁴⁵.

“Enter is onderdeel van de gemeente Wierden. Wierden is een moderne, sterke plattelandsgemeente in het noordwesten van Twente in de provincie Overijssel. In de loop der jaren is het dorp Enter in omvang en inwoneraantal gegroeid. De realisatie van nieuwbouw heeft als effect gehad dat inwoning verminderd is en relatief meer jongeren zelfstandig zijn gaan wonen. In vergelijking met omliggende plaatsen, wonen in Enter verhoudingsgewijs veel rooms-katholieken. Andere dan christelijke religies zijn niet vertegenwoordigd. Er staan vier kerkgebouwen in het dorp: een Rooms-katholieke kerk, een Gereformeerde kerk (PKN), een Nederlands-Hervormde kerk (PKN), een kerk van de Gereformeerde Gemeenten.”⁴⁶

³⁹ <http://www.cbsinuwbuilt.nl/>

⁴⁰ Middels website en het kerkelijke beleidsplan.

⁴¹ Ter vergelijking het gemiddelde inkomen in Nederland betreft 29.800 per jaar.

⁴² Deze leeftijdscategorie is natuurlijk niet gelijk aan de onderzochte doelgroep twintigers, maar het geeft in elk geval een voorzichtige indicatie van de aanwezigheid van o.a. jonge twintigers op het dorp.

⁴³ *Inwoners*: Enter Noord-West 1870 + Enter Oost 2230 + Enter West 30 + Enter Zuid-West 1460 = 5590. Bij dit inwoneraantal gaat het om de kern van het dorp, het buitengebied uit praktisch oogpunt niet meegerekend.

⁴⁴ Aantal huishoudens: 695 + 780 + 10 + 620 = 2105

⁴⁵ Gemiddeld inkomen Enter: 26.900 + 30.600 + 24.100 = 27.200 (tov 29800 gem. in NL).

⁴⁶ Beleidsplan Gereformeerde Kerk Enter deel I, Verbondenheid, Enter 2008, 4

2.2.3 Hollandscheveld (Drenthe)

Het Drentse Hollandscheveld heeft 3500 inwoners en 1350 huishoudens, waardoor de gemiddelde grootte van een huishouden uitkomt op 2,6 inwoners per huishouden. Het gemiddeld inkomen in Hollandscheveld ligt met 22.200 opvallend laag, namelijk 26% onder het landelijk gemiddelde inkomen. Toch is de aanwezigheid van de leeftijdscategorie 25–44 jaar niet significant lager dan het landelijk gemiddelde, de binding aan het dorp is wellicht groter dan een mogelijke wens om te verhuizen om elders werk met een hoger inkomen te vinden.⁴⁷ Drie-en-zeventig procent van de dorpsbevolking is werkzaam. Met 58% van de inwoners onder de 45 jaar en 16% boven de 65 jaar is het dorp qua leeftijd relatief jong te noemen.

2.2.4 Vergelijking leeftijdsopbouw tussen de drie dorpen

CBS Buurtonderzoek⁴⁸ Bevolking, leeftijdsopbouw in 2011 (%)	Sintjohannesga (Fr.)	Enter (Ov.) G= gemiddeld in dorpskern Enter	Hollandscheveld (Dr.)	Ter vergelijking: Landelijk gemiddelde leeftijdsopbouw
0-14 jaar	20	19 + 20 + 17 = G19	21	17
15-24 jaar	12	10 + 15 + 11 = G12	11	12
25-44 jaar	24	25 + 23 + 23 = G24	26	27
45-64 jaar	30	27 + 32 + 27 = G29	26	28
65 jaar en ouder	14	18 + 9 + 22 = G16	16	16

De leeftijdsopbouw in de dorpen laat geen grote verschillen zien. Alle drie de dorpen zijn relatief kinderrijk⁴⁹. Ook het percentage van 65 jaar en ouder ligt gelijk aan, of onder het landelijk gemiddelde. Qua leeftijdsopbouw betreft dit dus nog dorpen met potentie⁵⁰. De leeftijdscategorie 25–44 jaar ligt qua dorpsinwoners wel iets onder het gemiddelde, maar niet dusdanig dat het zinloos zou zijn om in te zetten op specifiek participatiebeleid voor twintigers in de dorpskerk. Voor wat betreft participatie van de dorpelingen aan algemeen maatschappelijke organisaties zijn geen onderzoeksgegevens bekend, die specifiek tot de onderzochte dorpen zijn te herleiden.

⁴⁷ Wellicht is dit ook te verklaren dat de inwoners van Hollandscheveld als het gaat om werk in de stad ook de nabijgelegen stad Hoogeveen aan het werk kunnen en daardoor toch in Hollandscheveld blijven wonen.

⁴⁸ Gegevens ontleent van de website. <http://www.cbsinuwbuurt.nl>

⁴⁹ De drie dorpen hebben relatief veel inwoners in de leeftijdscategorie 0–14.

⁵⁰ Met potentie doel ik op de voldoende aanwezigheid van twintigers en toekomstige twintigers (nu nog kinderen en tieners), er is geen duidelijke sprake van vergrijzing, waardoor deze leeftijds-indicator geen reden geeft om niet in te zetten op specifiek participatiebeleid.

2.3 BESCHRIJVING KERKELIJKE CONTEXT

Na de verkenning van de dorpscontext, is het voor de interpretatie van de onderzoeksgegevens ook belangrijk achtergrondinformatie te hebben over de drie dorpskerken. Hierbij beperken we ons tot een typering van de drie dorpskerken, door vooral de focus te leggen op de confessionaliteit van de drie gemeenten. In het onderzoek onder dorps twintigers hebben we ons beperkt in de keuze van twintigers uit drie confessionele Protestantse⁵¹ dorpsgemeenten om de onderzoeksresultaten van het relatief kleinschalige kwaliteitsonderzoek zo goed mogelijk met elkaar te kunnen vergelijken. Daarnaast richten we ons op de participatiemogelijkheden voor twintigers in de drie dorpsgemeenten.

beschrijving kerkelijke context

2.3.1 beschrijving confessionaliteit dorpskerken

In deze paragraaf beschrijven we de identiteit van de drie dorpsgemeenten, waaruit hun confessionele karakter blijkt. Tot slot gaan we kort in op de definitie van confessioneel volgens de twee confessionele modalitaire verenigingen binnen de Protestantse Kerk in Nederland.

Confessioneel in Sintjohannesga

In de gemeentegids van 2010 geeft men onder de titel ‘Gemeente onder de loep’ een beschrijving wat confessioneel zijn voor Sintjohannesga inhoudt. “De Hervormde gemeente Sintjohannesga c.a.-Delfstrahuizen⁵² is een eenheid waarvan de verbinding al meer dan twee eeuwen bestaat. (..) Er is één predikantsplaats en de gemeente is confessioneel te noemen. Confessioneel is een woord waarover veel onduidelijkheden en verwarring bestaat, de beroepingscommissie heeft de wens van de gemeente en de kerkenraad als volgt verwoord in hun eerste 4 punten van de profielschets;

“Gezocht wordt een predikant die.

1. gelooft in de drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest,
2. gelooft in Jezus Christus, de in het Oude Testament beloofde Messias,
3. gelooft in de Heilige Geest, die ons de ogen opent voor Gods grote daden en ons Jezus Christus doet zien;
4. de Heilige Schrift onvoorwaardelijk aanvaardt als het betrouwbare Woord van God, geïnspireerd door de Heilige Geest, waarin God zichzelf openbaart en Zijn wil aan ons bekend maakt.

Bovenstaand kan worden samengevat als confessioneel.”

In het beleidsplan⁵³ staat onder de kop modaliteit nog een precisering van de confessionele identiteit van de gemeente *De Hervormde gemeente Sintjohannesga – Delfstrahuizen c.a. is confessioneel, en bijbelgetrouw.*

⁵¹ Protestantse gemeenten; dwz zowel Hervormde Gemeente als Gereformeerde Kerk als Protestantse gemeente allen verbonden aan de landelijke Protestantse Kerk in Nederland.

⁵² De gemeente van Sintjohannesga heeft ongeveer 600 geregistreerde leden, in Delfstrahuizen ca 100.

⁵³ Beleidsplan Protestantse Gemeente Johannesga – Delfstrahuizen, 2010-2014, 1.2.2 modaliteit

(..) *Wij streven naar een gemeente,*

- die zich kenmerkt als een inspirerende gemeente;*
- waar blijdschap heerst;*
- waarin wordt beleden dat Jezus Christus de Zoon van God is en dat wij door Hem tot de Vader mogen komen met volledige erkenning van God's Woord als de enige waarheid;*
- waar de prediking centraal staat en waaruit de gemeenschap voortkomt;*
- waarbij uitgekeken wordt naar de Zondagse vieringen als uitgangspunt voor de nieuwe week;*
- waarbij lief en leed gedeeld wordt;*
- waar ieder gemeentelid een taak heeft. Met elkaar verantwoordelijk. Ieder naar zijn eigen gaven en talenten;*
- waar kadervorming plaatsvindt."*

Confessioneel in Enter

Op de website van de kerk vinden we een typering van de Gereformeerde Kerk Enter. "De Gereformeerde Kerk van Enter is een warme en betrokken gemeente van zo'n 900 leden. Je zou de gemeente kunnen typeren als confessioneel-evangelicaal." In het beleidsplan van de gemeente vinden we onder de kop "Wie zijn wij?" een uitwerking van deze typering. *"De gemeente van de Gereformeerde Kerk laat zich zien als een gemeenschap van mensen die zich met elkaar en met de wereld om hen heen verbonden weet door het Woord van God dat hen voedt, inspireert en aanzet om te groeien in zorg voor elkaar en voor de wereld.*

God, die aan het begin en het einde van ons leven staat, heeft zich aan ons verbonden door Zijn Zoon als voorbeeld te geven. Jezus Christus, onze Verlosser, die omwille van ons gestorven is. Ons beeld van het Koninkrijk van God komt tot uitdrukking wanneer wij ons, in navolging van Christus, inzetten om te groeien in verbondenheid met elkaar en de wereld om ons heen.

Wij weten ons steeds nauwer verbonden met God op onze weg naar het Koninkrijk."

"Uitgangspunt (voor het werken aan de prioriteiten zoals door de gemeente aangegeven⁵⁴) is dat wij ons geïnspireerd voelen door het leven van Jezus: het Woord dat Hij gesproken heeft en Zijn handelingen, die onlosmakelijk daarmee verbonden zijn. In Zijn handelen is namelijk het Koninkrijk zichtbaar geworden dat Hij verkondigde. In ons gemeente-zijn brengen wij tot uitdrukking dat wij deze Boodschap hebben verstaan en daarnaar willen handelen.⁵⁵"

Confessioneel in Hollandscheveld

Op de website van de Hervormde Gemeente vinden we onder de kop 'over ons' helaas geen

⁵⁴ Prioriteiten 2008–2011 achtereenvolgens: jeugd, kennen/gekend worden, gavengericht werven en werken, verdieping van het geloofsleven, solidair met mensen in de knel, biddend gemeente-zijn. In 2012 is besloten nog twee jaar verder te werken aan nieuwe actiepunten bij dezelfde prioriteiten. Een begeleidingscommissie helpt de verschillende commissies en werkgroepen om hier invulling aan te geven.

⁵⁵ Beleidsplan Gereformeerde Kerk Enter 2008–2011, Verbondenheid, Enter 2008

inhoudelijke kenmerken van de gemeente⁵⁶. Het beleidsplan van de gemeente helpt ons verder. De titel van het beleidsplan geeft richting aan de wens waar de gemeente met elkaar naar toe wil werken: “naar een missionaire gemeente”. Men verbindt de bestaansgrond van de Hervormde Gemeente van Hollandscheveld aan het zendingsbevel⁵⁷. De komst van het Evangelie in Hollandscheveld, waardoor er 150 jaar geleden een Hervormde gemeente ontstond ziet men nadrukkelijk niet als eindpunt. “Want het Evangelie wat hier gekomen is, moet vervolgens ook worden doorgegeven! Immers, een kerk die niet werft, loopt kans dat ze sterft!”

Over het confessionele karakter van de gemeente lezen we iets onder de kop ‘kerkdiensten’: “Het kloppend hart van al het kerkewerk wordt gevormd door de erediensten, waarin het Woord van God geopend wordt, en waarin het ernstig-blijde Evangelie van de gekruisigde en opgestane Here en Heiland Jezus Christus altijd weer centraal staat.”

Confessioneel binnen de Protestantse Kerk in Nederland

Binnen de Protestantse Kerk in Nederland bestaan twee confessionele modalitaire verenigingen, die ons helpen, de lokale confessionele identiteit beter te kunnen verstaan. De grootste is de Confessionele Vereniging⁵⁸ en daarnaast is er het Confessioneel Gereformeerd Beraad⁵⁹.

De Confessionele Vereniging beschrijft in een artikel getiteld: ‘De Confessionele Vereniging vandaag⁶⁰’ de noodzaak van een helder belijden in kernzaken, vanwege de algemeen aanvaarde pluriformiteit van de kerk.⁶¹ Ook beschrijft zij het confessioneel zijn als een ‘belijdend onderweg zijn, een dynamisch gebeuren. *“Het nu belijden van Jezus Christus, als de Weg, de Waarheid en het Leven, Heer van de Kerk en Koning van de wereld, blijft voor de kerk, bij alle religieuze geluiden en stemmen, een onopgeefbare bijbelse opgave. Haar hierin te steunen en te stimuleren is voor de Confessionele Vereniging een wezenlijke taak.*

Daarbij mag en kan de kerk – en de gemeente – de vragen van de mensen niet uit de weg gaan. En ook niet beantwoorden met het herhalen van de antwoorden – de belijdenissen – die in de geschiedenis van de kerk zijn gegeven. Belijdend onderweg zijn is een dynamisch gebeuren.”

In de visie en doelstelling van *het Confessioneel Gereformeerd Beraad* klinkt door dat

⁵⁶ Achtereenvolgens volgen achtereenvolgens de submenu’s: geschiedenis, ‘cilie nevelhekse’, informatie over het 4-5mei comité, over kerk- en weekblad, gemeentegids en oud ijzer. Mocht een twintiger zoeken naar informatie over de kern van het gemeente-zijn kan hij/zij dit niet via de website vinden. Over de kern van het gemeente-zijn lezen we wel iets in de te downloaden gemeentegids, waarbij wel opvalt dat het gekozen taalveld weinig herkenning zal oproepen bij twintigers in of buiten de gemeente.

⁵⁷ Daarbij vinden we verwijzingen naar zowel Mattheus 28 als naar Handelingen 1 en 2.

⁵⁸ De Confessionele Vereniging is ontstaan binnen de Nederlands Hervormde Kerk.

⁵⁹ Het Confessioneel Gereformeerd Beraad is ontstaan binnen de Gereformeerde Kerken (synodaal).

⁶⁰ <http://www.schriftenbelijden.nl/index.php/confessionele-vereniging>

⁶¹ “Daarbij maakt de algemeen aanvaarde pluriformiteit van de kerk de noodzaak van een helder belijden in kernzaken beslist actueel. Hoe laat de kerk van zich horen in een totaal andere samenleving dan die van 150 jaar geleden en temidden van de vele religieuze stemmen en getuigenissen die op de mensen afkomen?”

vernieuwing en traditie hand in hand kunnen gaan. *“Binnen de Protestantse kerk in Nederland wil het Confessioneel Gereformeerd Beraad, staand in de traditie van de Gereformeerde kerken in Nederland, een wezenlijke bijdrage leveren aan de opbouw en vernieuwing van die kerk. Het Confessioneel Gereformeerde Beraad wil dit doen door op een eigentijdse wijze te laten zien, dat het gereformeerde belijden ook vandaag nog actueel is. De kerk behoort een kerk te zijn, die zich stelt onder de zeggenschap van de Bijbel als het betrouwbare Woord van God. Onze voorouders hebben dat onder andere verwoord in de drie oecumenische belijdenisgeschriften en de drie Formulieren van Enigheid. Het Confessioneel Gereformeerd Beraad wil graag in die lijn kerk zijn en blijven.”*⁶²

2.3.2 Beknopte beschrijving participatie twintigers in de drie dorpskerken

Om de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de dorpskerk te kunnen plaatsen is het belangrijk om ook iets te weten van de participatiemogelijkheden van twintigers in de drie dorpskerken.

Participatie twintigers Sintjohannesga- Delfstrahuizen (Friesland)

Dat er te investeren valt in participatie van gemeenteleden, in betrokkenheid van haar leden valt te lezen in het inspirerende en uitnodigende artikel onder de kop ‘over ons’ op de website van de gemeente. Er wordt gesproken over ambitie. Over groei. Over ‘mensen beroeren die we al jaren niet in onze gemeente gezien hebben en eerder wel kwamen’, over groei in geloof, maar ook een eerlijke bekentenis van de auteur dat hij zelf ook vaak dacht dat geloven thuis ook wel kon, maar dat zijn betrokkenheid bij de kerk hem ook weer deed groeien in geloof, over ambitie om samen een krachtige en uitnodigende gemeente te worden. En een heel concrete uitnodiging tot een gesprek zonder hoge drempels, ook voor niet-leden.

Het totaal aantal leden van de Protestantse gemeente Sintjohannesga/ Delfstrahuizen betreft ongeveer 700 leden, waarvan 600 te Sintjohannesga en 100 te Delfstrahuizen).

Aantal twintigers in de gemeente: 73, waarvan 71 doopleden en 2 belijdende leden. Sinds de komst van de nieuwe, jongere predikant in de gemeente, in 2010 is er voor het eerst sinds ongeveer tien jaar door twee mensen Openbare Geloofsbelijdenis afgelegd.

In Sintjohannesga is een 20+ catechesekring met 16 leden, die maandelijks samenkomen. Verder is er nog een laagdrempelige eetgroep voor twintigers, waarbij ontmoeting de basis is en een kort moment voor bijbellezing en gebed ook een plek heeft. De betrokkenheid van twintigers bij kerkdiensten is minimaal te noemen, voor een deel hangt dat samen met het ontbreken van de avonddiensten.

⁶² <http://www.cgb.nu/visieendoelstelling.html>

Participatie twintigers Gereformeerde Kerk Enter (Overijssel)

Een deel van de twintigers is via één van de zes reguliere catechese-groepen betrokken van 16-25 jaar⁶³. Naast de reguliere belijdeniscatechesegroep is er sinds twee jaar ook een verkorte VBC⁶⁴, gericht op eind twintigers tot ongeveer veertigers die sinds langere tijd weer zoeken naar verdieping in hun geloofsleven. In totaal zijn er 133 twintigers waarvan 44 belijdend lid, omgerekend gaat dat om 33% belijdende twintigers ten opzichte van het totaal. Ter vergelijking in totaal had de gemeente ten tijde van het verschijnen van het beleidsplan in 2008 915 leden, waarvan 58% belijdende leden, namelijk 527, en 388 doopleden. Het hoge percentage verschilt van de andere gemeente vanwege de minder volkskerkelijke achtergrond van de Gereformeerde Kerk (PKN).

In 2011 is er een jongerenkring opgericht voor twintigers en dertigers, waar maandelijks gemiddeld 17 leden samenkomen om Bijbelstudie te doen, na te praten over een jeugddienst en ter afsluiting van het seizoen samen te barbecueën. Na de clubs zijn er sinds 2010 door en voor 16-22 jarigen af en toe gezellige activiteiten onder de naam: "Beyond The Klup." Participatie door twintigers vindt verder plaats via het gospelkoor, dat vanuit de gemeente is opgericht. Met name avonddiensten worden met regelmaat door een deel van de twintigers bezocht.

*Participatie twintigers Hervormde Gemeente Hollandscheveld (Drenthe)*⁶⁵

De Hervormde Gemeente Hollandscheveld bestaat momenteel uit 1160 leden, waarvan 354 belijdende lidmaten, omgerekend 31% belijdende leden⁶⁶. Van de twintigers is 19% belijdend lid, in totaal zijn er 105 twintigers, waarvan ongeveer 20 belijdende leden. De gemeente is betrekkelijk jong, omdat dit gebied pas laat door vervening bewoond werd en in cultuur is gebracht. Voor twintigers wordt er belijdeniscatechese aangeboden en bij voldoende belangstelling een catechese-groep van Provider-Plus. Daarna volgt de kring 'jonge kerk', een kring die eerst bestemd was voor leden van 20-35, maar inmiddels een kring is geworden voor leden vanaf 35 jaar.

De Hervormde gemeente van Hollandscheveld constateert in haar beleidsvisie als punt van aandacht/ visie dat met name de ouderen in de gemeente trouw de diensten bezoeken. Beneden de 50 jaar neemt de mate van meelevendheid al snel af. Zij schrijft erbij "Wil de kerk naar de toekomst kijken, dan dient ook het jongere deel van de gemeente in het vizier te worden gehouden. Immers, vanuit die generatie moeten over pakweg 10-20 jaar de dragende delen voor de voortgang van het gemeentewerk vandaan komen." Als uitwerking van deze constatering lezen we wat er volgens de Hervormde Gemeente nodig is om hier gestalte aan te geven⁶⁷.

⁶³ Tot zestien jaar zijn de jongeren betrokken via een viertal clubs/ club-catechese.

⁶⁴ VBC staat voor: volwassen belijdenis catechese-groep. Dit is ingezet als missionair initiatief waarbij niet van te voren vast staat of men wel/niet belijdenis wil doen. Hoe langer iemand meer betrokken is geweest als liefhebber, hoe hoger de drempel blijkt om meer als toegewijde deel te gaan nemen. In 2013 heeft een groep van tien mensen tussen de 25-40 samen deze groep gevolgd en hebben zij belijdenis gedaan en een is er ook gedoopt.

⁶⁶ Gegevens van september 2011.

⁶⁷ In dit citaat komt tevens het confessionele karakter van de gemeente verder tot uiting.

“Wat is nodig bij dit alles? Allereerst het gebed, zowel persoonlijk als tijdens de diensten, maar ook in georganiseerde vorm. Verder: een krachtige Christocentrische prediking, (huis)bezoekwerk, waarin het Evangelie ter sprake komt, een divers aanbod van Bijbels gefundeerd kringwerk waarbij nieuwe mensen te allen tijde mogen ervaren dat ze van harte welkom zijn, maar ook de gezellige activiteiten mogen daarbij allemaal worden ingezet, en zo mogelijk worden uitgebreid.”

Concrete invulling om per aangegeven punt aan deze beleidsvisie gestalte te geven vinden we nog niet in deze beleidsnotitie, wellicht dat mede daarom het onderzoek onder twintigers in Hollandscheveld ook zo enthousiast is ontvangen door de kerkenraad en uitgewerkt door de jeugdouderlingen in een honderdtal uitnodigingen om alle twintigers kans te geven hun stem te laten horen. Mogelijk dat de uitkomsten van het onderzoek uitnodigen om bijvoorbeeld de aangegeven punten in het beleidsplan (prediking, bezoekwerk, (open) kringwerk, gezellige activiteiten) verder uit te werken met oog op de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk.

2.4 FOCUSGROEPGESPREKKEN, VOORBEREIDING EN SITUATIE

Van alle drie de dorpskerken, waren de predikanten en moderamina van harte bereid om aan het onderzoek mee te werken. In Hollandscheveld is het voorstel ook door de hele kerkenraad besproken. Daar bleek men zich juist te bezinnen op deze thematiek en de jeugdouderlingen bleken samen van harte bereid om ook twintigers te gaan benaderen. Omdat zij graag ook de twintigers wilden laten weten van hun intentie om te horen naar de verwachtingen van twintigers over de kerk, hebben zij ervoor gekozen om alle twintigers uit het ledenbestand uit te nodigen middels een brief, die in samenwerking met de onderzoeker is opgesteld⁶⁸. Zij gaven aan dat mochten er meer dan 6-8 aanmeldingen zijn, dat zij zelf met de overige twintigers om tafel zouden gaan. Uiteindelijk melden zich zes twintigers, waarvan een afviel vanwege ziekte. De groep bestond daardoor uit 3 vrouwen (leeftijd 20,21 en 26) en 2 mannen (leeftijd 28,29). Een van de jeugdouderlingen zorgde ervoor dat de onderzoeker en de twintigers gastvrij ontvangen werden, tijdens de introductie was hij erbij en na afloop van het focusgroepgesprek schoof hij nog even aan om te horen of er dingen genoemd waren waar eventueel op korte termijn al wat mee gedaan zou kunnen worden.

Alle drie de focusgroepgesprekken zijn in open, laagdrempelige en spontane sfeer verlopen. Vanwege de groepsdynamica is ervoor gekozen na een korte introductie⁶⁹ van het verloop van die middag door de onderzoeker zijn alledrie de vragen eerst in 3-5 minuten stilte door de twintigers persoonlijk ingevuld, zodat eventuele meer stillere deelnemers in de groep zich niet te snel bij de vorige spreker zouden aansluiten, maar in eerste instantie dicht bij hun eigen reactie konden blijven. Het schriftelijk gedeelte van het onderzoek werkte daarbij als check bij de uitgeschreven transcripts van de drie focusgroepgesprekken. Over het algemeen kwamen de uitgesproken punten voor het grootste deel ook terug in de eerste aantekeningen die ze ter beantwoording van de vragen voor zichzelf hadden gemaakt. Hele kleine subtiele verschillen kwamen wel naar voren, om een voorbeeld te geven viel in de vergelijking op dat bij een deelnemer in Enter de subcode ‘variatie voorgangers’ schriftelijk preciezer had verwoord dan mondeling. Op schrift stond het verzoek om ‘meer vrijzinnige voorgangers’, terwijl in het gesprek hij gesproken heeft over ‘minder ouderwets’. Vermoedelijk heeft hij aangevoeld dat ‘minder ouderwets’ door meer groepsgenoten gedeeld zou worden en dat zijn verzoek om ‘meer vrijzinnige voorgangers’ door minder groepsgenoten gedeeld zou worden, of zelfs weerstand in de groep op zou kunnen roepen. Dit voorbeeld geeft aan dat bij focusgroepgesprekken de groepsdynamica altijd enige invloed heeft op de uitkomsten van het onderzoek. Echter, gezien de open en ontspannen sfeer in alledrie de focusgroepgesprekken acht ik de invloed van de groepsdynamica niet zodanig groot dat het de validiteit van onderzoeksgegevens negatief heeft beïnvloed.

In Enter heeft de predikant naar aanleiding van de hem doorgegeven criteria een lijstje van namen van minder en meer betrokken twintigers opgesteld die uitgenodigd konden worden. Zij zijn telefonisch uitgenodigd en waren allen snel van harte bereid om mee te doen op de van te

⁶⁸ Zie bijlage 1.

⁶⁹ Zie bijlage 2.

voren vastgesteld datum. Eén iemand kon niet en bood aan dat mocht de datum wijzigen dat hij alsnog bereid was om mee te doen. Uiteindelijk waren er acht aanmeldingen, waarvan een iemand op het laatste moment door ziekte uitviel. De groep bestond uit drie mannen (leeftijd 29,23,24 jaar) en vier vrouwen (leeftijd 28,26,23,20 jaar).

De drie onderzoeken zijn in de volgorde Enter (november 2012), Sintjohannesga (december 2012) en Hollandscheveld (januari 2013) gehouden. Naar aanleiding van de evaluatie na het eerste gesprek is alleen het laatste stukje van de formulering van de derde vraag, hierna weergegeven tussen vierkante haken, komen te vervallen. “In de bijbel staat dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij een geloofsgemeenschap. Wat zegt jou dat [als je mij dat zo hoort zeggen?]”. Een korter en bondiger taalgebruik leek beter aan te sluiten bij de doelgroep. Verder is er niets gewijzigd in de introductie of de vraagstelling. Wel is het tweede gesprek in Sintjohannesga iets meer gestructureerd verlopen, om als onderzoeker beter het overzicht te houden. De deelnemers van het gesprek noemden tussendoor ook regelmatig de namen, wat praktisch was voor de uitwerking van de transcriptie. Na verloop van het gesprek ging ook dat gesprek wel meer door elkaar lopen, maar in de beginfase is het meer volgens de introductieafspraken gegaan. In Hollandscheveld is het gesprek weer iets vrijer verlopen.

In Sintjohannesga zijn de twintigers telefonisch door de predikant benaderd, omdat deze het beste de inschatting kon maken om een groep samen te stellen van weinig tot zeer betrokken twintigers. De twintigers die waren gekomen waren zeer positief over die persoonlijke uitnodiging. Omdat het wel puzzelen was wanneer iedereen tegelijk aanwezig kon zijn is de tijd verzet naar tussen de middag en heeft de predikant zelf voor soep en broodjes gezorgd en was er tijdens de lunch, introductie en aan het slot zelf nog even bij, wat bijdroeg aan een warme sfeer van ontvangst voor de twintigers en de onderzoeker. Het gesprek vond plaats in de jeugdkelder, wat bij sommige twintigers ook weer oude herinneringen ophaalde aan de kindernevendienst. Overigens werd door enkelen meteen opgemerkt dat er al ongeveer 10-15 jaar dezelfde tekeningen hingen, waarvan ze zich verwonderd afvroegen of het hun eigen tekeningen nog zouden kunnen zijn.

Alledrie de gesprekken vonden plaats op zondagmiddag. Een aantal twintigers kwamen ook op de zondagmiddag terug als beste tijdstip voor een activiteit of kring van de kerk in de volle agenda's van de twintigers. De eerste vraag over de wijze van betrokkenheid vond schriftelijk plaats, waarna er kort op terug werd gekomen in een introductierondje. “Hoe ben je betrokken bij de plaatselijke gemeente?” en “Hoe voel je je betrokken bij de plaatselijke gemeente?”. Deze eerste vraag diende als voorvraag om daarna breedvoeriger met elkaar in gesprek te kunnen gaan over de vraag: “Wat zou er voor jou nodig zou zijn om de band met de dorpskerk te versterken?”

2.5 ANALYSE

Om de hoofdvraag 'Wat is de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in een Protestantse dorpskerk en wat is er volgens hen zelf mogelijk om die band met de kerk te versterken?' te kunnen beantwoorden is het belangrijk de perceptie van twintigers zelf goed in kaart te brengen en te analyseren. Alvorens aan de analyse te beginnen is het belangrijk om de wijze van analyseren te beschrijven. Vanwege de keus voor het kwalitatief-exploratieve onderzoek middels focusgroepgesprekken, ligt de keuze voor inductieve analyse voor de hand. Belangrijk voordeel van inzet van inductieve analyse bij een explorerend onderzoek betreft de 'openheid en onbevangenheid waarmee de data benaderd kunnen worden, waardoor er geen observaties of categorieën zijn die van tevoren worden uitgesloten, of juist ingesloten'⁷⁰. Van tevoren is er niet – zoals dat bij deductieve analyse wel het geval is – aan de hand van de literatuur een theoretisch schema opgesteld waardoor de gesprekken gericht op bepaalde belangrijke thema's uit de literatuur wordt gecodeerd. Uitgangspunt van de analyse zijn de woordelijk uitgeschreven transcripties van de focusgroepgesprekken met de twintigers zelf. Daarbij is het belangrijk ook de beperkingen te kennen die behoren bij deze wijze van analyse. Inductieve analyse includeert een zekere subjectiviteit in de benaming van de categorieën, waardoor als kritiekpunt op deze open wijze van analyseren wel wordt genoemd dat validiteit van het onderzoek afneemt. Om deze reden is het belangrijk te beseffen op welke wijze de gevonden gegevens moeten worden geïnterpreteerd. Gezien het feit dat het om een kwalitatief-exploratief onderzoek gaat, is het belangrijk de gevonden codes niet als harde, representatieve gegevens te lezen, zoals dat bij kwantitatief onderzoek vaak wel gebeurt. Mogelijke vermindering van validiteit is deels ondervangen door van elke gevonden hoofdcode daarom een zogenaamde 'data-display' te maken, waarin zowel hoofdcodes als de subcodes met betreffende paginanummers zijn opgenomen, waar de bijbehorende citaten terug te vinden zijn. De gevonden codes zijn eenvoudig terug te vinden in de transcripties van de drie focusgroepgesprekken in de bijlage door middel van de aangegeven pagina's per subcode. Vervolgens is op betreffende pagina de subcode goed terug te vinden door de aanduiding middels een cijfer/letter-combinatie. Het cijfer staat voor de hoofdcode en de letter voor de subcode. De drie transcripties zijn apart voorzien van paginanummers. De gevonden codes moeten geïnterpreteerd worden als 'signaalfunctie', die helpt bij het nadenken over het opstellen van specifiek participatiebeleid voor wat betreft de participatie van twintigers in een (dorps)kerk.

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is een uitgebreide analyse van wat in het onderzoek vraag twee wordt genoemd, 'Wat zou er nodig zijn om jouw band met de plaatselijke kerk te versterken?' het belangrijkste. In tijd gemeten is deze vraag in de focusgroepen ook het meest uitgebreid aan de orde gekomen. De voorvraag, vraag een, naar de wijze van participatie bij de dorpskerk, is schriftelijk beantwoord en men heeft in een voorstelronde er kort aan gerefereerd. De eerste subparagraaf, 2.5.1 geeft hier in tabelvorm een beknopt overzicht van en in de bijlage is

⁷⁰ M. van Lanen, *Inductieve én deductieve analyseren bij kwalitatief onderzoek: het geheel is meer dan de delen*, website geraadpleegd april 2013. http://www.martijnvanlanen.nl/Artikelen/2010_VanLanen_Kwalon.pdf

het schriftelijk deel van het onderzoek ook opgenomen.

Met betrekking tot de analyse van vraag twee, begint paragraaf 2.5.2 met een tabel waarin het resultaat is te zien van de eerste fase in het datareductieproces, de open codering. Vervolgens vinden we in paragraaf 2.5.3 in de fase van axiale codering een samengevat totaaloverzicht van de twaalf gevonden hoofdcodes, zoals deze gevonden naar aanleiding van de analyse van de transcripties van de drie focusgroep-onderzoeken en een overzicht van de vijf meestgenoemde hoofdcodes per plaats. Na dit overzicht krijgt in paragraaf 2.5.4 de analyse van de gevonden codes gestalte middels een beschrijving per hoofdcode met bijbehorende subcodes. De derde en laatste vraag van het onderzoek, die ook in transcriptie in de bijlage opgenomen is, betrof de vraag, gerelateerd aan de ondertitel van de scriptie, naar het spanningsveld tussen vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding aan de geloofsgemeenschap. De bespreking van deze vraag, die luidde: ‘In de Bijbel staat dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap. Wat zegt jou dat?’ wordt opgenomen in paragraaf 2.5.5. Voor de codering met analyse per gevonden hoofdcode beperken we ons tot vraag twee, die ons helpt de hoofdvraag te beantwoorden.

2.5.1 wijze van participatie van de deelnemende twintigers aan het focusgroeponderzoek

In het eerste schriftelijke deel van het onderzoek hebben de participanten allereerst twee vragen ingevuld over de wijze van participatie bij de dorpskerk. Hieronder in tabelvorm weergegeven.

frequentie kerkbezoek	<i>nooit</i>	<i>1-2 x per jaar (Kerst/Pasen)</i>	<i>4-6 x per jaar</i>	<i>maandelijks</i>	<i>(bijna) wekelijks</i>
<i>Enter</i>			1x	2x	4x
<i>Sintjohannesga</i>	1x	4x	2x		
<i>Hollandscheveld</i>			1x	2x	2x

participatie via kring/catechese/koor	<i>Via catechese dorpskerk</i>	<i>via 20+kring dorpskerk</i>	<i>via catechese elders</i>	<i>via een christelijk koor</i>	<i>Totaal</i>
<i>Enter</i>	2x	2x		3x	7x
<i>Sintjohannesga</i>	1x				1x
<i>Hollandscheveld</i>	1x		1x		2x

participatie via taak	<i>KND-leiding</i>	<i>clubleiding</i>	<i>Catecheet</i>	<i>Jeugddienst-commissie</i>	<i>Activiteiten comité (2-4xp/jr)</i>	<i>Totaal</i>
<i>Enter</i>	1x	1x	1x		1x	4x
<i>Sintjohannesga</i>	1x					1x
<i>Hollandscheveld</i>	1x		1x	1x	1x	4x

Hoewel het kwalitatieve-exploratieve onderzoek geen representativiteit beoogt is het met oog op de interpretatie van de onderzoeksgegevens aandacht te geven aan het opvallende verschil in met name de kerkgang van twintigers. In Enter is er nog redelijke kerkgang door twintigers in de avonddiensten, hoewel er wel opgemerkt moet worden dat er achteraf wel meer participanten

aangaven (bijna) wekelijks de kerkdienst te bezoeken dan ingeschat. In Hollandscheveld gaven ook twee van de vijf twintigers aan (bijna) wekelijks te gaan, in verhouding tot het aantal aanwezige twintigers in de zondagse diensten is dat niet representatief. De diversiteit in wijze van participatie per plaats geeft wel aan dat het belangrijk is de onderzoeksgegevens als vertrekpunt te nemen in de bezinning op participatie van twintigers in de eigen dorpskerk en vervolgens in de bezinning ook de stap te maken naar de gegevens uit eigen kerkelijke context en met name de eigen twintigers op het oog te hebben.

2.5.2 Het resultaat van het eerste datareductieproces (open codering)

ENTER	SINTJOHANNESGA	HOLLANDSCHEVELD
variatie type kerkdiensten	persoonlijke uitnodigen effectiever	saamhorigheid versterken
vast patroon verveelt	actief vragen om te participeren	extra aandacht nodig voor import
afwisseling in muziek	gemis warm welkom werkt	gemis leeftijdsgenoten
afwisseling helpt aandacht erbij	extra persoonlijke aandacht nodig	inschatting lage prioriteit kerk
regels overboord	saamhorigheid versterken	leeftijdsgenoten moeten het zelf willen
betrokkenheid bij thema van preek	aanwezigheid leeftijdsgenoten	actueel thema goed communiceren
onderwerp catechisatie terug laten	<i>verschillen</i> tussen generaties	kerkdienst maakt zondag completer.
minder reactief in kerk willen zijn	wens betrokkenheid jongere én	psalmen en gezangen te langzaam
meer interactie in aparte dienst	tijd moet goede investering zijn	kwaliteit in vorm en inhoud belangrijk
muziek geen voorkeur	preek als praktische levensles van	voorbeeld interactieve uitslaapdienst
peper op de psalmen	gevoel moet terugkomen. ik wil weer	extra persoonlijke aandacht nodig
meer opwekkingsliederen	zoeken naar ervaring van de	meer opwekking
meer pit door gebruik andere	Geen tijd, prioriteit	lekker swingen/vrij zijn
onderwerp van nu te linken aan de	vroeger kerk als maatschappelijk	psalmen met pit
tastbaar voorbeeld	beseft dat kerk hogere prioriteit zou	kwaliteit orgelspel
tussenzang	kerk sluit niet aan bij onze leefstijl	wat ik zoek vind ik hier niet – meer
‘in die tijd leven we niet meer’	pittige muziek maakt band met kerk	zoeken naar ervaring van Gods
kerk moet met tijd mee	kerk ouderwets, lange preek (o.b.v.)	bezieling preek
taal problematisch	kwaliteit in vorm en inhoud	gemis diepgang catechese
eigen kerkgevoel moet terug	beeldend preken	gemis leeftijdsgenoten (20ersgroep)
niet leuk (vgl. saaie film)		diepgang en ruimte
zelf participeren vergroot		twintigersgat (in aanbod)
gezien en gewaardeerd		
Band blijft toch wel		Etcetera.

2.5.3 Het resultaat van de eerste ordening van de labels (axiale codering)

Totaaloverzicht hoofdcodes (meestvoorkomend)

1. Persoonlijke benadering (25x)
2. Saamhorigheid (23x)
3. Relevantie (22x)
4. Generatiekloof (19x)
5. Lage prioriteit (18x)
6. Kerk bij de tijd? (18x)
7. Muziek met pit? (17x)
8. Afwisseling kerkdienst (16x)
9. Meer interactie (13x)
10. Kwaliteit (9x)
11. Meedoen (8x)
12. Stimulans ouders (7x)

In de onderstaande tabel worden de vijf meestgenoemde hoofdcodes per focusgroepgesprek weer-gegeven.

	Sintjohannesga (Friesland)	Hollandscheveld (Drenthe)	Enter (Overijssel)
1	Persoonlijke benadering (13x)	Relevantie (15x)	Afwisseling kerkdienst (13x)
2	Saamhorigheid (12x)	Persoonlijke benadering (11x)	Muziek met pit? (9x)
3	Generatiekloof (6x)	Saamhorigheid (9x)	Kerk bij de tijd? (7x)
4	Lage prioriteit (6x)	Lage prioriteit (9x)	Meer interactie (6x)
5	Relevantie (5x)	Kerk bij de tijd? (7x)	Generatiekloof (6x)

2.5.4 Het resultaat van de selectieve codering en analyse

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
1. Persoonlijke benadering (25x)	a) uitnodigen per telefoon of live effectiever dan via kerkblad of social media.	2x, pag. 1, 3,15	-	-
	b) initiatiefnemer nodig; actief vragen om te (blijven) participeren, passiviteit ligt op de loer door drukte twintigers	1x pag. 1	1x, pag. 9	-
	c) gemis warm welkom werkt drempelverhogend	3x, pag 7,16,18		-
	d) extra persoonlijke aandacht nodig voor import en liefhebbers ⁷¹ dorpskerk.	3x pag. 7,11,13	4x, pag. 1,4,10,20	-
	e) tweerichtingsverkeer, twintigers kunnen ook zelf dominee benaderen of warm welkom geven	2x pag. 11,18	4x, pag. 6, 9,10,19	1x, pag. 11

⁷¹ De woordkeus 'liefhebbers' heeft te maken met denken vanuit een dubbele dynamiek in de kerk, met specifieke participatiemogelijkheden zowel voor 'toegewijden' als voor 'liefhebbers' (mensen die bijv. incidenteel willen participeren in de kerk, maar wel graag betrokken willen zijn). (citaat 9,1. ik wil graag betekenisvol zijn, ook via kerk, maar de vraag is hoe kom je daar? En verder pag 7 en 13 ons kent ons en verder kennen we de mensen niet)

	i.p.v. afwachtend willen ontvangen.			
	f) goede communicatie/persoonlijke benadering belangrijk. 'als ik had geweten van het bestaan van deze groep/kring/catechisatie was ik gegaan...	1x, pag. 17	2x, pag. 7,14	-
<i>Subtotaal</i>		13x	11x	1x

In bewust nadenken over het investeren in persoonlijke benadering in de kerk ligt een belangrijk handvat tot mogelijke versterking van de band van twintigers met de dorpskerk. De meest-genoemde code 'persoonlijke benadering' kan onderverdeeld worden in twee belangrijke aandachtspunten. 1. Goede communicatie onmisbaar (subcode a,b,e,f, 11x genoemd) 2. Persoonlijke aandacht belangrijk (subcode c,d,10x genoemd). Deze twee aandachtspunten zijn grotendeels met elkaar verweven.

1. Goede communicatie onmisbaar

Als het gaat om de vraag wat er nodig is om de band met de dorpskerk te versterken, dan is het allereerst belangrijk dat het aanbod van de kerk goed gecommuniceerd wordt aan de betrokkenen. Het lijkt een open deur, maar in twee van de drie focusgroep gesprekken werden al 2 van de 6 aanwezigen enthousiast van het horen van het bestaan van een twintigerskring of catechesegroep, en gaven aan daarvoor zeer geïnteresseerd te zijn.

In de veelheid aan aanbod van activiteiten in de maatschappij waaruit gekozen kan worden springt een persoonlijke uitnodiging voor een activiteit of taak eruit. Een citaat als voorbeeld, waarin zowel wordt gesproken wordt over de uitnodiging tot het focusgroepgesprek als de vraag om te participeren in de zondagschool.

"M1: Ja, ik was er al redelijk snel mee (met beantwoorden van de vraag).

Ik vertaal het even naar afgelopen week. Had deze uitnodiging in 'De Roepstem' gestaan...

D: Ja M1: dat is ons kerkblaadje. Dan had ik hier niet gezeten. D: Nee M1: (..) Persoonlijke benadering, dat is het voor mij. Als ik word gevraagd om...zelf geef ik zondagschool leiding..Dat is ook passief hoor, dat je zelf...voor mijn gevoel heb ik het druk en als iemand anders het oppakt dan is het ook wel goed.

Goede communicatie in de kerk heeft dus alles te maken met een persoonlijke benadering. Een aantal genoemde aandachtspunten voor de kerk lichten we hier eruit.

a) Nodig persoonlijk uit (via telefoon of live). Communicatie via social media werkt daarbij ondersteunend, bijvoorbeeld als herinnering voor een bepaald initiatief. 'Het komt wel even op je netvlies.' Als de uitnodiging echter alleen via mail of social media komt 'swipe je hem te snel weg'.

b) Zorg - wanneer nodig - bij drukbezette twintigers voor een initiatiefnemer als koppelgenoot. Door hen ook binnen een bestaande taak te blijven vragen om te participeren - vergroot de betrokkenheid bij de kerk.

2. Persoonlijke aandacht belangrijk

Een groot punt voor twintigers is het belang van gezien en gewaardeerd worden. Het gemis van

een warm welkom wanneer twintigers wel, na kortere of langere tijd, een kerkdienst bezoeken werd uitvoerig besproken. Het gevoel dat je wel aangekeken wordt, maar niet warm begroet, werkt niet verwelkomend en wordt zelfs drempelverhogend genoemd.

“Maar ja..Ik kwam zo net aan [voor het onderzoek] en toen stonden hier nog heel veel mensen [van het koffiedrinken na de kerkdienst] en ik zag gewoon echt mensen kijken. wat doet die hier?! Echt waar, dat is niet raar gezegd..(Dat ze denken) oo die leeft ook nog. Gelach. Wat doet die hier in de kerk?
Door elkaar gepraat” (Dorp S, V3, pag. 18)

Na vijf/ zes jaar, ik weet niet wanneer ik voor het laatst ben geweest. Dat is een mooie tijd geleden, behalve bij overlijden ofzo dan, met de vorige predikant. Dan stap ik niet zomaar over de drempel heen, want dan ziet iedereen je in de kerk ook aan van. Zo zie ik dat ook echt. Het is hier een beetje een kliek. Ons kent ons. Je weet dan wel dat je gelovig bent. Ik bid dan altijd met eten, maar die kerk...die drempel is gewoon te ver. Tenminste te ver weggegroeid. (Dorp S., M3, pag. 13)

In het verlengde hiervan is extra persoonlijke aandacht voor ‘import’ en ‘liefhebbers’ belangrijk. Dat wil zeggen extra aandacht voor hen die oorspronkelijk niet uit het dorp komen en voor mensen, die incidenteel betrokken zijn, is essentieel om ook hen gericht kans te geven betrokken te raken bij de dorpskerk.

V3: Ik heb daar wel moeite mee. Ik voel mij wel welkom, maar ik heb wel de indruk dat ik daar zelf wel veel moeite voor moet doen. M1: Dat moet je ook zeker. X vrouw: Er is niemand die tegen mij zegt: o wie ben jij dan?
M1: Nee (Dorp H. V3 ‘import’, pag. 10)

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
2. Saamhorigheid (25x)	a) saamhorigheid versterken (via input kerkblad, activiteiten, koffiedrinken voor/na kerkdienst, om band onderling te stimuleren)	4x, pag. 2,7,12,14	2x, Pag. 1,22	
	b) aanwezigheid leeftijdsgenoten belangrijk ⁷²	4x, pag. 3,5,15,17	5x, pag. 1,5,9,10,22	
	c) gezien/ gewaardeerd worden	1x, pag. 15	1x, pag.1	1x, pag. 15
	d) Band dorpskerk sterk vanwege relationele binding.	–	–	2x pag. 15
	e) verlangen en noodzaak contact te hebben met gelovige leeftijdsgenoten neemt toe bij niet-gelovig thuisfront (ongelovige vriend, echtgenoot).	1x, pag. 17	1x, pag.22	1x pag. 7
	f) authenticiteit/ echtheid gemeenschap belangrijk	2x pag. 6,9		
<i>Subtotaal</i>		12x	9x	4x

De hoofdcode ‘saamhorigheid’ ligt in het verlengde van de even vaak genoemde hoofdcode

⁷² Met oog op dit punt ontstaan er spontaan ideeën/ initiatieven. Sintjohannesga, citaat 9,3 en 3,1; Hollandscheveld, pag. 9 ‘eigen netwerk benaderen’, pag. 10 koffiedrinken met alleen twintigers/dertigers.

‘persoonlijke benadering’, die gezien de eigen insteek apart zijn gecodeerd, maar omdat ze in elkaars verlengde liggen zou je deze twee samen ook het grootste punt van aandacht voor dorpskerken kunnen noemen. Vaakstgenoemde punt door twintigers betreft hier het gemis van leeftijdsgenoten (subcode b,3, 11x) en het versterken van de saamhorigheid (subcode a,c,d, 10x).

Gemis leeftijdsgenoten

Naar aanleiding van een gesprek over kerkdienst vertelt een van de twintigers, die al zes jaar niet meer in de kerk is geweest, enthousiast over dit gesprek, dat hij gebeld was door de predikant om met leeftijdsgenoten in gesprek te gaan. Hij zegt daarover: “Daar had ik gewoon zin in⁷³!”

Wat de tijd van de kerkdienst betreft geven de meeste twintigers aan dat de zondagochtend na het uitgaan niet ideaal of haalbaar is voor twintigers. Voor sommigen ook niet vanwege het melken. Er wordt met elkaar gepraat over alternatieve kerktijden en men komt enthousiast uit op het idee ‘tussen kerk en kroeg’, een laagdrempelig initiatief om als twintiger wel de leeftijdsgenoten van je dorpskerk te kunnen ontmoeten in informele sfeer, voorafgaand aan het uitgaan op vrijdag of zaterdagavond.

V2: Maar denk jij dat als je de tijd verandert in plaats van half tien naar twee drie vier uur. Dat er dan meer mensen naar de kerk toegaan? Of moeten we gewoon zaterdag voor het stappen...Door elkaar gepraat en gelach M2: Even met zijn allen naar de kerk en dan gaan stappen D: “Tussen kerk en kroeg” Gelach

M3; Als jullie dat doen dan.. V2: Doe ik ook mee

Dorp S. v2, pag. 15

In twee van de drie focusgroepgesprekken kwam men ook op het idee om als actieve twintiger zelf andere twintigers te benaderen, om op deze wijze zelf ook handen en voeten te geven aan het ‘gemis van leeftijdsgenoten’. In een van de focusgroepgesprekken kwam dit punt in het geheel niet aan de orde. Een aantal mogelijke redenen zijn daarvoor te noemen. Deels omdat er activiteiten door/voor 16+ opgezet is volgens netwerkprincipe⁷⁴. Als derde reden dat het gemis van leeftijdsgenoten niet genoemd is, of wellicht minder groot om zondagavonddiensten gemiddeld nog wel door 10 tot 15 twintigers in de kerkdienst bezocht worden. Als laatste reden kan genoemd worden voor het ontbreken van gespreksmateriaal over deze code dat er wellicht in dit dorp de betrokkenheid van de participanten groter was dan van te voren in geschat. Dat is ook te zien in de tabellen over de wijze van participatie van twintigers. Daarbij moet opgemerkt worden dat in twee dorpen, de twee afhakers wegens ziekte, net twee twintigers die minder of anders betrokken zijn bij de dorpskerk. Men is niet onverdeeld positief over het zelf uitnodigen van leeftijdsgenoten, omdat het ook niet zo ‘hip’⁷⁵ meer is om leeftijdsgenoten te vragen om mee te gaan naar de kerk. Via facebook anderen uitnodigen zou voor een aantal ook een drempel zijn,

⁷³ Dorp S. , M3, pag. 15

⁷⁴ Netwerkprincipe betekent hier, dat er per leeftijdsjaar een actief betrokkene gevraagd is om andere (oud)catechisanten voor laagdrempelige activiteiten persoonlijk uit te nodigen.

⁷⁵ Dorp S., M2, pag. 13

het wordt ook wel ‘soft’⁷⁶ genoemd. Er blijkt wel een wil te zijn gericht andere twintigers te vragen bijvoorbeeld voor een laagdrempelige activiteit. Het mooie is dat een gesprek dat begon met teleurstelling over de lage opkomst (5 van de 105 verstuurde uitnodigingen) dat het op een gegeven moment door gedeeld enthousiasme omgebogen werd tot gezamenlijke brainstorm hoe andere leeftijdsgenoten bereikt zouden kunnen worden. Het citaat geeft dat weer.

V3. Ik vind jouw [V2] idee ook leuk hoor. Maar hoe krijgen we die andere mensen er dan bij? Als ik een jeugddienstcommissie...dan zie ik ook wel wat jongere gezichten..dan nog

V2. Of je zou misschien...Wij kennen allemaal wel wat mensen, dat je met elkaar communiceert van...

Dorp H. V2, pag. 9

Versterken saamhorigheid

De relationele band met de dorpskerk blijkt het grootste punt van aandacht, ondanks dat de band sterk is vanwege de basis die je er hebt gehad omdat het grootste deel met de dorpskerk is opgegroeid, blijkt het belangrijk om de saamhorigheid verder te versterken. Het valt op dat deze punten door in totaal vier mensen genoemd zijn, die allen onder de categorie ‘import’ en, of ‘liefhebber’ vallen. Hierdoor zien we een nauwe link met het code 2d. Een van de twintigers die wel met regelmaat de zondagse diensten bezoekt, gaf aan ‘nooit mensen te ontmoeten’⁷⁷. Ze verduidelijkte het als volgt. ‘Ja en hoe leg je dan contact? Want onder dienst moet je stil zijn en na de dienst ga je zo snel mogelijk naar huis. Dus ja...’ Het bleek de tendens te zijn van de gemeente, waar ze zelf ook in mee gingen.

Als het gaat om saamhorigheid versterken wordt door een ander ook het gemis genoemd van het een draagvlak te zijn met z’n allen⁷⁸, waaruit opgemerkt kan worden dat de gemeenschap in elk geval voor een deel van de twintigers ervaren wordt als ‘los zand’. Opvallend dat deze twintigers in een tijd van individualisering de kerk – door dit punt tijdens het onderzoek te noemen – als het ware oproept om de onderlinge saamhorigheid te versterken en dus verwachtingen heeft van de kerk als geloofs*gemeenschap*.

⁷⁶ Dorp H. V3, pag. 9

⁷⁷ Citaat dorp H., V3, pag.1 : Dan denk ik...ik ga er wel voor mezelf naar toe. En ik krijg er ook wel verdieping in mijn geloof en dat is wel prettig, maar ik ontmoet er nooit mensen. (H, V3, pag. 1)

⁷⁸ “D. En wat zou nou nodig zijn, want die Baptistenkerk zat vol, wat zou dan logisch zijn om hier in de Protestantse Gemeente (in je eigen dorp) je band met deze kerk te versterken? V1. Ik denk..dan kom je toch weer terug op die saamhorigheid, een draagvlak met zijn allen. Dat is iets wat ik hier soms wel eens mis. Ja. Dorp S. v1, pag. 7”

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
3. Relevantie (22x)	a) tijd moet goede investering zijn	1x pag. 3	–	–
	b) preek als praktische levensles van deze tijd, die ruimte biedt om er verder over na te denken (link nu – bijbel)	2x, pag. 4,6	7x, Pag. 6, 9, 11,16,17, 21	1x, Pag.10
	c) gevoel moet terugkomen: ik wil weer ergens heen waar ik iets aan heb	1x, pag. 20	–	1x, Pag. 16
	d) we geloven, maar zoeken naar ervaring van de aanwezigheid van God	1x, pag. 5	2x, pag. 5,13	1x, pag. 16
	e) diepgang en ruimte (in catechese, liederen, gesprekken)	–	3x, pag. 5,6,,21	–
	f) twintigers willen zeker wel, kerk voorziet niet in behoefte zoekende twintiger	–	3x, 11,12,16	–
<i>Subtotaal</i>		5x	15x	2x

Relevantie is de hoofdcode die na de eerste twee relationele hoofdcodes het meest voorkomt. Opvallend veel citaten uit met name Hollandscheveld hingen samen met ‘relevantie’. De subcodes laten zien dat er vooral is opgemerkt door de twintigers dát relevantie belangrijk, over het ‘hoe’ is er in dit exploratieve onderzoek geen eenduidig beeld ontstaan, toch zijn er door de twintigers zeker belangrijke dingen gezegd, waarmee zij aangeven dat het voor hen belangrijk is dat de boodschap van de bijbel zo gebracht wordt dat zij de relevantie ervaren voor hun eigen (dagelijks) leven. ‘Herkenning’⁷⁹, ‘diepgang’ en ‘ervaring van Gods aanwezigheid’ zijn drie belangrijke waarden die samen de hoofdcode ‘relevantie’ goed kunnen duiden.

Herkenning

Het moet ‘ergens over gaan’⁸⁰, zowel in de kerkdienst als op catechisatie of kring. Als het op relevantie aankwam werd er het meest gesproken over de prediking. Van de preek werd de verwachting uitgesproken dat het een ‘praktische levensles’ bevatte, waarin een link gelegd werd van het nu naar de bijbel. Een herkenbare introductie was daarbij van belang.

De preken daar [bij Opwekking] zijn juist op ons dagelijks leven gericht. Wat speelt er bij ons? Wat heeft er dat jaar bij ons gespeeld. En dáár gaan ze er op in. Ik denk dat dat heel belangrijk is bij de jeugd. Daar is geen drempel. Totaal niet. Zo ervaar ik het tenminste niet. Ik denk dat een drempel bij een kerk te hoog is. De jeugd wil zeker wel. (onduidelijk).

Dorp H, v1, pag. 11

Herkenning van het eigen dagelijkse leven of van actuele nieuwsitems is daarbij belangrijk om aangesproken te worden door de boodschap van de bijbel en het ook toe te kunnen passen in het eigen leven van elke dag. Code 10c ‘bezieling preek’ ligt in het verlengde van dit punt.

“Maar in elke kerk, voor mijn gevoel, wordt het een beetje opgelezen. de preek weer klaar en de mensen vinden het wel weer goed. Zo’n gevoel heb ik een beetje. Ik denk wel dat als je tot nu betrekking hebt en je pakt daar een Bijbelstuk bij, dan heb je wel iedereen erbij. Elke week gebeurt er wel wat anders. Ook al gebeurt er deze week een ontsnapte aap ofzo en dan pakken we een Bijbelgedeelte...”

Dorp H. V1, pag. 22

Het begrip ‘relevantie’ hangt samen met de aloude vraag ‘wat nut het mij’. In deze code gaat het voornamelijk over de vraag hoe wordt de boodschap van de bijbel nuttig en relevant voor mijn leven? De interessante vraag is vervolgens, wat is voor de twintigers relevantie? Wanneer is iets een herkenbaar voorbeeld?⁸¹ Bij het doorvragen daarop vertelde de één een voorbeeld van ‘psychologische prediking’⁸². Een voorbeeld werd genoemd van een preek waarin drie generaties werden beschreven, waarvan de mannen alledrie vast waren gelopen in dezelfde zonde. Vanuit dat Bijbelverhaal kwam er de toepassing vanuit het contextuele pastoraat dat het belangrijk is de keten van zonden, slechte gewoontes van je (voor)ouders te doorbreken. Door anderen werd herkenbaarheid gezocht in iets wat leeft onder de mensen, zelfs al was het een ‘ontsnapte aap’. De herkenbaarheid is voor de twintigers belangrijk middel om de boodschap van de bijbel toe te kunnen passen in hun eigen leven.

“Ik heb opgeschreven de tijd moet een goede investering zijn. Als ik terugkom van de kerk wil ik een levensles hebben waarover ik kan nadenken. Natuurlijk wel een levensles van deze tijd. Dat ik daar over na kan denken tijdens het melken of wat dan ook maar... Maar het is voor mij heel belangrijk dat ik er wat van leer. En als de investering van de tijd goed is, dan kom ik vaker.”

Dorp S, M2, pag. 3

2. *Diepgang*

Herkenning moet voor twintigers samengaan met diepgang en ruimte. Diepgang helpt twintigers om qua geloof niet aan de oppervlakte te blijven, maar de relatie met God te kunnen versterken. Ook van catechisatie werd aangegeven dat het belangrijk is dat het niet over koetjes en kalfjes gaat, maar dat het bijdraagt aan de versterking van de band met God. Het aandacht hebben voor de verschillende manieren waarop je een moeilijke Bijbeltekst⁸³ kan interpreteren, bleek ook een vorm van diepgang, die gewaardeerd werd door twintigers. Tegelijkertijd is het belangrijk dat het onderwerp met diepgang, of het nu catechisatie of een kerkdienst betreft, niet dwingend gebracht wordt, maar dat er ook ruimte blijft om zelf na te denken over de eigen positie/mening⁸⁴.

3. *Ervaring van Gods aanwezigheid*

Als het aankomt op relevantie gaat het twintigers niet alleen om inhoud, zoals genoemd is ‘een praktische levensles, maar ook om de ‘ervaring van de aanwezigheid van God’⁸⁵. De ervaring van Gods aanwezigheid doet het besef groeien van het belang en de relevantie van het geloof voor het dagelijks leven. Een scherp citaat met oog hierop wil ik op deze plaats eruit lichten, ter bezinning.

⁸¹ In paragraaf 3.1 gaan we nader in op de beschrijving van de levensfase van twintigers, wat helpt bij het

⁸² Dorp S, m2, pag. 5

⁸³ ‘een psalm’ werd als voorbeeld genoemd

⁸⁴ H. pag. 5: “M1: Ja, wat is diepgang? Je hebt bepaalde vragen, met name de Bijbel zegt dit en dit en dit. Maar tegenwoordig en modern, dat kan haaks op elkaar staan. Hoe ga je die dingen toch samensmelten, zodat jij en je naaste zich daar prettig bij voelen?”

⁸⁵ S., pag. 5: “V1: Wij geloven beiden in God, klaar. Maar we zijn ook een hele tijd op zoek geweest, waar kunnen we hem dan eigenlijk vinden? Waar kunnen we hem voelen?”

"We hadden onlangs nog een discussie aan de etenstafel... waarom gaan we nog naar de kerk en misschien spreek ik dan wel voor mijn vrouw... Ik wil Hem wel voelen. God. Ik ga daar heen voor mijn levensles om een beter mens te zijn. We hadden een discussie die oude gebouwen, daar is God allang verdwenen...(Gelach)".

Dorp S, M2, pag. 5

Achter deze scherpe woorden over de afwezigheid van God in de oude (kerk)gebouwen, klinkt ook het verlangen door van de zoektocht van twintigers naar de ervaring (letterlijk: het voelen) van Gods aanwezigheid⁸⁶. Het valt op dat in alledrie de focusgroepgesprekken er twintigers waren die aangaven dat zij buiten de dorpskerk – genoemd worden: baptistengemeente Drachten, Pinksterconferentie van Opwekking, EO-jongerendag en jeugdkerk – Gods aanwezigheid hebben ervaren en dat ook graag zouden willen in hun dorpskerk. De band met de dorpskerk is – ondanks grotere of mindere betrokkenheid – wel sterk voor de (deelnemende) twintigers, want ‘daar ligt je basis’ en zij is sterk vanwege met name de saamhorigheid⁸⁷. In de citaten achter de geformuleerde code ‘relevantie’ klinkt het verlangen door van de twintiger naar meer. Meer ervaring van God en meer als het gaat om een aansprekende en relevante boodschap voor hun eigen leven.

Hoofdcodes	Subcodes	S.	H.	E.
4. Generatiekloof (18x)	a) gericht op <i>verschillen</i> tussen generaties	3x, pag. 3,9,10	2x, pag. 12, 18	3x pag. 5,8,17
	b) wens betrokkenheid jongere én oudere generatie (beeld ouderen: weinig veranderingsbereid)	3x, pag. 8,9,10	2x pag. 16,19	3x pag. 5,6,12
	c) verschillen tussen twintigers onderling	–	2x, pag. 12,13	–
<i>Subtotaal</i>		6x	6x	6x

De hoofdcodes ‘generatiekloof’ kwam in alledrie de dorpen zes keer voor en daarmee kwam deze hoofdcodes in 2 van de 3 dorpen in de top 5 van meest genoemde codes voor. Van de genoemde subcodes valt op dat twintigers in hun antwoorden veel rekening houden met de ouderen. Het is hun wens dat zowel oud als jong zich betrokken voelt in de kerk. Ze willen de ouderen niet ‘de kerk te weigeren’ en men stelt om die reden een extra ochtenddienst voor, waarin de aanpassingen voor twintigers verwerkt zijn, in plaats van vernieuwing binnen de bestaande diensten⁸⁸. Op acht momenten blijkt men duidelijk aandacht te hebben ook voor ouderen, onder andere om hen niet ‘uit de kerk te willen jagen’⁸⁹. Het geeft wel een beeld weer van mogelijk weinig veranderingsbereide ouderen, terwijl het de vraag is of dat beeld altijd klopt⁹⁰.

⁸⁶ H, pag. 5 “V2: Gewone diepgang hier! Ik heb geen diepgang! Wat ik hier mis dan? Ja, geen idee? Ik vind het hier gewoon niet! (.....) Opwekking is gewoon heel erg intensief, dan voel je ook echt dat God aanwezig is. En dan kom ik hier en dan denk ik: joehoe,hallo bent u daar?”

⁸⁷ Zie hoofdcodes 3, Saamhorigheid

⁸⁸ Dorp E. V1, pag. 8

⁸⁹ Dorp S. M3, pag. 8

⁹⁰ De werkpraktijk leert dat (sommige) ouderen vooraf wel enige reserves kunnen hebben als het gaat om vernieuwing van de eredienst, maar dat zij ook enthousiast kunnen worden na gezien te hebben dat een ander type kerkdienst meer tieners, twintigers

De opmerkingen die gemaakt zijn met betrekking tot de hoofdcode ‘generatiekloof’ zijn, zoals de hoofdcode al doet vermoeden, vooral gericht op de verschillen tussen generaties (6x). Een citaat waarin een twintiger spreekt over meer interactie in de dienst, geeft ook iets weer van de ervaren generatiekloof:

V2. Ik denk dat patroon dat was heel veilig en dat is ook ...net wat jij net zegt als mensen..in de vorige generatie ging iedereen maar klakkeloos achter hun ouders aan. Deze generatie doet dat niet meer. Wij denken voor onszelf. willen we dit nog eigenlijk wel?
Dorp E., V2, pag. 5

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
5. Lage prioriteit (18x)	a) Geen tijd/prioriteit, kerk vroeger ‘maatschappelijk trefpunt’, nu ‘hangt kerk er nog een beetje bij’	3x, pag. 11,12	3x, Pag. 2, 19, 20	
	b) Hogere prioriteit door aansluiting van het aanbod bij behoeften twintigers (Yes, de kerk!)	2x pag. 11,13	1x pag. 17	1x, pag. 15
	c) nadruk eigen verantwoordelijkheid zorgt niet voor grotere betrokkenheid twintigers	–	1x, pag. 8	–
	d) vanwege ‘twintigersgat’ (in aanbod)	–	3x, Pag. 6,8,15	–
	e) Besef verandering kerk begint bij jezelf		1x pag. 19	1x, pag. 12
	f) hypothese lage prioriteit kerk houdt verband met economisch goede tijden	1x pag. 4		
<i>Subtotaal</i>		6x	9x	2x

Twintigers geven als reden van mindere betrokkenheid bij de kerk aan dat ze in een drukke levensfase zitten en dat de kerk een lage prioriteit heeft naast alle andere verplichtingen (5x). Veel twintigers zijn druk met de eerste fulltime baan⁹¹, sommigen wonen voor het eerst – al dan niet getrouwd – samen en moeten in het weekend het huishouden doen en zijn druk met alle sociale verplichtingen, gaan zaterdagavond uit en zondag is dan vaak een dag om even uit te slapen en bij te komen van de hele week⁹². Grotere betrokkenheid wordt uitgesteld wegens drukte.

en dertigers trekt. Een interessant punt voor praktisch-theologisch vervolgonderzoek zou kunnen zijn om het wederzijdse beeld van twintigers en ouderen in kaart te brengen en te kijken wat het effect van een gezamenlijk focusgroepgesprek kan zijn op die beeldvorming.

⁹¹ Citaat m.b.t. fulltime. “Ja, tenminste als ik voor mijzelf praat, is dat wel zo. Is het normaal dat ik daar vijf dagen in de week werk. Ik denk dat veel mensen me aan zouden kijken als ik zou zeggen ik ga een dag in de week minder werken, dan kan ik wat voor de kerk doen. Dan zouden mensen mij echt aankijken van: heb je ze nog wel allemaal op een rijtje...Dat is echt zo. Bij mij wel hoor. Joehoe! Koekkoek!” (Dorp H. V3, pag. 20)

⁹² Citaat m.b.t. drukte. “V3: Ja, voor een deel wel ja. Als ik dan kijk..Ik zeg dan tegen mijn moeder, ik heb dan de hele week gewerkt en op zaterdag het huis gedaan en weet ik al niet nog meer en allerlei prive verjaardagen of we gaan dan nog een keer op zaterdag uit.. en dan ben ik soms blij dat ik zondag in mijn bed kan blijven liggen. Dat is gewoon echt zo. En dan zeggen we wel eens. dan gaan we dan samen en dan heb je visite ’s avonds gehad. En dan denk je ’s ochtends. Ik heb eigenlijk toch geen zin. Ja en dan blijf je toch weer. Dat herken ik dan ook wel bij mezelf. Dat is ook wel mijn struikelblok waarom ik er dan niet zit.”

M2: (n.a.v. gesprek over taak 4x per jaar iets organiseren) Ja. Anders ben ik ook echt gewoon te druk. Misschien dat als ik kinderen heb, en ik heb een wat rustiger leven, dan pak ik het dan weer een keer op.
Gelach M: Nee, maar ook als de kinderen de deur uit zijn..Ik noem maar iets.. v3: Dan zie je mij nooit meer in de kerk, dan moet ik er op passen. Gelach v3: Dat is wel een keuze die wij zelf maken. Ik denk dat dat ook wel een weerspiegeling is van de twintigers en dertigers... (Dorp H. M2, V3, pag. 20)

Dat de eigen prioriteit met betrekking tot betrokkenheid bij de kerk laag is hangt niet alleen samen met het drukke leven van twintigers. Voor sommigen is ook het 'twintigersgat' een reden, ze missen activiteiten of kringen, die gericht zijn op twintigers. Dat de vraag van twintigers naar de kerk soms laag is kan dus ook komen door het ontbreken van gericht aanbod, waar twintigers hun inbreng, of creativiteit in kwijt kunnen.

V1: Denk je dat je daar mensen voor krijgt? Als je dat organiseert? M2: Ja, ik denk wel. Net wat m1 al aangaf, dat je na je belijdenis echt in zo'n gat valt zo van en wat is er nu? D: Jij zegt dat moet je als twintigers eigenlijk gewoon zelf oppakken. M2: Zo'n clubje opstarten, kan hartstikke leuk bij elkaar en dan een thema wat er in de wereld is gebeurd. Of dat je echt een keer een bijbelstuk erbij pakt en dat helemaal gaat uitwerken. Er is genoeg informatie over te vinden. Dat is ook wel heel interessant.

Twintigers geven ook blijk van een besef dat de kerk een hogere prioriteit zou moeten hebben (3x) en sommigen geven aan dat verandering van de kerk begint bij jezelf (2x).

Twee personen gaven aan dat zelfs als er niets zou veranderen in de kerk dat dit gesprek met elkaar tot gevolg heeft dat je zelf al verandert en de betrokkenheid op de kerk vergroot.

Ik denk dat we zoals we nu hier zitten iedereen er straks wel anders mee verder gaat. D: Ja? M2: Ja, dat denk ik wel. Als je nou zondag naar de kerk zou gaan, dan ga je wel om je heen kijken van goh kan ik nog iemand aanspreken of dat je dieper over de dienst gaat nadenken. D: Leuk. M2: Ook al is het misschien net zo'n dienst als was dit gesprek niet geweest. D: Ja. M2: Ik denk wel dat je er meer mee gaat doen straks. v1: Je wordt zelf ook aan het denken gezet. (Dorp H., M2, pag. 19)

Opvallend is dat in twee van de drie dorpen in bijna gelijke bewoordingen werd gesproken over het verlangen naar grotere betrokkenheid bij de kerk.

Ik hoorde net ook iedereen zeggen, we blijven liever liggen, want we hebben het hartstikke druk. Eigenlijk zou het andersom moeten zijn. Zo van: yes we gaan weer naar de kerk! Wat leuk en we hebben er zin in!
(Dorp S, V2, pag. 13)

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
6. Kerk bij de tijd? (18x)	a) Kerk moet in termen vraag/aanbod denken en beleid maken op signalen/cijfers		1x pag.16	
	b) kerk ouderwets, stilstand is achteruitgang vgl bedrijfsleven; Jezus revolutionair en modern, waarom kerk niet..	1x, pag. 14	1x, pag. 2	3x, pag. 16,17 (m1, v2, m3)
	c) type kerkdienst + thema goed communiceren		2x, pag 2,18	
	d) bijzondere diensten spreken meeste aan	1x, pag. 20	1x, pag. 17	1x, Pag. 13
	e) gebruikte taalveld in kerk roept weinig herkenning op. Bijv. 'Broeder Achternaam'. afstandelijk en onpersoonlijk.	1x, pag. 11	-	1x, pag. 18
	f) als kerk niet verandert, verslechtert band met de dorpskerk (vgl. saaie film zet je op een gegeven moment ook uit)	-	1x, Pag. 18	1x, Pag. 18,
	g) Actualiteit niet 'tegenover' bijbel plaatsen, maar juist inzetten om preek te laten leven.	-	1x, Pag. 22	-
	h) kerk-app ontwikkelen die o.a. thema/tekst voor dienst en activiteiten aankondigt	-	-	1x, Pag 9
	i) respect kerk voor homo's en lesbiennes belangrijk	1x pag. 9		
<i>Subtotaal</i>		4x	7x	7x

Op verschillende wijzen spreken twintigers over de kerk die ouderwets is (5x). Men ervaart dat de kerk niet bij de tijd is⁹³ en vraagt zich af hoe het kan dat de kerk zoveel jaar achter kan lopen. Ze maken zowel een vergelijking het bedrijfsleven (stilstand is achteruitgang) als met het leven van Jezus (hoe kan het eigenlijk dat de kerk niet zo revolutionair is als Jezus was?). In het verlengde daarvan ligt het daarna meestgenoemde punt betreft het gemis van aansluiting van de kerk bij hun leefwereld. (4x). Als het gaat om het inzetten van actualiteit tijdens preken wordt genoemd dat het belangrijk is om de actualiteit niet in te zetten om haar te corrigeren met bijbelteksten, maar juist in te zetten ter vergelijking om de bijbelse verhalen meer tot leven te brengen⁹⁴. Verder wordt genoemd dat het gebruikte taalveld als onpersoonlijk en afstandelijk wordt ervaren (2x) en er wordt hard gelachen om het geopperde idee of er eigenlijk geen 'appje'⁹⁵ is die thema/teksten van de dienst en andere activiteiten kan aankondigen. Blijkbaar heeft de kerk niet het imago dat zij ook iets dergelijks van deze tijd zou kunnen ontwikkelen, terwijl het een goede suggestie kan zijn, wil de kerk 'daar zijn waar de mensen zijn'. Tot slot spreken twintigers in een van de drie focusroepgesprekken in een heel open en eerlijk gesprek waar versterking van hun persoonlijke band met de kerk begint. Zit het in allereerst in veranderingen door de kerk om meer bij de tijd te zijn, of zit het allereerst in verandering bij de twintigers zelf⁹⁶? Naar aanleiding van dit gesprek

⁹³ Citaat, dorp E. pag. m1 6 "In die tijd leven we niet meer"

⁹⁴ Dorp H, M1, pag. 22

⁹⁵ Er zijn wel kerken die apps hebben ontwikkeld, een voorbeeld daarvan is: <http://app.vbgroningen.nl/> Zij wonnen onlangs een prijs voor deze eerste kerk-app. Een mooi voorbeeld voor andere kerken.

⁹⁶ Zie hoofdcode 8 'eigen prioriteit kerk laag'

wordt door een deelnemer een vergelijking gemaakt van de kerk met film, waarbij ze opmerkt: ‘Als de kerk niet verandert, verslechtert mijn band met de kerk toch; een saaie film zet je op een gegeven moment toch ook uit?’. De vergelijking met film zou erop kunnen wijzen dat ‘vermaak en vermaakt worden’ een belangrijke waarde is, maar in het geheel van het gesprek genomen, waarin juist ook voor ‘meer interactie’ wordt gepleit en ‘vuur om te geloven vind je in de kerk’ als

M2: Zoals jij het nu zegt, had ik er niet over nagedacht. Ik ben zo...tijdens het melken ben ik aan het nadenken wat is dat nou eigenlijk wat er niet kon. Daar hebben we het met elkaar (kameraden) nog eens over gehad. Wat vinden jullie van de kerk? Die zaten dus gisteren bij mij. We hadden het erover: zo en zo, het groeit gewoon zo..."Ik ben ook lid van de kerk" (zei de ene kameraad) "Ik ook" (zei de andere). "Ik heb er niet zoveel mee, het is allemaal zo ouderwets" (zei één van zijn kameraden dus). Dat is niet modern meer. Ik vind het zelf wel moeilijk om het te verwoorden.

reden voor kerkgang werd genoemd, zou dat tekort doen aan die conclusie. Het onderzoek werd door een van de deelnemers in Friesland al van te voren met kameraden doorgesproken, waarbij ze samen als reden van geringe betrokkenheid bij de kerk uitkwamen op de conclusie dat de kerk niet meer bij de tijd is.

Hoofdcodes	Subcodes	S.	H.	E.
7. Muziek met pit? (17x)	a) Muziek geen voorkeur	-	-	1x, pag. 2
	b) 'Peper op de Psalmen' (=inhoud prima, manier van zingen ouderwets)	-	1x pag.4	4x, pag. 2,4,18
	c) Psalmen en gezangen te langzaam	-	1x pag. 3	
	d) Meer opwekkingsliederen	-	1x, pag. 4	3x, pag. 2,4,10
	e) Meer pit door gebruik andere muziekinstrumenten	1x, pag. 7	1x, pag 3	1x, pag. 4
	f) kwaliteit orgelspel	-	1x pag. 4	
	g) speciale twintigers/dertigersgroep met bijv. hiphopmuziek	1x pag. 14		
	h) Pittige muziek maakt band met kerk wel leuker, niet makkelijker	1x, pag. 20	-	-
<i>Subtotaal 17x</i>		3x	5x	9x

Als het aankomt over het gesprek over de kerk komt muziek in alledrie de focusgroepgesprekken naar voren. In elke plaats wel met hun eigen focuspunt. In Enter en Hollandscheveld ligt de nadruk op de vorm van muziek in de kerkdienst. In Sintjohannesga wordt gaat het ook over muziekgebruik genoemd voor tijdens een laagdrempelig twintigers-initiatief. Daar wordt ook genoemd dat muziek de band met de kerk wel leuker maakt, maar niet makkelijker, waarmee aangegeven wordt dat muziek voor hen niet het belangrijkste punt van aandacht is. Waar twintigers regelmatig kerkdiensten bezoeken refereren ze eerder aan het punt van muziek, omdat de kerkdienst dan een belangrijke vorm van betrokkenheid is.

In alle gevallen als het om muziek gaat blijkt 'pit' belangrijk te zijn. Van psalmen en gezangen

wordt genoemd dat ze zo ‘langzaam’⁹⁷ en ‘sleperig’⁹⁸ worden gespeeld. De inhoud wordt regelmatig als dieper ervaren dan de liederen van ‘Opwekking’, hoewel ook opwekking vaker mag klinken in de dienst (4x) als reden daarvoor wordt genoemd dat deze liederen ‘vrolijker’ zijn. ‘Peper op de psalmen’ is het meestgenoemde alternatief (6x). Dit kan middels inzet van andere muziekinstrumenten (3x) investering in kwaliteit organisten (1x) en het zingen van ‘een leuke variatie op de gezangen en psalmen waardoor het iets aantrekkelijker wordt’⁹⁹.

Hoofdcodes	Subcodes	S.	H.	E.
8. Afwisseling kerkdienst (16x)	a) variatie in gastvoorgangers	–	–	2x, pag. 1, 10, 11
	b) variatie in type kerkdiensten (gemêleerd en doelgericht aanbod, themadiensten/ laagdrempelige diensten/preken)	–	2x pag. 12, 13	3x, pag. 3, 6, 7
	c) in liturgie: vast patroon (=orde van dienst) vervelt, gebrek afwisseling, saaiheid kerk	–	–	3x, pag. 5, 9, 18
	d) in muziek	–	1x pag. 4	1x, pag. 8
	e) afwisseling helpt aandacht erbij houden	–		2x, pag. 3, 5
	f) regels overboord (van vroeger)	–		1x, pag. 6
	g) tussenmuziek/filmpje tijdens preek helpt aandacht vasthouden	–		1x, pag. 3
Subtotaal		0x	3x	13x

Bij deze hoofdcodes ‘Afwisseling kerkdienst’ valt op dat op een na alle genoemde subcodes genoemd zijn tijdens het focusgroepgesprek in Enter. Bij navraag bij de predikant bleek dat de kerkdiensten in Enter de belangrijkste vorm van betrokkenheid zijn voor velen. De ochtenddienst wordt gemiddeld nog door ruim 300 mensen bezocht en de avonddienst ongeveer door 200 mensen, waaronder ook een tiental twintigers, of het aantal twintigers meer of minder wordt, is afhankelijk van het type kerkdienst en de predikant die ingeroosterd staat. Tot een paar jaar terug waren er maar twee gesprekskringen¹⁰⁰, waardoor de focus met betrekking tot participatie nog steeds vooral op de kerkdiensten ligt. Veel families komen na de ochtenddienst bij elkaar om koffie te drinken, waar ‘de kerkdienst’ regelmatig onderwerp van gesprek is. Van huis uit hoort men dus ook eerder over de kerkdienst praten, dan over een geloofsonderwerp waarover de ouders op een kring over hebben gesproken.

Twintigers pleiten voor meer afwisseling tijdens de kerkdienst ‘om de aandacht erbij te kunnen houden’ (subcode e,f, 3x), om ‘verveling tegen te gaan’ (subcode c, 3x). Er wordt ook gesproken

⁹⁷ Citaat dorp H, v3, pag. 3

⁹⁸ Citaat dorp E, v2, pag. 5

⁹⁹ Uit dit voorbeeld uit Enter van ‘peper op de psalmen’ en ook uit andere voorbeelden in de andere dorpen ⁹⁹ bleek soms wel dat de twintigers regelmatig ideeën aanvoerden die bij regelmatig kerkbezoek al zouden zijn opgemerkt als doorgevoerde vernieuwing in de eredienst. In Enter klinken namelijk al met enige regelmaat luisterliederen van ‘Sela’, ‘Psalmen voor Nu’ en ‘The Psalmproject’ via YouTube. In elk geval een bevestiging dat het een vernieuwing in de eredienst betreft die ook twintigers helpt betrokkenheid bij de kerkdiensten sterker of leuker te maken in de kerkdiensten.

¹⁰⁰ Een gesprekskring van veertigers en de vrouwenvereniging. Sinds 2011 uitgebreid met een jongerenkring (20–30ers).

over afwisseling tussen kerkdiensten onderling, door middel van variatie in de gastpredikanten. Voor de een betekent dat, dat er minder ouderwetse voorgangers uitgenodigd moeten worden, door de ander wordt genoemd dat wanneer er 's avonds gastvoorgangers worden uitgenodigd/ komen, dat zij meer gericht zouden moeten zijn op jeugd/twintigers. Daarbij wordt authenticiteit van de predikant genoemd als belangrijk punt van aandacht. Verder is variatie in liturgie driemaal genoemd en brengt het samenleven van twintigers met niet of anders gelovige twintigers met zich mee dat zij graag onderscheid zouden zien in type kerkdiensten. Naar een laagdrempelige dienst kan dan een niet of anders gelovige vriend(in) meegenomen worden naar een themadienst, word de toegewijde twintiger zelf weer verdiept door extra kennis gericht bij een bepaald thema. Ook hier valt op dat men eerder niet gelovige vrienden meeneemt naar een laagdrempelige kerkdienst, dan dat ze zouden denken aan een kring, catechisatie of alpha-cursus. Gerichte p.r. van de verschillende diensten is daarbij belangrijk. De code 'meer afwisseling in de kerkdienst' hangt voor het focusgroepgesprek dicht aan tegen de code 'meer interactie'. De twintigers geven aan niet met de handen over elkaar de vaste volgorde van dienst af te willen wachten, verrassingen in liturgie helpen de betrokkenheid bij de dienst te vergroten.

"Eehm ik denk ook dat daar dat vaste patroon uit voortkomt dat je zo'n grote gemeente hebt dat je wel een regelmaat moet houden..alleen dat kan ook anders. Want daar heb je ook een orde van de dienst voor die je misschien per dienst ook net iets anders kan invullen. Dat hoeft niet altijd per se..ooo nou moeten we gaan staan jongens..of nou moeten we...Dat wordt saai. Dat gaat vervelen." (Dorp E, v2, pag. 5)

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
9. Meer interactie (13x)	a) in week vooraf reageren op thema voor preek		–	2x, pag. 2,8
	b) onderwerp, meningen catechisatie terug laten komen in preek	–	–	1x, pag. 2
	c) minder re-actief willen zijn in kerk, iets interactiever/ iets losser/ meer mensen betrekken bij taken in kerkdienst	–	–	2x, pag.5,6,9
	d) meer interactie in aparte dienst of laagdrempelige activiteit ('tussen kerk en kroeg')	4x pag. 9,12,14,15	3x, pag. 3,12,20	1x, pag. 5
<i>Subtotaal</i>		4x	3x	6x

De betrokkenheid bij de kerk kan vergroten door het vergroten van de interactiemogelijkheden. Voor de twintigers in Enter betrof de vraag om meer interactie de vraag om actiever betrokken te worden tijdens de kerkdienst en in de voorbereiding daarvan. Voor hen is de kerkdienst het centrum, dat verbonden kan worden aan evt. voorbereidingen thuis¹⁰¹ of op catechisatie¹⁰². Met meer interactie en meer inzet van gemeenteleden bij verschillende onderdelen van de dienst,

¹⁰¹ Genoemd wordt. Alvast nadenken over een thema en evt. de dominee vast je ideeën of vragen mailen.

¹⁰² Genoemd wordt, dat zij graag de meningen zoals deze op catechisatie genoemd zijn terughoren tijdens een preek over hetzelfde thema.

vragen zij om meer afwisseling van de dienst¹⁰³ en om een iets lossere, informele sfeer.

V2. Onze kerk vindt dan bijvoorbeeld dat de dominee de zegen uit moet spreken, dan is daar de grens...**D.** (lach)
V2. Het mag van mij wel iets interactiever, iets lossere. Laat die regels eens los, die we vroeger hebben verzonnen.
 In die tijd leven we niet meer! (Dorp E. V2, pag. 6)

In alle drie de dorpen werd er ook gesproken over een aparte activiteit, viering of dienst voor twintigers, waarin er letterlijk ‘meer interactie’ kon zijn door tijdens een dergelijke viering ruimte te bieden voor het bespreken van vragen. Eerder kwam, bij hoofd-subcode saamhorigheid/gemis leeftijdsgenoten, het genoemde laagdrempelige initiatief naar voren, waarin ‘meer interactie’ ook een plek kan krijgen: ‘Tussen kerk en kroeg’.

Hoofdcodes	Subcodes	S.	H.	E.
10. Kwaliteit (9x)	a) Kwaliteit in vorm (manier waarop het gebracht wordt) en inhoud (boodschap van nu gelinkt aan bijbel)	1x, pag. 5	2x, pag. 3,18	1x, pag. 14
	b) beeldend preken, zodat je het voor je ziet en zodat je de preek kunt onthouden	1x, pag. 20	1x pag. 10	1x, Pag. 2
	c) bezieling preek		2x pag. 5,22	
Subtotaal		2x	5x	2x

Twintigers hechten aan kwaliteit in vorm en inhoud (5x). Van kwalitatief goede muziek in bijvoorbeeld een bijzondere dienst wordt genoten. Dat voor twintigers het totaalplaatje van kwaliteit in vorm en inhoud belangrijker geworden is, hangt gezien de overige uitkomsten van het onderzoek vermoedelijk samen met de gerichtheid op ‘beleving’, zowel horizontaal (intermenselijk) als verticaal (relatie met God), in het onderzoek weergegeven met de woorden ‘saamhorigheid’ en ‘ervaring van Gods aanwezigheid’ in de dienst. Als de middelen daartoe in de weg staan kan het zijn, blijft beleving meestal uit en kan het zelfs zijn, dat men zich afvraagt of God nog aanwezig ‘in die oude gebouwen’. Dat twintigers kwaliteit in hun leven belangrijk vinden, blijkt ook uit bijvoorbeeld hoe de inrichting van hun huis kwalitatief gezien verschilt van de huisinrichting van (een deel van de) oudere generaties. Voor veel twintigers geldt dat het goed moet zijn, en als dat nog niet zo is, wordt zo goed mogelijk geïnvesteerd in een luxe keuken, kwaliteitsmeubels en dergelijke. Dit voorbeeld is slechts een illustratie dat voor twintigers ‘inzet van kwaliteit’ in uiterlijke en inhoudelijk zin uitstraalt dat je samen investeert in wat je belangrijk vindt. Deze hoofdcodes ‘kwaliteit’ ligt dicht aan tegen de hoofdcodes ‘relevantie’. Het is belangrijk dat de boodschap die de verbinding tussen het dagelijkse leven of de actualiteit legt met de bijbel, ook kwalitatief gezien zo goed gebracht wordt dat deze ook daadwerkelijk overkomt. Een goede zangeres, de wijze waarop de boodschap gebracht wordt, waarbij ‘beeldend preken’ als voorbeeld genoemd wordt, zijn daarbij uitwerkingen van ‘kwaliteit in vorm’ en ‘kwaliteit in inhoud’, die nauw samenhangen met de hoofdcodes ‘relevantie’.

¹⁰³ De hoofdcodes ‘meer interactie’ ligt daarmee voor Enten dicht aan tegen de hoofdcodes ‘meer afwisseling’.

Voor mij is het een aparte dienst die is leuk. Als je hier met zingen aankomt bv ..Ik vind dat als ik in de kerk zit en er zitten mensen achter mij die absoluut niet kunnen zingen..Niet dat ik zelf wel kan zingen...Dan erger ik me groen en blauw. En dat is dan iemand voor de kerk goed kan zingen, dat vind ik helemaal geweldig. Daar kan ik van genieten.
(Dorp E, m1, pag. 13)

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
11. Meedoen (8x)	a) zelf meedoen vergroot betrokkenheid	2x, pag. 8,15	2x pag.11, 23	1x, pag. 14
	b) mee kunnen doen in overzienbare taak is belangrijk	-	1x, Pag. 19	-
	c) band dorpskerk prima, genoeg participatiemogelijkheden (toegewijden)		1x pag. 15	
	d) gebrek waardering maatschappij m.b.t. inzet vrijwilligerswerk kerk werkt niet motiverend voor actieve participatie kerk		1x. pag.20	
<i>Subtotaal.</i>		2x	5x	1x

Als voorlaatste hoofdcode is ‘meedoen’ een voor de handliggend, maar belangrijk antwoord bij de vraag: ‘Wat zou er nodig zijn om jouw band met de plaatselijke kerk te versterken?’

Omdat er ook een grote groep twintigers op andere wijze betrokken is bij de kerk dan middels kerkgang, blijkt dat deze groep steeds meer ‘uit beeld raakt’ van de groep ‘toegewijden’, die zondags samenkomen en voor een groot deel ook de vaste kern van het vrijwilligerswerk in de kerk vormen. Zeker in een dorp, waar de saamhorigheid zich soms beperkt tot de eigen bekende kring van mensen, moet er bewust nagedacht worden over participatie van ‘liefhebbers’, waaronder een groot deel van de twintigers zich rekent en ‘import’. Valt een twintiger zowel in de categorie ‘liefhebber’ als ‘import’ dan komt deze al helemaal niet snel in beeld om gevraagd te worden voor een taak. Voor een deel beseft de twintiger zelf ook dat ‘jezelf geven’ ook een belangrijk middel is om ‘ertussen te komen’, maar in een drukke levensfase is dat ‘aanbieden van je eigen kwaliteiten’ om in te kunnen zetten voor de kerk niet vanzelfsprekend en past dat ook niet binnen ieders persoonlijkheid. Twintigers vragen voor afzienbare en overzichtelijke taken kan helpen de betrokkenheid bij de dorpskerk te vergroten.

V2. Ergens mee helpen, je weet niet waar je naar toe moet omdat dat te doen. Als ik op die manier meer betrokken ben, dat ik dan ook misschien denk ik ga wat vaker naar de kerk, dan leer ik de mensen wat meer kennen, dan is het ook wel leuker. Dan heb je bekende gezichten, dan kun je met elkaar praten. D. Dus jij zegt als ik ingeschakeld word, misschien wel op een persoonlijke manier dan kom ik er ook eerder tussen en is het voor mij makkelijker..V2. maar ook leuker..Waar je mee omgaat daar word je meer besmet, dat idee wat.
(Dorp S. V2 (liefhebber en import), pag. 8)

Hoofdcode	Subcodes	S.	H.	E.
12. Stimulans ouders (7x)	a) tieners ontbreken al in kerk, omdat ouders vaak na basisschooltijd/kindernevendienstperiode afhaken	–	1x, Pag. 14	–
	b) participatie ouders voorbeeldfunctie	–	2x, Pag. 14,18	–
	c) waardering van ouders aan actieve twintigers belangrijk	–	1x, Pag. 15	1x, Pag.14
	d) Thuisfront belangrijkste bij zoektocht geloof	–	1x, pag. 17	–
	e) opvoeding belangrijk	–	–	1x, Pag. 17
<i>Subtotaal.</i>		0x¹⁰⁴	5x	2x

Wat al regelmatig uit onderzoek al gebleken is stimulans van ouders belangrijk als het gaat om de betrokkenheid bij de kerk. Uit dit empirisch onderzoek, waar ‘stimulans ouders’ als een van de redenen worden opgegeven bij versterking van de persoonlijke band met de kerk blijkt dat dat niet alleen voor kinderen en tieners geldt, maar ook blijft gelden voor twintigers. Genoemd werd het belang van opvoeding, maar het thuisfront blijft belangrijk als het gaat om de zoektocht bij het geloof, daarin wordt niet alleen over ouders gesproken maar nadrukkelijk ook over (geloofs)gesprekken als broer(s) (zussen) onderling. Volgens één van de twintigers stopt voor veel ouders met kinderen de kerkgang na afronding van de basisschoolperiode, waardoor tieners de connectie met de kerk al kwijtraken. Een punt van zorg voor de twintigers van de toekomst, de tieners van nu. Dat ouders aan (actieve) twintigers hun waardering met betrekking tot kerkelijke betrokkenheid laten blijken is ook belangrijk. Tot slot kan genoemd worden dat van de ouders zelf ook een belangrijke voorbeeldfunctie uitgaat (1x¹⁰⁵).

¹⁰⁴ Bij de bespreking van vraag drie (De bijbel zegt dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap, wat zegt jou dat?) komt het thuisfront/rol ouders/ opvoeding (lezen aan tafel e.d.) meer ter sprake.

¹⁰⁵ Dat er van de ouders een voorbeeldfunctie uitgaat kwam één keer in directe zin voor in de transcriptie van de focusgroepgesprekken, maar bleek indirect nog vaker uit een link tussen het schriftelijk gedeelte van het onderzoek m.b.t. de wijze van participatie van de twintigers gelinkt aan de gegevens die zijdelings ter sprake kwamen over bijv. ouderlinschap van ouder(s) e.d.

2.4.5 bespreking vraag naar positie ten opzichte van het bijbelse ideaal van binding aan de geloofsgemeenschap

Het gesprek naar aanleiding van de derde vraag naar de positie ten opzichte van het bijbelse ideaal van binding aan de geloofsgemeenschap – zoals verwoord in vraag drie “De bijbel zegt dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap, wat zegt jou dat?” gaf reacties op twee delen van de vraag, namelijk het eerste stukje van de vraag ‘De bijbel zegt’ en ‘het belang van (al dan niet) betrokken te zijn bij geloofsgemeenschap’. Per focusgroepgesprek worden deze antwoorden in tabelvorm weergegeven. De wijze van betrokkenheid, zoals de participanten hebben aangegeven in het schriftelijk deel van het onderzoek wordt ook meegenomen in de tabel¹⁰⁶. Eerst volgen per plaats de uitkomsten in tabelvorm en daarna volgt een korte bespreking aan de hand van de drie aangegeven punten.

Sint-johannesga	<i>N.a.v. ‘De bijbel zegt...’</i>	<i>Waarom betrokkenheid wel/niet belangrijk?</i>	<i>Hoe – al dan niet-betrokken?</i>
V3	– ‘maak zelf wel uit’ – eens met stelling – tien geboden mooie basis om goed mens te zijn	– ‘samen vechten voor geloof’ en praten	– alleen met mogelijkheid tot actieve inbreng (catechisatie) (D)
M3	– bijbel is basis, maar ben er niet aan gehecht	– naasten helpen – dat het wel doorgaat	– via dagbijbel, die thuis aan tafel wordt gelezen – verder zes jaar geleden reguliere kerkdienst bezocht (D)
M2	– combi van goede van alle geloven – daarnaast bijbel als basis; – moeite met zwart-wit-bijbelteksten	– in principe geen mening – reden kerkgang, om een beter mens te zijn	Nog niet echt betrokken, getrouwd voor de kerk (D)
V2	– vrijheid is belangrijk, ieder in hun waarde laten; – wij kunnen wel geloven dat het christelijk geloof de waarheid is, maar dat hoeft niet zo te zijn – dat maakt geloof. Mooi, moeilijk en interessant	– respect; vooral belangrijk om wel/niet gelovigen in waarde te laten	V2 – soms afstand/verzet tegen de kerk vanwege oorlogen om religie (D)
V1	– De Bijbel sluit aan bij mijn gevoel	– Sociale betrokkenheid belangrijk. Ergens bij horen voel je je lekker bij	Af en toe (feestelijke) zondagsdienst, getrouwd voor kerk. (D)
M1	– wat in bijbel staat neem ik voor waar aan, maar kies zelf wat belangrijk is	– saamhorigheid, gevoel dat je er voor elkaar bent. - Levensvragen en praktische zaken delen	zondagschoolleider, actief bij werkzaamheden rond kerk, Voormalig lid beroepingscommissie

¹⁰⁶ De wijze van betrokkenheid wordt in samengevatte vorm in de tabel meegenomen, voor uitgebreidere versie verwijs ik naar de bijlagen, waarin het schriftelijk deel van het onderzoek in zijn geheel is opgenomen.

			Niet betrokken via kerkdiensten (D)
--	--	--	-------------------------------------

Hollandscheveld	<i>N.a.v. 'De bijbel zegt...'</i>	<i>Waarom betrokkenheid wel/niet belangrijk?</i>	<i>Hoe – al dan niet-betrokken?</i>
M2	– eigen opvoeding belangrijker voor betrokkenheid dan wat er in de bijbel staat ¹⁰⁷	– betrokkenheid kerk hoort bij keus voor geloof – Om samen met vrouw die er hetzelfde instaat evt. kinderen ‘gewoon kerkelijk’ op te voeden	Bezoeken kerkdiensten, 4 x per jaar actief (B)
M1	– dat zegt mij dat ik me moet inzetten voor de opbouw van de gemeente (intern en extern). – combinatie van wat je in de bijbel leest (dat neem ik voor waar aan) en wat mensen om je heen voorleven, predikant, ouderling	Intern inzetten is belangrijk vanwege: vergroten betrokkenheid en extern, om ook mensen die niet met de kerk zijn opgegroeid er meer bij betrekken.	Gewoon deelnemen en je betrokken voelen; kerkdiensten, catechisatie, interkerkelijke commissie. (B)
V3	– verstandelijk beredeneer ik dat betrokkenheid bij de gemeente belangrijk is, maar mijn ervaring is dat ik thuis soms nog wel meer diepgang ervaar bij bidden en Bijbellessen aan de keukentafel dan in de kerk. bijbel is belangrijk, omdat het in de bijbel staat ben ik toch betrokken bij kerk	Thuis vormgeven aan geloof past beter bij drukke leven, maar betrokkenheid vanwege ‘dat het erbij hoort’ en dat de taak die ik doe ‘echt leuk is’. – van betekenis willen zijn voor andere mensen	Thuis diepgang zoeken, Zondags kerkdiensten bezoeken, en actief geworden in commissie. (D)
V2	– In de bijbel staat ook dat God ons naar een gemeenschap stuurt. Wij kiezen niet altijd in welke kerk wij komen. – veel theorie op school meegerekregen over de bijbel en dat ook meegenomen	ik ga niet naar deze kerk omdat ik daarvoor kies, maar je bent in dienst voor anderen.	– Om de week leiden van KND. – ik voel me thuis in de kerk, ws. omdat ik hier ook ben opgegroeid. –Ik mis het contact met leeftijdsgenoten in de kerk. (D)
V1	– betrokkenheid bij geloof gaat over kerkmuren heen. Concerten van gospelartiesten, festivals, gesprekken thuis helpen daar ook bij.	Het is belangrijk je geloof krachtiger te laten worden door met een kleine groep met elkaar aan de keukentafel zit rondom de bijbel	‘Niet erg betrokken, het is niet mijn kerk, waar ik de kracht voor mijn geloof uit kan halen.’ Betrokkenheid hangt nog vaak met zondag samen, echter kan op heel

¹⁰⁷ H, m2: “Ik weet niet of dat een meerwaarde heeft. Dat dat in de Bijbel staat. Meer dat ik door mijn ouders zo ben opgevoed en dat ik dat meeneem en me daar goed bij voel.”

			verschillende manieren. Zelf clubleidster. (D)
--	--	--	---

Enter	N.a.v. 'De bijbel zegt...'	Waarom betrokkenheid wel/niet belangrijk?	Hoe – al dan niet-betrokken?
V3	Vooraf belangrijk dat je er met elkaar wat van maakt, dat iedereen zich welkom voelt binnen de kerk/gemeenschap. Wat wij met elkaar vinden, samen actief zijn speelt en belangrijker rol dan de bijbel.	Saamhorigheid	Via kerkdiensten (bijna) wekelijks, koor, als clubleiding, wekelijks maken van presentaties. (B)
V2	De bijbel geeft voorbeelden en kan je leiden door verschillende voorbeelden. Je kan geen christelijke kerk vormen zonder dat je de Bijbel daarbij gebruikt.	Door met zijn allen te geloven sterk je elkaar. – elkaar steun geven zowel voor geloof als dagelijks leven – vuur om te geloven vind je in de kerk ¹⁰⁸	Via kerkdiensten (bijna) wekelijks/maandelijks clubleiding (B)
V1	De bijbel is leidend en samen in gesprek over de invulling daarvan. Belangrijk om gebruik te maken van de gaven die je hebt.	Samen in gesprek over de bijbel, omdat je het door een ander net anders kan zien en je een ander ook de gelegenheid geeft om jou te bemoedigen.	Via kerkdiensten (bijna) wekelijks), leiding KND (B)
M2	Bijbel als leidraad.	Fijn om met elkaar te kunnen praten over de bijbel en niet alleen te hoeven geloven.	Via kerkdiensten (bijna) wekelijks), catechisatie. Belangrijk om betrokken te zijn via dingen die je leuk vindt en die je kunt. (D)
M1	Betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap hoeft niet perse, maar voor sommigen misschien wel. In tijd van de bijbel waren mensen analfabeet. Om over God te horen moesten ze wel betrokken zijn bij de kerk. Bijbellezen kan thuis ook, maar dan moet je dat wel doen.. Veel wat in de bijbel staat is beeldspraak, sommige dingen heb je nu niks meer aan.	Toen ik net twintig was toen had ik echt zoiets van. Rot toch allemaal op, tien jaar geleden. Nu heb ik zoiets van. het heeft gewoon meerwaarde. Je hoort ergens bij. Je bent een bepaalde richting op gedrukt, wat je wel vormt. Je kunt wel je eigen invulling daaraan geven.	Via jongerenkring (20-30ers) bijzondere (Jeugd)diensten. (4-6x per jaar) (B)
M3	'Logisch dat de bijbel reclame maakt	Je moet niet van iedereen verwachten dat	Via kerkdiensten (ong.

¹⁰⁸ Citaat Enter, n.a.v. transcriptie vraag 2, pag.13,14.

	voor kerkgang, de slager zal ook zijn eigen vlees aanprijzen..’ Bijbel is voor mij een goede bron. Ik bepaal zelf wat ik doe en kijk daarna wat de bijbel erover zegt, niet andersom. Naastenliefde komt uit mijzelf, niet omdat het moet van de bijbel. Een ander helpen doe ik vanuit mezelf, zou ik ook doen als ik niet christelijk was.	ze betrokken zijn. De een vindt het fijn om betrokken te zijn en de ander niet. Participatie m.b.t. een bepaalde taak moet wel uit iemand zelf komen.	maandelijks) (D)
V4	De bijbel is een leidraad/gids voor alles. Jezus is een voorbeeld van hoe te leven op aarde. Hoewel ik niet alles begrijp helpt de bijbel me dichter bij God te staan.	“Door met de kerk hand in hand te staan, proberen na te leven, leven naar Zijn wil, het komt uit op fantastisch leven.	Kerkdiensten (maandelijks) en jeugdkerk Rijssen, verder betrokken via catechisatie en koor (D)

1. “De bijbel zegt”

Naar aanleiding van dit stukje van de vraag kwam aan de orde welke waarde een bijbels ideaal heeft in het leven van een twintiger, of anders geformuleerd welke rol de bijbel speelt bij het maken van keuzes, als bijvoorbeeld de betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap. De bijbel werd door de twintigers basis, leidraad/gids, leidend, een goede bron, genoemd. Ondanks dat de bijbel vaak de basis wordt genoemd, blijkt de vrijheid om eigen gevoel te volgen, of eigen mening vast te houden, echter ook belangrijk bij het maken van keuzes. Van de 18 participanten maakten 10 een voorbehoud van eigen mening, gevoel, ervaring speelt een belangrijker rol dan wat er in de bijbel staat. Een iemand reageerde niet op dat gedeelte van de vraag en zeven participanten spraken over de bijbel als leidraad, gids, leidend, waarbij zij geen voorbehoud maakten.

De volgende opmerkingen van de twintigers geven iets weer van de gemaakte voorbehouden. ‘maak ik zelf wel uit’, ‘bijbel is basis, maar ik ben er niet aan gehecht’, ‘wat in de bijbel staat neem ik voor waar aan, maar ik kies zelf wat het belangrijkste is’, ‘bijbel sluit aan bij mijn gevoel’, ‘wat we met elkaar vinden/ samen actief zijn is belangrijker dan wat er in de bijbel staat’, ‘eigen opvoeding speelt grotere rol dan wat er in de bijbel staat’, ‘logisch dat betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap in de bijbel wordt aangeprezen, een slager zou ook zijn eigen vlees aanprijzen, het is een vorm van reclame’/ ik bepaal zelf wat ik doe en kijk dan wat de bijbel ervan zegt, niet andersom.’

Door de twintigers die spraken over de bijbel als gids/leidraad, leidend werden de volgende opmerkingen gemaakt. ‘het belang van betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap haal ik uit een combinatie van wat je in de bijbel leest (dat neem ik voor waar aan) en wat mensen om je heen voorleven’, ‘met mijn verstand beredeneer ik dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap, mijn ervaring is dat ik bij Bijbellezen aan de keukentafel soms meer diepgang ervaar dan in de kerk. Omdat het in de bijbel staat, ben ik toch betrokken’, En tot slot als laatste voorbeeld. ‘De bijbel is een leidraad/gids voor alles. Jezus is een voorbeeld van hoe te leven

op aarde. Hoewel ik niet alles begrijp helpt de bijbel me dichter bij God te staan.’

Het grootste deel van de twintigers spraken over de bijbel als basis, maar met bij wat doorvragen blijkt het eigen gevoel is belangrijker dan wat de bijbel zegt. In de reacties van de twintigers, die geen voorbehoud maken geven in hun antwoorden, klinkt het belang van relevantie door. Zij zoeken naar manieren om de inhoud van de bijbel te koppelen aan hun eigen leven. En ook het belang om samen in gesprek te gaan over de interpretatie van Bijbelteksten. Uit deze reacties halen we twee lessen. Allereerst blijkt vrijheidsdenken een grote rol te spelen in het leven van de twintigers, waarmee het spanningsveld tussen vrijheidsdenken en het bijbelse ideaal ook door dit onderzoek is bevestigd.. Als tweede valt op dat voor degenen voor wie de rol van de bijbel aangeduid wordt als leidraad of gids, relevantie een belangrijke voorwaarde is omdat ze zich de lessen uit de bijbel wel willen kunnen toe-eigenen.

De antwoorden uit de eerstgenoemde groep lijken te wijzen op een gebrek aan discipelschap. Men is christelijk in de zin dat zij in God geloven en de christelijke waarden belangrijk vinden voor hun leven. Ook betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap is voor velen van hen belangrijk, maar voor een deel van deze groep is de vraag of de wil om betrokken te zijn bij een willekeurige andere vereniging in het dorp niet even groot is. Deze groep spreekt echter niet over navolging van Christus. Bij de tweede groep, van twintigers die geen expliciet voorbehoud maken als het gaat om de rol van de bijbel in hun leven is het van groot belang is dat er zowel in kerkdiensten als in het catechetisch onderricht volop ingezet wordt op ‘relevantie’. Aandacht voor herkenning, diepgang en de ervaring van Gods aanwezigheid in preken en catechetisch onderwijs blijken belangrijke waarden, die deze twintigers zullen helpen de link te leggen tussen de bijbel en hun eigen leven.

Het kan behulpzaam zijn om de vraag te stellen of er ook aanbod in de eigen (dorps)kerk is die twintigers en toekomstige twintigers leert om zelf de bijbel te lezen, om dat wat zij lezen ook te kunnen integreren in hun leven. Vaak wordt er geleerd om te discussiëren over onderwerpen, maar het leren lezen kan helpen tot een diepere vorm van discipelschap te komen en het kan de twintigers uit de eerste groep een middel zijn die hen helpt Jezus Christus op het spoor te komen in hun leven.

2. “belang van betrokken te zijn bij geloofsgemeenschap”

De reacties die betrekking hadden tot het ‘belang van al dan niet betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap kun je grofweg onderverdelen in twee categorieën. Antwoorden die meer wezen in de richting van discipelschap en antwoorden die meer wezen in de richting van saamhorigheid. Van de 18 twintigers, gaven er 10 reacties, met betrekking tot het belang van betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap die soms aarzelend en soms overtuigend wezen in de richting van discipelschap. Acht van de antwoorden wezen meer richting saamhorigheid als reden om betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap. Antwoorden als ‘hoort erbij, betrokkenheid hoort bij keuze voor geloof’ . In het gesprek over het belang om al dan niet betrokken te zijn bij de geloofsgemeenschap komen ook redenen om wel/niet naar de kerk te gaan

kwamen ter sprake, een aantal van deze redenen kwamen al ter sprake tijdens de bespreking van vraag 2.

- Sintjohannesga: om een beter mens te zijn
- Hollandscheveld: als bedankje aan God, zo aan het einde van de werkweek.
- Hollandscheveld: om God beter te leren kennen en de band met Hem te versterken
- Enter: vuur om te geloven vind je in de kerk¹⁰⁹, voor het Woord van God, de zegen..

Opvallend is dat of twintigers nu (bijna)wekelijks naar de kerk gaan of al 2 of 6 jaar niet zijn geweest ze zien allen wel het belang van betrokkenheid bij de dorpskerk, voor de een ligt daarin meer de nadruk op saamhorigheid, naasten helpen, meeleven met elkaar, en voor anderen houdt het betrokken-zijn bij de geloofsgemeenschap nauw verband met het investeren in de relatie met God. Er zijn dus mogelijkheden om de verschillende twintigers op een wijze die bij hen past te triggeren voor de betrokkenheid bij de dorpskerk, door zowel te bezinnen op aanbod met nadruk op horizontale activiteiten als aanbod die de twintigers helpt de verticale lijn, de band met God te versterken.

¹⁰⁹ Citaat dorp E, pag. 13 (transcriptie bij vraag 2)

2.5.6 Kristallisatie-effect van het onderzoek middels focusgroepgesprekken

Bemoedigend van deze werkwijze is dat het beoogde kristallisatie-effect inderdaad heeft zijn uitwerking gehad en nog heeft. De deelnemende twintigers aan de focusgroepgesprekken waren zeer positief over het initiatief van hun gemeente om te horen wat er leeft onder twintigers, eenvoudigweg omdat zij het fijn vonden om leeftijdsgenoten van de dorpskerk te ontmoeten, maar ook omdat zij hoopten dat met name de eigen dorpskerk invulling zou geven aan de aangedragen punten. De twintigers bleken initiatiefrijk in het aandragen van ideeën om gestalte te geven aan de aangedragen punten. In Sintjohannesga groeide enthousiasme om deel te gaan nemen aan de (de tot dan toe voor sommigen niet bekende) catechese-kring voor twintigers, ook werden twee deelnemers na het gesprek regelmatige kerkgangers voor wat betreft de zondagse diensten. Tijdens het focusgroepgesprek borrelde er een nieuw initiatief op als laagdrempelig initiatief voor twintigers ‘Tussen kerk en kroeg’. De bezinning van de twintigers sloot aan bij waar de jeugdraad van Sintjohannesga al mee bezig was. In Enter kwam er bevestiging voor het plan ‘bijzondere diensten’, waarin meer onderscheid gemaakt zal worden tussen de diensten, er langzaam maar zeker meer projectmatig (naar ieders creatieve gaven) gewerkt zal gaan worden naast het commissiegerichtte werken. Ook kwamen de aangedragen punten mede tot zijn recht in de voorbereiding van de ‘social-media-dienst’ van maart 2013, waarin men op interactieve manier betrokken werd via stellingen, realtime reacties, liederen kiezen. Een dienst die met veel enthousiasme door tieners, twintigers en dertigers ontvangen werd, maar ook door ouderen die bemoedigd werden door de aanwezigheid van tientallen jonge mensen en merkten dat de missionaire prediking aansprak.

In Hollandscheveld kwam het groepje twintigers binnen een maand nog samen met predikant en jeugdouderlingen en binnen twee maanden was de eerste ‘twintigersdienst’ belegd, was er een facebook-pagina geopend, waarop twintigers zelf thema’s kunnen aandragen. Bemoedigend om te zien dat in een kerk, waar nauwelijks twintigers meer in zondagse kerkdiensten komen, en ook de Provider-Plus (catechesegroep voor twintigers) niet meer liep vanwege gebrek aan belangstelling er vanuit een eenvoudig initiatief van gesprek met twintigers, allerlei ideeën opkwamen en waar direct uitvoering aan gegeven werd door de twintigers samen met predikant en jeugdouderlingen, waardoor de eerste ‘twintigersdienst’ al resulteerde in een groep van vijftien twintigers bij elkaar.

2.6 SUBCONCLUSIE: EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

Na in de fase van selectieve codering de twaalf gevonden hoofdcodes te hebben geanalyseerd komen we tot de subconclusie van het empirisch deel van het onderzoek. Als het gaat om het versterken van de band van twintigers bij de dorpskerk kunnen de gevonden twaalf hoofdcodes grofweg samengevat worden in twee belangrijke aandachtspunten.

- I. Investeren in de aansluiting van de (dorps)kerk bij de leefwereld van de twintigers is belangrijk om de band met de dorpskerk te versterken. hoofdcodes 3,4,5,6,7,8,9,10 (131x)
- II. Investeren in de relationele band dorpskerk is belangrijk. hoofdcodes 1,2,11,12 (63x)

Voor een groot deel van gevonden hoofdcodes blijkt dat bezinning op ‘de wijze van communiceren’ op diverse deelgebieden van het kerk-zijn van groot belang is. Daarbij kan de volgende vraag behulpzaam zijn: “Hoe kan de kerk, zowel in vorm als inhoud, zo communiceren, dat twintigers niet afgestoten, maar juist aangetrokken worden door de boodschap die de kerk uitdraagt?”

Het aangetoonde kristallisatie-effect van de gehouden focusgroepgesprekken wijst erop dat het beantwoorden van deze vraag begint bij het uitnodigen van een groep twintigers voor een gesprek. Dat twintigers persoonlijk uitgenodigd worden kan een (nieuw) begin zijn van een gevoel van ‘gezien en gewaardeerd te worden’ door mensen van de dorpskerk, waarvan zij lid zijn. De persoonlijke benadering en het gesprek met leeftijdsgenoten dragen bij aan versterking van de relationele band met de kerk.

De intentie waarmee men een dergelijk gesprek aangaat is van groot belang. Als de intentie is om een werkelijk open gesprek met elkaar te hebben, zullen twintigers steeds meer ervaren dat het geen wij/zij-gesprek is, maar wordt het een wederzijds gesprek, waar de ruimte is voor twintigers om hun vragen, ideeën en creativiteit in kwijt te kunnen. Een laagdrempelig gesprek, met aandacht voor ‘een warm welkom’, goede sfeer¹¹⁰, humor¹¹¹, helpt om samen als twintigers met de initiatiefnemers, samen een stap verder te komen als het gaat om de versterking van de band met de dorpskerk.

Allereerst werd door een deel van de uitgenodigde twintigers zelf aangegeven dat een dergelijke gesprek, zelfs al zou er niks in de kerk veranderen, toch positieve verandering bij zichzelf teweeg bracht ten opzichte van de kerk. Vervolgens werkte het ook uit dat er samen plannen werden bedacht hoe ook andere leeftijdsgenoten meer bij de dorpskerk betrokken zouden kunnen worden. De twintigers verwachten van de kerk dat zij dicht bij haar taak blijft. Saamhorigheid als geloofsgemeenschap is belangrijk, misschien juist wel in deze individualistische en postchristelijke tijd, maar evenzeer is ‘relevantie’ belangrijk, dat de kerk erin slaagt zowel in vorm als in inhoud van diensten, kringen¹¹² en activiteiten een vertaalslag te kunnen maken om het leven van de

¹¹⁰ Eventueel met behulp van soep met broodjes vooraf, zoals de twintigers en onderzoeker in Sintjohannesga door predikant ontvangen werden.

¹¹¹ Bij binnenkomst in Sintjohannesga werd met enige serieuze ondertoon opgemerkt: “Ja nou dacht ik, nou zullen we als twintigers wel allemaal op ons kop krijgen.” waarna humor de wat afwachtende sfeer brak en meteen laagdrempeliger maakte...

¹¹² Gesprekskringen, bijbelstudiegroepen of catechisaties

twintiger zo te verbinden met de boodschap van de bijbel dat het praktisch toepasbaar wordt voor het leven van elke dag. Overigens vinden de twintigers het net zo belangrijk dat een mogelijk grotere betrokkenheid van twintigers de betrokkenheid van ouderen niet in de weg staat.

Opvallend in het onderzoek was dat als er over de kerk gesproken wordt, het vrijwel direct over ‘de dominee’¹¹³, ‘de dienst’¹¹⁴ gaat, of over zij/hun i.p.v. wij/ons¹¹⁵. Er wordt met enige afstand over de kerk gesproken en tegelijkertijd klinkt er het verlangen naar het ervaren van meer saamhorigheid in de dorpskerk. De twintigers geven zelf ook wel aan dat twintigers zelf ook initiatief kunnen nemen in het geven van een warm welkom aan andere gemeenteleden, of gemis van activiteiten kenbaar maken bij de predikant, maar signaleren ook bij zichzelf dat dat niet altijd gebeurt.

Als kerkdiensten ter sprake kwamen, dan gaven twintigers aan dat het belangrijk is dat de kerk laat zien dat zij in deze tijd kerk is. Voor twintigers houdt dat in dat een dienst afwisseling biedt en kwaliteit. Kwaliteit geldt zowel voor vorm en inhoud van diverse onderdelen van de dienst. Ook voor de muziek in de kerk gaf de meerderheid aan dat het belangrijk is dat de inhoud diepgang heeft en de muzikale begeleiding meer pit vertoont. Om de betrokkenheid bij kerkdiensten te vergroten spreken de twintigers over mogelijkheden tot interactie, waardoor ze minder re-actief in de kerk hoeven zitten. Mogelijkheden die ze aandragen zijn onder andere het aandragen van vragen of reacties naar aanleiding van een vooraf bekend gemaakt thema, via een speciaal daarvoor te ontwikkelen app voor smartphone of tablet, of door het al te bespreken op catechisatie, of aankondiging in de dienst een week vooraf¹¹⁶. Als er gesproken wordt over voorbeelden van interactie in de kerkdienst, dan doelen de twintigers in de reguliere kerkdienst vooral op meer medewerking van gemeenteleden bij verschillende onderdelen van de dienst. Genoemd worden medewerking voor gebed, schriftlezing, een toepasselijk gedicht, de club die een toneelstukje bedenkt. Als het gaat om directe interactie in de zin van naar een microfoon lopen en vragen stellen wordt een voorbeeld van een uitslaapdienst aangehaald, een dergelijke mogelijkheid wordt aangedragen voor in een aparte aangepaste dienst of activiteit voor twintigers. In alledrie de groepen waren er twintigers die elders Gods aanwezigheid hadden ervaren en dat ook graag zouden willen in hun dorpskerk. Het ervaren van Gods aanwezigheid kwam voor de een tot uiting in de ervaring van saamhorigheid en voor de ander in het meemaken van festivals of diensten, waarin een relevante boodschap klonk met betrekking tot versterking van de persoonlijke band met God.

De generatiekloof komt in het gesprek regelmatig naar voren. Verschillen tussen generaties komen meer aan de orde dan de overeenkomsten. Aandacht voor generatie-eigen kenmerken blijkt nodig en gesprek tussen de generaties. Het beeld dat twintigers van ouderen hebben is dat zij weinig veranderingsbereid zijn. Dat blijkt uit voorstellen voor alternatieve tijden voor een

¹¹³ Bijv. H,8

¹¹⁴ Bijv. H,13

¹¹⁵ Bijv. H,16

¹¹⁶ Het voorstel om het thema een week vooraf in een dienst bekend te maken lijkt voor het versterken van de betrokkenheid van twintigers alleen effectief in combinatie met de andere genoemde opties, gezien de niet-wekelijkse betrokkenheid bij kerkdiensten.

aangepaste dienst/ activiteit voor twintigers om ouderen niet voor het ‘de kerk te weigeren’ door alle wijzigingsvoorstellen voor de reguliere dienst. Het omgekeerde komt overigens niet in het gesprek aan de orde, dat er ook ouderen kunnen zijn die vanwege die veronderstelde ‘weinig veranderingsbereidheid’ ook indirect twintigers de kerk kunnen ‘weigeren’. De twintigers zijn erg sociaal en meedenkend om zowel de betrokkenheid van jong als oud bij de kerk te versterken. Er zijn ook twintigers die zo hard roepen dat als de kerk verandert de ouderen de kerk uit worden gejaagd, dat het vermoeden rijst, dat een niet-aangepaste dienst ook een handig excuus kan zijn voor sommige twintigers zelf niet naar de kerk te hoeven gaan. Twintigers geven zelf ook aan in deze levensfase erg druk te zijn, wat de prioriteit bij de kerk lager maakt. Grotere betrokkenheid wordt uitgesteld tot op latere momenten. Tegelijkertijd beseffen zij dat het in deze levensfase wel belangrijk is om op laagdrempelige manier bij de kerk betrokken te zijn. Degenen die al een aantal jaren op geen enkele wijze bij de kerk betrokken waren ervaren een grote drempel om weer deel te gaan nemen. Eén twintiger opperde dat er voor dertigers die gesetteld zijn nieuwe kansen zouden zijn met betrekking tot een diepere bezinning op het raakvlak van kerk/geloven en tot die tijd zag hij het belang van het warmhouden van de band met de dorpskerk en leeftijdsgenoten door een laagdrempelig initiatief als ‘tussen kerk en kroeg’. Deze opmerking werd gedeeld door andere groepsgenoten.

Twintigers geven aan dat stimulans van ouders en het thuisfront ook belangrijk blijft als het gaat om betrokkenheid bij kerk en geloof. Ook gaven de twintigers aan dat een gelovige partner helpt om je eigen geloof niet te laten verwateren en waar twintigers een niet of anders-gelovige partner hadden bleek de wens tot participatie in een kring met gelovige leeftijdsgenoten groter. Ook geven zij aan dat zelf meedoen helpt om de eigen betrokkenheid te vergroten. Niet iedereen weet de wegen, of durft zichzelf aan te melden als vrijwilliger. Belangrijk is daarbij voor de toegewijde kern in de kerk dat zij in het participatiebeleid extra oog hebben voor participatie van ‘liefhebbers’ en ‘import’ van de dorpskerk.

Dat blijkt ook uit de bespreking van vraag drie over het belang van betrokkenheid bij de dorpskerk. Iedereen geeft redenen aan voor het belang van betrokkenheid. Het varieert van ‘naasten helpen’ tot de opmerking “Door met de kerk hand in hand te staan, proberen na te leven, leven naar Zijn wil, het komt uit op fantastisch leven.”. Overigens had de laatste opmerking meer betrekking op de betrokkenheid bij de jeugdkerk dan over de betrokkenheid bij de dorpskerk.

Dát iedereen wel redenen kan bedenken welke meerwaarde betrokkenheid aan de dorpskerk heeft biedt hoop voor de wil om te participeren in de dorpskerk. Belangrijk is met twintigers samen te brainstormen over aanbod en taken op maat.

Het eerste stukje van de derde vraag “De bijbel zegt” gaf reacties die ons hielpen om te interpreteren wat de rol van de bijbel is als het gaat om betrokkenheid aan de dorpskerk. Voor het grootste deel van de twintigers ging het bij het versterken van de band met de dorpskerk eerder om het versterken van saamhorigheid dan dat er sprake was van betrokkenheid vanwege het bijbelse ideaal en het besef dat dat wellicht zou kunnen passen bij een leven in navolging van Christus.

3. THEORETISCH DEEL

In dit theoretisch deel ligt de nadruk op het exploreren van het verstaan van de leeftijdsgroep die we hier beperkt hebben tot twintigers (3.1 en 3.2), veranderingen in participatiegedrag (3.3), aandacht voor de voor kerkelijke participatie binnen een dorpscontext (3.4) en een bijbels-theologische en ecclesiologische herbezinning in een postchristelijk tijdperk (3.5).

Om te kunnen investeren in zowel ‘de aansluiting bij de leefwereld van twintigers’ als ‘de versterking van de relationele band met de dorpskerk’ is er naast de resultaten uit de empirische analyse theoretische kennis nodig op genoemde terreinen.

3.1 TWINTIGERS : SPECIFIEKE KENMERKEN

Bij het omschrijven van een algemene typering van mensen in een bepaalde leeftijdsgroep moet je altijd goed opletten. Mensen zijn verschillend en herkennen zich niet altijd in een bepaalde typering. Echter, de sociologie helpt ons om mensen uit een bepaalde generatie of levensfase beter te begrijpen. Het is goed om je te realiseren dat deze twee begrippen uit elkaar gehouden moeten worden. *“Iedere generatie is in een volgende levensfase weer ‘de nieuwe generatie’. Elke levensfase wordt om de vijftien jaar stap voor stap gevuld met een nieuwe groep generatiegenoten.”*¹¹⁷

Onze doelgroep zitten allen in dezelfde levensfase, namelijk de juniorfase van 15–30 jaar en vallen qua generatiebeschrijving, zowel onder generatie Y (12–26 jaar) als de pragmatische generatie (27–41 jaar)¹¹⁸.

In de eerste deelparagraaf gaan we allereerst in op de levensfase van de twintigers en de (levens)vragen die daarbij horen (3.1.1). We vervolgen deze bespreking met de godsdienstige binding en vervreemding in de postadolescentie (3.1.2). Zoals we hierboven gezien kunnen er binnen een levensfase mensen van meerdere generaties zitten. Onder de twintigers zullen er jongeren zijn, die zich herkennen in de beschrijving van generatie Y en anderen die zich herkennen in de beschrijving van de pragmatische generatie (3.1.3). Aansluitend worden de belangrijkste lessen uit *Ygenwijs*¹¹⁹ besproken. Deze handelen over verschillende generaties die elkaar ontmoeten en spreken over intergenerationele samenwerking en we bespreken de gevolgen daarvan voor de kerk. Tot slot zullen we ingaan op de twintigers in relatie tot vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd.

3.1.1 Postadolescentie als vergeten levensfase

De levensfase waarin twintigers zich bevinden, wordt met verschillende benamingen aangeduid, er wordt zowel geschreven over de juniorfase¹²⁰ (15–30 jaar) als de postadolescentie¹²¹ (18–30

¹¹⁷ A. Bontekoning, M. Grondstra, *Ygenwijs, generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers*, Amsterdam: Business Contact, 2012, p. 27.

¹¹⁸ Het is belangrijk om te realiseren dat het onderzoek in 2008 plaatsvond, waardoor de leeftijd ten tijde van het onderzoek vier jaar jonger was.

¹¹⁹ A. Bontekoning, M. Grondstra, *Ygenwijs, generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers*, Amsterdam: Business Contact, 2012.

¹²⁰ A. Bontekoning, M. Grondstra, *Ygenwijs, generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers*, Amsterdam: Business Contact, 2012, p. 27.

jaar).

Schweitzer vraagt aandacht voor de postadolescentie als vergeten levenstijd in kerk en theologie. *“Pas sinds dertig jaar wordt er in de literatuur gesproken over postadolescentie. (..) De postadolescentie duidt ongeveer de derde levensdecade aan. Vaak wordt ervan uitgegaan dat de postadolescentie met 18 of 19 jaar begint en ergens rond de dertigste verjaardag eindigt.”*¹²²

*“Het begrip postadolescentie geeft aan dat er zich tussen de jeugdfase en de fase van volwassenheid een nieuwe fase heeft ontwikkeld. Op basis van deze constatering kan men zich afvragen of de kerk wel rekening heeft gehouden met de verlangens en interesses van degenen die zich in deze nieuwe levensfase bevinden. Als wij hypothetisch aannemen dat de postadolescentie voor veel jongeren realiteit is geworden, dan zal het oorspronkelijke aanbod voor jongeren en voor volwassenen niet meer aantrekkelijk zijn voor de groep die de jeugdfase al achter zich heeft gelaten, maar nog niet de fase van volwassenheid is binnengetrepen.”*¹²³

Belangrijke levensvragen in de juniorfase zijn: “Wat wil ik leren en wat wil ik gaan doen in het (werk)leven?” De adolescent zoekt grenzen op en neemt veelal meer risico's, een paar jaar later is dezelfde persoon opvoeder en beschermer van een nieuwe generatie en in vele opzichten voorzichtiger geworden.

*“Het zoeken naar een vaste relatie, het kiezen van een studie en het vinden van werk is in deze periode het meest belangrijk. Voor al hun nevenbezigheden en vrijetijdsbesteding betekent dit dat ze geografisch niet meer op een vaste plek zitten. Ze verhuizen naar waar hun studie of werk hen brengt, waardoor ze meestal de woonplaats van de ouders verlaten. Dit geldt uiteraard ook voor hun religieuze activiteiten.”*¹²⁴

3.1.2 Godsdienstige binding en vervreemding in de postadolescentie

*Empirisch onderzoek naar de houding van kerkleden ten opzichte van de kerk heeft duidelijk gemaakt dat het contact gedurende de late jeugdfase of in de vroege volwassenheid radicaal verandert.*¹²⁵ De factor leeftijd lijkt één van de belangrijkste kenmerken te zijn van degenen die het contact met de kerk zouden kunnen verbreken. *“De meeste uitschrijvingen vinden plaats in de*

¹²¹ F. Schweitzer, *Het leven is niet meer zoals vroeger: de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*, Kampen, Kok, 2006.

¹²² Schweitzer, F., *Het leven is niet meer als vroeger: De postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*, Kampen 2006, 109, vertaling van: *Postmoderner Lebenszyklus und Religion, Eine Herausforderung für Kirche und Theologie*, Gutersloh 2003

¹²³ F. Schweitzer, *Het leven is niet meer zoals vroeger: de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*, Kampen, Kok, 2006, p. 127.

¹²⁴ M. van Dijk – Groeneboer (red.), *Handboek Jongeren en religie: Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere, Parthenon, 2010, 151.

¹²⁵ Schweitzer, *Het leven is niet meer als vroeger*, p. 110

derde levensdecade of anders wordt een uitschrijving in deze fase in ieder geval overwogen."¹²⁶
"Vaak werd dit fenomeen geïnterpreteerd als een effect van de levensloop, waarin men in de adolescentie rekening moest houden met een distantie tot de kerk, terwijl men rekening kon of moest houden met een terugkeer naar de kerk in een later stadium. De ander interpreteerde het als een bewijs van de voortschrijdende secularisatie." Schweitzer stelt dat deze beide verklaringen te simpel zijn. "Als we recht willen aan de godsdienstige veranderingen in de fase van de late adolescentie of de vroege volwassenheid, moet men rekening houden met andere aspecten en complexere perspectieven hanteren."

Schweitzer reikt enkele constructieve mogelijkheden aan, waarmee kerk en theologie de uitdaging van de postadolescentie kunnen aangaan, omdat deze mogelijkheden zeer relevant zijn met oog op de bezinning op specifiek participatiebeleid voor twintigers in de kerk vatten we de vier aangereikte aandachtspunten samen.

1. *"Er is geen enkele reden voor de kerk om met betrekking tot postadolescentie de moed op te geven. Er is ook geen reden om alleen maar een afwachtende houding aan te nemen in de hoop dat de jonge mensen die zicht nu in de fase van de postadolescentie zitten in de fase van volwassenheid weer naar de kerk terugkeren. Deze opties komen overeen met het oorspronkelijke denken over secularisatie en levensoopeffecten, dat te oppervlakkig bleek te zijn. Recentere modellen hebben vaak een complexere visie en spreken van godsdienstige pluralisering en individualisering."* (..) Schweitzer bevestigt de noodzaak om in te zetten op specifiek participatiebeleid voor twintigers in de kerk. "Door rekening te houden met de mogelijkheid van de postadolescentie als nieuwe levensfase kunnen kerk en theologie aangespoord worden om met hun aanbod ook hun verwachtingen aan te passen."

2. Zowel in Europa als in de Verenigde Staten is het aanbod voor twintigers vele malen bescheidener dan het aanbod in de kindertijd of de vroege jeugdfase. Men wijst er dan op dat het geringe aanbod voor deze levensfase in overeenstemming is met het gebrek aan belangstelling en de geringe openheid van deze leeftijdsgroep. Schweitzer stelt daarbij de kritische vraag of de vraag niet eerder in omgekeerde richting gelezen moet worden. *"De interesse kan ook ontbreken omdat er geen werkelijk aantrekkelijk aanbod is. Het werkt een negatief automatisme in de hand geen aanbod en geen verwachtingen, geen reacties en geen interesse. Het begrip postadolescentie kan in zoverre helpen het automatisme te doorbreken, doordat het ons dwingt om de oorspronkelijke aannames met betrekking tot deze leeftijdsgroep opnieuw te doordenken."*¹²⁷

Schweitzer gebruikt letterlijk het woord 'specifiek' om te werken aan gericht participatieaanbod. "Het aanbod en de activiteiten moeten op een specifieke manier voor de mensen uit deze leeftijdsgroep ontwikkeld worden. Maar wie zijn ze? En wat weten wij over ze?"

3. Zoals in het begin ook al heel kort aangeduid worden postadolescenten vaak met negatieve typeringen omschreven: "ze zijn *geen* jongeren meer, maar ook nog *niet* volwassen. Op

¹²⁶ Schweitzer, Het leven is niet meer als vroeger, p. 111

¹²⁷ Schweitzer, Het leven is niet meer als vroeger, p. 130

deze manier komt deze groep in een soort niemandsland terecht.” Er worden wel aspecten genoemd wat de postadolescenten kenmerkt, tot nu toe wijzen de onderzoeken vooral op de openheid en de experimentele houding die deze leeftijdsgroep laat zien, maar Schweitzer constateert dat de kennis over de levensfase van de postadolescentie erg beperkt is. In het bijzonder geldt dat voor de relatie geloofsontwikkeling en postadolescentie. Schweitzer betoogt vervolgens dat *“kerk en theologie met de grootst mogelijke zorgvuldigheid zich ertoe moeten zetten om de betekenisstructuren van de leefwereld van de jonge mensen te ‘lezen’, te interpreteren en te verstaan. Dit zou met eenzelfde zorgvuldigheid gepaard moeten gaan als bij de bestudering van de christelijke bronnen.”*¹²⁸ Met de scherpste van deze formulering onderstreept Schweitzer de noodzaak en het belang van de aandacht voor de relatie kerk en postadolescenten, omdat alleen op deze wijze de distantie tussen kerk en postadolescenten overbrugd zal worden.

4. Schweitzer stelt dat het resultaat van deze andere waardering van de postadolescentie concreet en praktisch moet zijn. *“Er moet een nieuw en ander aanbod ontwikkeld worden, waardoor jonge mensen kerkelijk betrokken kunnen worden.”*¹²⁹ Schweitzer vervolgt dat een minimale eis in dit opzicht is om in bestaande gemeenten nieuwe ruimte te scheppen – een ruimte die voor postadolescenten op maat gemaakt is en voor hen uitnodigend is. *“Daarnaast is er een duidelijke behoefte aan aanbod dat direct betrekking heeft op de levenssituatie en levensvragen, die voor deze levensfase van centrale betekenis zijn.”* Genoemd worden vragen met betrekking tot het verlaten van het ouderlijk gezin van herkomst, de keuze voor een beroeps carrière, over intimiteit, relaties, huwelijkssluiting of zelfs over echtscheiding. Daarmee verbonden is het herzien en herschikken van de oriëntaties die men voorheen voor het eigen leven of eigen geloof gevonden had. Schweitzer stelt kerken een kritische vraag ter bezinning: *“Kunnen kerk en theologie zich beperken tot diegene die ‘geloof hebben’ en met de gemeente overeenstemmen? Moet er geen mogelijkheid worden geboden om kritisch en experimenteel met het geloof om te gaan zonder de binding met de kerk te hoeven verbreken?”*¹³⁰

De vraag welke betrokkenheid jongeren tonen op religie staat ook centraal in het ‘Handboek Jongeren en religie’. Van Dijk-Groeneboer onderscheidt op basis van haar onderzoek¹³¹ vier categorieën jongeren, waarmee je de mate van betrokkenheid van jongeren kunt aangeven¹³². In tabel weergegeven zijn deze groepen langs twee assen weergegeven en cursief een concrete toepassing hoe je met deze jongeren kunt omgaan.

¹²⁸ Schweitzer, Het leven is niet meer als vroeger, p. 132

¹²⁹ Schweitzer, Het leven is niet meer als vroeger, p. 132

¹³⁰ Schweitzer, Het leven is niet meer als vroeger, p. 134

¹³¹ Onder jongeren van 15–25 jaar, zie M. van Dijk – Groeneboer (red.), *Handboek Jongeren en religie. Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere, Parthenon, 2010.

¹³² M. van Dijk – Groeneboer (red.), *Handboek Jongeren en religie. Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere, Parthenon, 2010., p. 164

	Actief	Inactief
Institutioneel	De 'Fortissimo's' zijn de 'harde kern' van actieve institutionele gelovigen. Het gaat hier meestal om jongeren die van huis uit katholiek, protestants of moslim zijn. Zij participeren actief in de religieuze instituten (<i>actief institutioneel</i>)	Legato's: individuele gelovigen, jongeren die wel bij scharniermomenten religieuze rituelen wensen, maar niet regelmatig in een kerk of moskee komen (<i>inactief institutioneel</i>).
Niet-institutioneel	Spirituoso's: bricolage, shoppers. Zij sprokkelen hun geloof van verschillende kanten bijeen. (<i>actief, niet-institutioneel</i>)	Er blijft eveneens een gedeelte ongelovig of onkerkelijk (<i>tranquillo's</i>); het gaat om jongeren die niet met geloof bezig zijn en niet bij religieuze instituten zijn betrokken (<i>inactief, niet-institutioneel</i>)

Schelling, jeugdwerkadviseur van JOP stelt in een recensie¹³³ dat de uitdaging voor de kerk en parochie erin zit om meer werk te maken van een aanbod voor de Spirituoso's. Deze jongeren gaan voorbij aan het totaalpakket van de kerk, dat gericht is op de Fortissimo's, maar ze zijn wel actief op zoek. Schelling stelt de vraag wat we als kerk zelf doen om deze Spirituoso's aan ons te binden. Vinden ze in het jeugdwerk nog wel een 'lego-blokje' waarmee ze zelf aan de slag kunnen? Een uitdaging die aansluit bij onze eigen conclusies naar aanleiding het empirisch onderzoek dat 'de jeugd wel wil, maar het aanbod niet aansluit bij de zoekende twintiger'.

3.1.3 twintigers, generatie Y en de pragmatische generatie

Hoewel ons onderzoek geen longitudinaal onderzoek betreft, waarbij over een langere tijd, onderzoeksgegevens gemeten worden en gerelateerd kunnen worden aan en bepaald generatie-cohort, is het toch relevant om ook de lessen die specifiek aan een generatie toe te schrijven zijn tot ons te nemen, om zo ook als intergenerationele geloofsgemeenschap te leren van lessen uit het intergenerationele bedrijfsleven.

Bontekoning geeft de volgende omschrijving aan een 'generatie'¹³⁴:

"Een generatie bestaat uit (leef)tijdgenoten, die zich met elkaar verbinden door:

- 1. een gedeelde beleving van de vitaliteit van de omringende cultuur gevolgd door*
- 2. een gedeelde reactie in de vorm van spontane vernieuwingsimpulsen en*
- 3. een gedeelde mentale, emotionele en fysieke ontwikkeling, die is afgestemd op de evolutionaire rol van hun generatie.*

(...) Een (nieuwe) generatie wordt energiek als zij haar evolutionaire rol kan uitleven en verliest energie als ze 'wordt gedwongen' om zich aan te passen aan werk- en leefwijzen van de oudere generaties die zijn instinctief en intuïtief als niet-vitaal ervaart. Parallel daaraan versnelt of vertraagt haar collectieve talent ontwikkeling, en daarmee ook de vernieuwing van de

¹³³ Zie website. <http://www.wvko.nl/documents/HandboekJongerenenreligie.pdf>

¹³⁴ Bontekoning, Grondstra, *Ygenwijs*, 2012, 27

organisatiecultuur.¹³⁵”

Bontekoning beschrijft vervolgens dat een organisatie de vernieuwingsimpulsen van nieuwe generaties nodig heeft om vitaal en ‘bij de tijd’ te blijven. Genoeg reden dus om eens vanuit het oogpunt van de ‘kerk als organisatie’ in te zoomen op generatie Y (12–26) en de pragmaten (27–41), de twee generaties binnen de levensfase van de twintigers. Een korte verkenning van deze twee generaties zal behulpzaam zijn om de handvatten die twintigers zelf aandragen met betrekking tot participatie in de kerk goed te begrijpen. Daarna zullen we achtereenvolgens kort ingaan op de verschillen tussen beide generaties en de rol van hun opvoeders.

Typering generatie Y (vanaf 1986)

Generatie Y wordt op verschillende wijzen getypeerd door onderzoeken die meestal aan de oppervlakte blijven hangen. Zo worden ze gekenmerkt als mediageneratie, generatie Einstein, de generatie die sneller, slimmer en socialer is, maar ook als de achterbankgeneratie, de knip- en plakgeneratie en generatie Y (opvolger van X vertrouwd, zelfverzekerd en opgegroeid met grote technologische vooruitgang.). Onderzoeksbureau Motivaction heeft diepgaand onderzoek¹³⁶ gedaan en de uitkomsten daarvan gepresenteerd in *‘De grenzeloze generatie’*¹³⁷. De grenzeloze generatie is gefocust op *“uiterlijkheden, kicks, geld, status, consumptie en netwerken”*. Ze zijn minder gericht op eigen welzijn en dat van de maatschappij. Omgangsvormen, milieubewustzijn en een kritische houding doen er nu ook minder toe dan tien jaar geleden, hiërarchie juist wat meer. Individualisme en hedonisme winnen terrein, de groep met een breed verantwoordelijkheidsgevoel slinkt. Leuk is de norm geworden.”¹³⁸

Opvallende trends onder jongeren (Y)

Geboren netwerkers
Milieubewustzijn neemt af
Hang naar hiërarchie neemt toe
Groep verantwoordelijken neemt af
Traditionele sekserollen meer in zwang
Ervaren vaker boosheid, verveling en irritatie
Ervaren meer blijdschap en verlangen
Sterk gericht op uiterlijk en merken
Minder afwijzing van geweld op tv
Zeer open voor vernieuwing

¹³⁵ Bontekoning, Grondstra, *Ygenwijs*, 2012, 20

¹³⁶ De ‘grenzeloze generatie’ van jongeren tussen de 15 en 23 jaar leeft intens, gefascineerd door uiterlijk, kicks, status en netwerken. Hun opvoeders hebben het forever young-ideaal omarmd, en opvoeden met gezag is taboe verklaard. Het belang van zelfbeheersing en het nemen van verantwoordelijkheid wordt gebrekkig overgedragen, met als gevolg een groeiende jeugdproblematiek. Over de grenzeloze generatie. Op basis van ruim 10 jaar waardenonderzoek onder 22.000 Nederlanders brengt Motivaction de ontwikkeling van de jongste generatie en hun opvoeders in kaart. Bij de interpretatie van de gegevens is het belangrijk om te beseffen dat de aangehaalde conclusies van het grootschalige Motivaction-onderzoek niet te verifiëren zijn. Desondanks helpt het veel geciteerde, grootschalige onderzoek om de ‘leefwereld van de twintigers te interpreteren en te verstaan’.

¹³⁷ F. Spangenberg, M. Lampert, *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2009.

¹³⁸ Spangenberg, Lampert, *De grenzeloze generatie*, p. 59

“Dit zijn veelal de kinderen van de protestgeneratie; gewenst dankzij de keuzemogelijkheid voor wel of geen gebruik van voorbehoedsmiddelen, opgevoed met uitstekende voorzieningen. Ze kregen gelijke kansen, ruime mogelijkheden, vrijheid en keuzes, en veel stimulans van hun ouders. Het onderhandelingshuishouden kwam in zwang, waarbij ouders zich steeds minder ‘boven’ en steeds meer ‘naast’ hun kinderen opstelden. (..)”

Voor deze generatie is het belangrijk dat ze vooral ‘hun eigen ding’ kunnen doen en vooral zichzelf kunnen zijn. Zelfontplooiing kwam als levensmotto centraal te staan.

Deze generatie is optimistisch ingesteld; er is altijd wel een plek te vinden waar je het naar je zin hebt. Voor de pragmatische generatie is uiterlijke vernieuwing belangrijk. (.) Ze zijn gedreven, ambitieus en gewend aan competitie. (..)”

Aan de andere kant is ook deze generatie op verschillende wijzen getypeerd. *De pragmatische generatie staat ook bekend als de patatgeneratie. Kinderen worden gestimuleerd voor zichzelf de balans op te maken, maar bij afwezigheid van stimulans of disciplinaire dwang kan dit leiden tot passiviteit.”*

“Deze generatie neigt tot het uitstellen van fundamentele keuzes, bijvoorbeeld het moederschap. Jobhoppen is normaal. Vermoedelijk geldt dat ook voor ‘kerkshoppen’ of ‘religie-snuffen’. “Steeds meer individuen weigeren mee te gaan met de massa en worden daardoor weer eenvormig. Veel paradoxen bijvoorbeeld een goed betalende, zware baan en veel vrijheden. “laat de organisatie, de ander zich vooral aan mij aanpassen, dan kijk ik hoever ik bereid ben te gaan.” De pragmatische generatie is bijna tot wasdom gekomen, maar blijft keuzes nog uitstellen. Deze generatie heeft een andere, meer op de ervarings- en belevingscultuur gerichte mentaliteit.

¹³⁹ Spangenberg, Lampert, *De grenzeloze generatie*, p. 55.

Vergelijking generatie Y en de pragmatische generatie

In 2010 en 2011 organiseerde Studelta twee generatierYzen', waarin alle werkende generaties Y, pragmat, X en protest vertegenwoordigd waren. De doelstelling was om vanuit het perspectief van generatie Y op zoek te gaan naar de ultieme organisatie waar iedere generatie volledig tot haar recht komt, met als bagage de kennis van de pragmaten, generatie X en de protestgeneratie.

Met onze hoofdvraag in het achterhoofd is het interessant om de kerk als organisatie te spiegelen aan de energieboosters en ook kritisch te kijken naar de energieslurpers. Willen we dat de band van twintigers met de kerk versterkt wordt, dan zal één van de aandachtspunten moeten zijn om kerk als organisatie kritisch te durven evalueren met behulp van onderstaand overzicht. Het overzicht geeft tevens meer zicht op de kracht van de twintigers, kortom een hulpmiddel om de kracht van twintigers te leren herkennen, erkennen en inzetten.

GeneratierYs ¹⁴⁰	<i>Generatie Y/ grenzeloze gen.</i>	<i>Pragmatische generatie</i>
Energieslurpers	1. sleur	1. hiërarchie
	2. bureaucratie	2. besluiteloosheid
	3. hiërarchie	3. starheid
	4. gebrek aan inlevingsvermogen	4. ontbreken van strategie en visie
	5. slechte faciliteiten	5. eigenbelang/ egoïsme
		6. lusteloze collega's
		7. afschuiven
Energieboosters	1. collegialiteit	1. ontwikkeling
	2. vrijheid om onszelf te zijn	2. krijgen/nemen v. verantwoordelijkheid
	3. uitdaging	3. Samenwerken en leren van elkaar
		4. succes
		5. snelheid
Kracht.	1. humor	1. snelheid maken
	2. flexibiliteit (out of the box)	2. verbinden, kennis bundelen
	3. persoonlijk leiderschap	3. verantwoordelijkheidsgevoel
	4. dynamiek	4. concreet resultaat
	5. besluitvaardigheid	5. passie
	6. authenticiteit	

¹⁴⁰ In deze tabel zijn de bevindingen uit het boek Ygenwijs, de overzichten op pagina 39 en 47 van het desbetreffende boek ter vergelijking in een gezamenlijk overzicht samengebracht. De overeenkomsten zijn dikgedrukt.

“De pragmatische generatie is minder escapistisch ingesteld dan de grenzeloze generatie: ze staat midden in de realiteit, is druk met het organiseren van hun bestaan. De leden komen tijd te kort in het spitsuur van het leven, ze voelen zich vaak gehaast en geven aan te weinig tijd te hebben om te doen wat ze leuk vinden. Ook wil deze generatie, vaker dan tien jaar geleden, planmatiger omgaan met tijd. Ze willen best inkomen inleveren voor wat meer vrije tijd, want hun dagen zijn overvol.”¹⁴¹ De pragmatische generatie worstelt met wat ‘de tijds-klem’ genoemd wordt. De grenzeloze generatie daarentegen is meer gericht op vermaak en vermaakt worden. Het is interessant of dit verschil ook terug komt in de verschillende reacties van de jonge en oudere twintigers die deelnemen aan het focusgroep-gesprek. *“De jongste generatie heeft weinig belangstelling voor innerlijke waarden, voor uitgestelde behoeftebevrediging of voor ethische diepgang. De oriëntaties in het jonge leven blijven aan de oppervlakte”¹⁴².*

De rol van opvoeders van generatie Y en de pragmaten

Generatie-typing heeft alles te maken met de typing van de generatie van de opvoeders. Dat blijkt alleen al uit de ondertitel van het boek ‘Grenzeloze generatie’, die luidt namelijk: ‘en de eeuwige jeugd van hun opvoeders’. Bij de opvoeders van nu staan andere waarden centraal dan bij de opvoeders van twintig of vijftig jaar geleden.

“In de vormende periode (tot ongeveer het 25^e levensjaar) worden levenswaarden verankerd. De waarden die jongeren in die levensfase krijgen overgedragen zullen ze zelf voor een deel weer overdragen op hun kinderen en pupillen. Uiteraard geven ze er, mede onder invloed van de tijd-geest, een eigen interpretatie aan, anders zou er nooit iets veranderen in de waarden van de mensen.”

Veranderende waarden nemen we ook in de kerk waar. Interessant zou zijn te weten welke christelijke waarden mede onder invloed van de tijdgeest veranderen en welke gelijk blijven onder invloed van het Evangelie¹⁴³. Hoe levenswaarden worden overgedragen, vanuit welke opvoedingsstijl, is van groot belang als het gaat om het behoud van christelijke levenswaarden. Voor dit onderzoek naar de participatie van twintigers in de kerk voert het te ver om daarover uit te wijden, maar het is belangrijk op te merken dat veranderende participatie van twintigers ook alles te maken heeft met veranderende waarden en de opvoedingsstijl van hun ouders of opvoeders.

Opvallend is dat deze jongere generaties –anders dan de protestgeneratie in haar tijd– meer verlangt naar richting, duidelijkheid en autoriteit

Spangenberg en Lampert¹⁴⁴ schrijven hierover: *“Maar wie gaat hen dit bieden? Opvoeders met een ‘forever young-ideaal’? Zo ja, dan is er nog een handicap: de oudere generaties houden niet van correctieve acties, ze mogen zelf graag af en toe onvolwassen optreden en zijn bevreesd dat ze*

¹⁴¹ Een interessant punt voor een mogelijk volgend praktisch-theologisch onderzoek.

¹⁴² Spangenberg, Lampert, *De grenzeloze generatie*, p. 78

¹⁴³ Wellicht kan deze vraag aanleiding zijn tot verdere bezinning voor een mogelijk praktisch-theologisch (vervolg)onderzoek.

¹⁴⁴ De schrijvers van het boek ‘Grenzeloze generatie’.

een al te kritisch beeld hebben van de jongeren van nu. Het beeld dat wij schetsen heeft niet alleen betrekking op de jongere generaties, maar net zozeer op degenen die hen opvoeden en hun tot voorbeeld strekken.”

Alles overziende valt op dat al binnen de juniorleeftijdswaak, of postadolescentie als levensfase, waar de twintigers onder vallen, de ene twintiger zich zal rekenen tot generatie Y en de ander tot de pragmatische generatie. Daaruit blijkt wel dat er, als het gaat om bezinning op participatiebeleid, specifieke aandacht voor verschillende twintigers nodig is. Bezinning op *dé* tussengeneratie, of *dé* middengeneratie kan daarbij een begin zijn, maar is voor specifiek nadenken over aanbod voor twintigers te breed. Een vijfentwintigjarige die net uit de collegebanken komt en werkervaring op begint te doen, zit in een geheel andere leeftijdswaak en heeft andere levenservaring dan een Rotterdamse havenmedewerker van vijftig.

3.1.4 GENERATIE Y ONTMOET X, PRAGMATEN EN BABYBOOMERS

In 2012 verscheen het – in de voorliggende paragraaf aangehaalde – boek *Ygenwijs*, met als ondertitel: Generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers. Op de achterkant van het boek wordt het boek door professor Weggeman, hoogleraar innovatiemanagement, aangeprezen als een ‘wake-up call’ voor gevestigde bedrijven en overheidsorganisaties. Bij het lezen ervan besepte ik dat dit boek ook een ‘wake-up call’ zou moeten zijn voor kerken. Om als kerkgemeenschap beter te functioneren is het van belang enige kennis van verschillende generaties te hebben.

Waarom? Samenwerken met alle generaties loont niet alleen, maar zorgt ook voor vitaliteit in organisaties. Zonder goede samenwerking blijft een organisatie zoals de kerk al gauw op de oude voet verder gaan, zoekt men mensen voor commissies omdat die commissies er nu eenmaal ‘moeten zijn’, de (vergader)cultuur stagneert, vernieuwing blijft achterwege of minimaal en de jongere generatie herkent zich steeds minder in de vormen die ooit door eerdere generaties zijn bedacht. Alleen wanneer we werkelijk luisteren naar de jongvolwassenen in de gemeente en zoeken naar wegen om samen de handen ineen te slaan is, zal de kerk niet alleen ‘overleven’, maar zal zij ook samen leren geloof te ‘beleven’. Dat hangt zeker niet alleen van aandacht voor de verschillende generaties af, veel meer speelt gebed en de werking van de Geest in de geloofsgemeenschappen een rol. Echter, door aandacht te hebben voor de samenwerking van mensen van verschillende generaties, helpt men misverstanden te voorkomen en zal het meer en meer gaan lukken om elkaar als intergenerationele geloofsgemeenschap¹⁴⁵ beter te begrijpen. Een aantal uitkomsten, uit het aangehaalde boek, die ook lessen voor de kerk als organisatie kunnen bevatten geven we hieronder weer.

¹⁴⁵ Voor gemeenten waar ‘de vergrijzing’ al is begonnen, waar nauwelijks meer twintigers of dertigers te vinden zijn is het menselijkerwijs minder realistisch om te bouwen aan een intergenerationele geloofsgemeenschap te werken, tenzij men een (missionair) werker aanwijst om bewust de twintigers en dertigers uit de ‘kaartenbak’ op te zoeken en kijken of er mogelijkheden voor een ‘doorstart’ zijn. Waar men niet kiest, kiest men eigenlijk voor een sterfhuisconstructie. Met name voor gemeentes waar nog voldoende jongvolwassen leden met enige regelmaat actief zijn, dorpen waar ook nog voldoende jongvolwassenen blijven wonen, die zouden zeker aandacht aan het intergenerationele aspect van de geloofsgemeenschap moeten besteden.

MEER PASSIE:

- Zoek naar passie en het verlangen! Luister en geef het de ruimte en de voeding om te ontkiemen!
- Zoek naar het verlangen onder de passiviteit en de weerstand. Achter elke teleurstelling ligt een droom een verlangen verscholen.

MEER VERBINDING

- Luister echt naar elkaar, vraag door tot je elkaar begrijpt!
- Mentorschap – verbindt jong en oud aan elkaar en laat ze elkaar coachen
- Creëer de veiligheid om echt samen te kunnen innoveren

INTERGENERATIONEEL WERKEN

- Laat meerdere generaties rondom een concreet vraagstuk brainstormen: onderzoek waar iedere specifieke generatie ‘van gaat kwispelen’ en faciliteer dat, verken expertvelden per generatie en benut die expertise.

Vertaalt in organisatietermen van de kerk: Benut de expertise per generatie kan bijvoorbeeld zijn: projectmatig werken in plaats van commissiegericht. Zoek geen commissieleden bij een bepaalde bestaande commissie, maar werk projectmatig met verschillende coördinatoren per deeltaak, zo kunnen taken als geluid, PR, licht, inhoud door diegenen gedaan worden die er enthousiast van worden. Zij krijgen zo ook meer vrijheid en verantwoordelijkheid om hun taak te doen. En als het nodig zou zijn kan er nog één teamvergadering zijn, waarbij alle teamhoofden een en ander op elkaar afstemmen. Over het algemeen versterkt dat de kwaliteit van projecten of diensten, omdat iedereen specifiek werkt aan de taak waar hij/zij enthousiast van wordt en predikanten niet telkens met verschillende afgevaardigden uit diverse commissies diensten moeten voorbereiden, omdat die taak er nou eenmaal bij hoort. Dat werkt zowel voor commissieleden als voor predikanten niet altijd even enthousiasmerend. Hoog tijd voor een omslag hierin!

- Organiseer dialoog tussen generaties, stel werkverbanden samen die uit meerdere generaties bestaan, laat een mix van generaties nadenken over missie, visie en strategie.

MINDER HIERARCHIE,

1. Kijk vooral naar de mens met zijn haar specifieke talent
2. Update knellende structuren waar iedereen last van heeft
3. Neem de tijd voor dat wat goed gaat, vier de dankbaarheid!

“The key to creating a dynamic workforce is in integrating the passion of younger workers with the accrued experience of older workers”.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Bontekoning, Grondstra, *Ygenwijs*, p. 91

3.1.5 twintigers en vrijheidsdenken

Dit onderzoek naar de perceptie van twintigers over hun wijze van participatie in de kerk heeft als ondertitel *‘Een onderzoek in het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap.’* Dat veronderstelt dat er een duidelijke relatie is tussen twintigers en postmodern vrijheidsdenken.

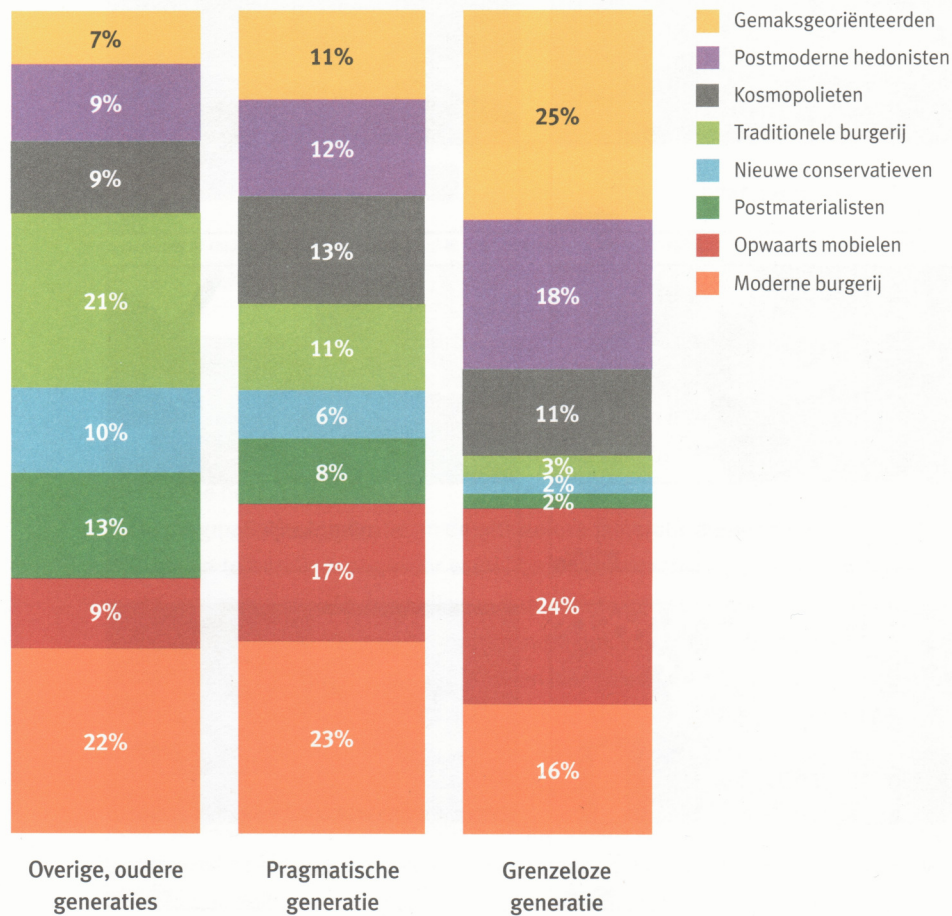
Voordat we deze relatie beeld zullen brengen bespreken we eerst kort de definitie van vrijheidsdenken. Onder vrijheidsdenken verstaan we het denken vanuit het oude individualistische vrijheidsideaal¹⁴⁷. Vrijheidsdenken is zowel positief als negatief te duiden en hangt nauw samen met de vrije wil om zelf te kunnen besluiten wat men wil bereiken in het leven en welke waarden belangrijk voor ons zijn en welke niet. De invloed van familie, vrienden en gemeenschappen op het leven van een individu worden verkleind onder invloed van het individualistische vrijheidsideaal. In ons liberale land wordt vrijheidsdenken vooral positief geduid, omdat men recht heeft op verworven vrijheden, rechten die echter tegelijkertijd ook geïnterpreteerd zouden kunnen worden als beperking van andermans vrijheid. Liberaal vrijheidsdenken wordt ook getypeerd als ‘alles moet kunnen’. Augustinus zei over vrijheid: “ik was ‘verliefd op mijn eigen wegen en niet op de uwe, verliefd op de vrijheid van een voortvluchtige.¹⁴⁸’ Op deze plaats is echter geen ruimte voor een theologisch of filosofisch essay over vrijheidsdenken. Hier volstaat de opmerking dat ‘vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd’ als ideaal tegenover het ‘bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap’ staat.

Om deze relatie in beeld te brengen is het goed om de grenzeloze generatie en de pragmatische generatie te verhouden tot burgerschapsstijlen. Hieronder ziet u een overzicht van ‘mentality-milieus’ binnen generaties.

¹⁴⁷ Van Dale Woordenboek der Nederlandse taal.

¹⁴⁸ Belijdenissen van Augustinus, III, iii, 5.

Omvang Mentality-milieus binnen generaties (2007/2008)

Het kritische en maatschappelijk betrokken deel van de groep met een actieve verantwoordelijke burgerschapsstijl is sterk ondervertegenwoordigd bij de grenzeloze generatie, en vergeleken met tien jaar geleden afgenomen: van 23 procent toen naar 15 procent nu. De individualistisch hedonistisch en pragmatisch ingestelde milieus overheersen sterk binnen de jongste generatie. Het lijkt erop dat de grenzeloze generatie individualistischer is dan de pragmatische generatie en van huis uit een minder maatschappijbetrokken, minder kritisch waardenpatroon meekreeg. Merk daarbij op dat de grenzeloze generatie werd opgevoed door de verloren generatie (X) en de pragmatische generatie door de kritisch ingestelde protestgeneratie.

*“Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw werd de burgerij gedomineerd door generatie met traditionele waarden: gezags- en plichtsgetrouw met een behoudende en solidaire levensinstelling. Het was de tijd van hoog plichtsbesef, weinigen beseften ook rechten te hebben, laat staan dat ze zich daarop konden beroepen. De groep plichtsgetrouwe burgers is gestaag geslonken, parallel aan de processen van ontkerkelijkking, ontzuiling en individualisering. Dit proces gaat nog steeds door.”*¹⁴⁹

“Van de vier groepen burgerschapstijlen komen de plichtsgetrouwen en de verantwoordelijken naarmate de generaties jonger zijn, als kleinere groepen terug, terwijl de groep pragmatici en de

¹⁴⁹ Spangenberg, Lampert, *De grenzeloze generatie*, p. 91

*buitenstaanders in omvang toenemen. De groep ouders met een plichtsgetrouwe burgerschapstijl is kleiner geworden ten opzichte van de groep ouders met een pragmatische burgerschapstijl, terwijl deze twee een decennium geleden qua omvang nog even groot waren."*¹⁵⁰

De vergelijking van generaties met de burgerschapstijlen heeft inderdaad aangetoond dat er een duidelijke relatie is tussen twintigers en vrijheidsdenken. De actieve verantwoordelijke burgerschapstijl laat onder de jongeren van de grenzeloze generatie een afname zien tot vijftien procent. Dat er, als het gaat om twintigers en de kerk, een spanningsveld is tussen vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbels ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap, kan zowel geïnterpreteerd worden als een belemmering als het gaat om het versterken van de band van twintigers met de dorpskerk als een kans. Misschien zit de uitdaging wel in het feit om samen met de 15% actieve verantwoordelijken onder de twintigers in de kerk naar wegen te zoeken om ook de betrokkenheid van de andere twintigers bij de geloofsgemeenschap te versterken.

¹⁵⁰ Spangenberg, Lampert, *De grenzeloze generatie*, p. 93

3.2 ONDERZOEKEN GERICHT OP TWINTIGERS EN DE KERK

Praktisch-theologische onderzoeken onder twintigers, specifiek in relatie tot de kerk, waren tot voor kort zeer beperkt beschikbaar. Dat het noodzakelijk blijkt om specifiek na te denken over de plek van twintigers in de kerk, en – beter nog – de twintigers zelf te laten spreken over hun plek in de kerk, blijkt uit een drietal zeer recente onderzoeken¹⁵¹, te weten: twee Nederlandstalige en één Amerikaans onderzoek. Om de uitkomsten van het onderzoek naar de perceptie van dorpse twintiger over hun wijze van participatie bij de kerk goed te kunnen evalueren, kan in dit theoretisch deel een korte bespreking van deze drie onderzoeken niet ontbreken.

3.2.1 YUP- onderzoek

Uit het in 2011 gehouden onderzoek onder twintigers en dertigers in vijf grote steden, “*Young Urban Protestant*”¹⁵², werden vijf sleutels gevonden, waarvan wordt gezegd, dat het zonder deze sleutels zeer onwaarschijnlijk is dat jonge mensen langdurig bij een kerk betrokken raken. We geven ze hieronder kort weer, omdat het interessant is om te zien of twintigers uit dorpsgemeenten tot vergelijkbare punten komen en waar zij anders denken dan ‘stadse’ twintigers en dertigers.

¹⁵¹ Deze drie onderzoeken zijn alledrie in 2011 verschenen.

¹⁵² N. de Jong, *Young Urban Protestant, een onderzoek naar 20-35 jarigen in een aantal stadskerken binnen de Protestantse Kerk in Nederland*, download via www.izb.nl, 2011.

1. Het moet wel echt ergens over gaan.

De twintigers geven als belangrijkste thema voor de preek 'Jezus Christus' aan. Ook is het belangrijk dat er verbinding moet zijn tussen de boodschap in de kerk en het (dagelijks) leven van twintigers en dertigers.

2. Er moet wel ruimte zijn

De kerk mag een duidelijk profiel hebben en de predikant een uitgesproken mening, mits ze maar de ruimte hebben om daar zelf een weg mee te gaan. Bij een kerk die als 'beknellend' wordt ervaren haakt de twintiger/dertiger vroeg of laat af. Het beknellende betreft ook de liturgie, er mag ruimte zijn voor andere en nieuwe dingen.

3. Er moet wel een plek voor me zijn

De predikanten geven over de twintigers en dertigers aan dat ze het, meer dan andere generaties, belangrijk vinden gezien en gewaardeerd te worden.

4. De sfeer moet goed zijn

De sfeer en de onderlinge gemeenschap bleek de belangrijkste reden van aansluiting bij de gemeente.

5. Er moet wel wat gedaan worden.

Negentig procent van de geënquêteerden is als vrijwilliger actief binnen/buiten de gemeente en ruim dertig procent is ook nog eens actief als vrijwilliger buiten de kerk. Die cijfers weerspreken het beeld dat jonge mensen niet zouden willen committeren. Hun inzet mag dan projectmatiger zijn dan voorheen, hun inzet is er wel degelijk. De term 'gavengericht' is daarbij belangrijk. Jonge mensen raken niet gecharmeerd van 'de boel draaiende houden' en 'proberen te overleven' Ze verlangen wel een bijdragen te leveren aan missionaire/diaconale projecten in de buurt."

3.2.2 You Lost Me, Why young people leave church and rethinking faith again?

Naast onderzoek onder twintigers in Nederlandse kerken kunnen we ook leren van onderzoeken naar redenen van *kerkverlating* onder jonge christenen in het buitenland. Met oog daarop bespreken we een zeer grootschalig Amerikaans onderzoek van de Barna-Group¹⁵³.

De aanleiding voor dit onderzoek is als volgt beschreven: *"The church is struggling to connect with the next generation. We are dealing with the immense technological, cultural, and spiritual changes that define our times and learning how to pass on a faith worth claiming in this new context. How can we prepare the next generation to live meaningfully and follow Jesus wholeheartedly in these changing times? And how can the next generation rise to the challenge of revitalizing the Christian community for our mission to and in the broader culture?"*

¹⁵³ Kinnaman, D., *You lost me, Why Young Christians Are Leaving Church... And Rethinking Faith*, Grand Rapids, Michigan, 2011.

Barna is vijf jaar lang opgetrokken met jongeren om te onderzoeken hoe kerken jongvolwassenen vast kan blijven houden. Barna sprak bijna 1300 jongeren tussen 18 en 29 jaar die na hun 15e jaar de kerk trouw bleven of vaarwel zeiden. Kinnaman ontdekte dat tweevijfde van de jongeren zes redenen gebruikt om hun kerkverlating te beargumenteren. Voordat hij de zes redenen voor kerkverlating bespreekt schrijft Kinnaman dat hij had verwacht dat er misschien één of twee voornamere redenen voor kerkverlating zouden zijn, waarop andere redenen te herleiden zijn, maar dat bleek niet het geval. De onderzoeksgroep ontdekte een brede reeks van perspectieven, frustraties en desillusies die ervoor zorgden dat de achttien tot -negenentwintig-jarigen de kerk verlieten.

Elke kerkverlater, onderverdeeld in ‘nomad’ (kerkverlater, maar beschouwen zichzelf wel als christen), ‘prodigal’ (heeft afstand genomen van geloof, omschrijven zichzelf als ‘niet langer christen’) en ‘exile’ (investeert nog wel in christen-zijn, maar ervaart een kloof tussen kerk en cultuur) heeft zijn eigen verhaal en ‘elk verhaal doet ertoe.’¹⁵⁴

De zes redenen die genoemd worden door twee-vijfde deel van de onderzochte kerkverlaters zijn:

1. De kerk is overbeschermend. Voor ‘Mosaics’, zoals de onderzochte groep 18- tot 29-jarigen wordt genoemd, is creatieve expressie van onschatbare waarde. De kerk wordt gezien als een ‘creativity killer’. Risico’s nemen en betrokken raken bij de cultuur worden gezien als vloeken in de kerk. Bescherming lijkt voor de kerk belangrijker te zijn dan haar missie om de wereld te transformeren.
2. De kerk is in de perceptie van de Mosaics niet diepgaand¹⁵⁵, één van de meest gehoorde percepties van kerken is dat ze saai zijn. Gemakkelijke algemeenheden, stereotiepe clichés gaven hen geen idee van de kracht van het volgen van Christus. Weinig jonge christenen koppelen hun geloof aan hun talenten, mogelijkheden en passies. Met andere woorden: het christelijk geloof dat aan hen werd doorgegeven, gaf hen geen gevoel voor roeping.
3. De meeste jonge christenen komen tot de conclusie dat geloof en wetenschap niet verenigbaar zijn. Wetenschap blijkt een belangrijke, behulpzame rol te spelen in de wereld waarin ze leven. Wetenschap lijkt toegankelijk op een manier zodat de kerk dat niet is: wetenschap lijkt vragen en scepticisme te verwelkomen, terwijl geloofszaken niet lijken door te dringen.
4. De kerk wordt als onderdrukkend ervaren. Religieuze regels, in het bijzonder als het gaat om de seksuele moraal, voelen verstikkend voor de individualistische mentaliteit van jongvolwassenen. Seksualiteit zorgt voor grote uitdagingen voor de geloofsontwikkeling van jonge mensen.

¹⁵⁵ Shallow, ondiep.

5. De claim van de exclusiviteit van het christelijk geloof is moeilijk te verkopen aan jongvolwassenen. Ze zijn gevormd door een cultuur waarin openheid, tolerantie en acceptatie belangrijke waarden zijn. 29 procent van de jongeren vindt dat kerken bang zijn om de confrontatie met andere godsdiensten aan te gaan.
6. Jonge christenen en voormalig christenen zeggen dat de kerk geen plaats is die hen toestaat om hun twijfels te uiten. Ze voelen zich niet veilig om toe te geven dat het geloof niet altijd betekenis voor hen heeft. Veel ervaren dat het antwoord van de kerk met betrekking tot hun twijfels vaak gefocust is op feiten of onbeduidendheden, alsof mensen uit hun twijfels gepraat kunnen worden.

Kinnaman werkt vervolgens in deel twee van zijn boek¹⁵⁶ elk van de zes redenen uit. Aan het eind van ieder hoofdstuk beschrijft Kinnaman 'the turn' een aantal suggesties om jonge kerkverlaters te helpen hun reden voor verlating van kerk en/of geloof 'om te draaien' naar een honger naar dieper geloof, en eveneens om oudere generaties in de kerk te helpen om de frustraties en gevoelens van falen om te buigen in vernieuwing.

Deel drie heeft als subtitel 'Reconnections' en eindigt met vijftig ideeën om deze generatie te vinden. Deze ideeën zijn door diverse (bekende en minder bekende) Amerikaanse mensen (predikanten, auteurs, directeuren, leraren, studenten, muzikanten etc.) aangedragen als hun beste idee als het gaat om de vraag: Hoe krijgt de Christelijke gemeenschap een nieuw perspectief voor het begrijpen en 'discipelen' van de volgende generatie? Kinnaman spreekt daarmee de hoop uit dat tenminste één van deze ideeën herkenning zal oproepen en dat de gesprekken die men start zullen leiden tot een dieper, levensbepalend discipelschap.

Voor methodologische kritiek dekt hij zich enigszins in, door te zeggen dat niet elk idee strookt met wat in het boek gesteld wordt en hij zich niet in elk idee kan vinden, maar dat hij één ding heeft geleerd tijdens het onderzoek dat je het niet met alles in de kerk eens kunt te zijn om in de Christelijke gemeenschap te blijven. Toch roept deze keuze de kritische vraag op waarom niet alleen gekozen is voor de ideeën die je n.a.v. de analyse van de gesprekken met de 'Mosaics' zou kunnen geven. Nu zou het, met name voor de onderzochte jongvolwassenen die het boek lezen, kunnen overkomen dat de ideeën van kerkmensen aan het eind van het boek toch het laatste woord krijgen. Deze methodologische kritiek over de keus aan het slot van het boek neemt niet weg, dat er een ontzettend grootschalig en grondig onderzoek is gedaan, waar we een aantal lessen uit kunnen leren voor ons eigen onderzoek onder (dorpse) twintigers.

– Om kerkverlating tegen te gaan moet elke generatie in de kerk zelf contact onderhouden met (potentiële) kerkverlaters. In veel kerken betekent dit een verandering in de traditie dat het stokje gewoon aan de volgende generatie wordt overgedragen. Ook binnen generaties moet gezocht

¹⁵⁶ Vanaf pagina 95–198

worden naar ‘koppelgenoten’ van toegewijden en potentiële kerkverlaters om contacten met de kerk op zo natuurlijk mogelijke wijze te onderhouden. Deze manier correspondeert met het Bijbelse beeld van een lichaam – dat wil zeggen, dat de hele geloofsgemeenschap, van alle leeftijden, samenwerkt om Gods bedoelingen te vervullen.

– Pas (als kerkleiding) op voor een van boven opgezet plan om jongeren te bereiken. Stimuleer het zoeken van contact met randkerkelijken en kerkverlaters door kerkelijke teams van gelijke leeftijd.

Kinnamans inschatting van de echte reden achter het ‘dropout problem’ is dat het gaat om een discipelschapskwestie. De kerk bereidt de nieuwe generatie niet adequaat voor op het trouw volgen van Christus in een snel veranderende cultuur.¹⁵⁷

In aansluiting daarop schrijft Singleton¹⁵⁸ over *You Lost Me*: “Eén van de belangrijkste thema’s van het boek is naar mijn idee¹⁵⁹, dat we echt gefaald hebben om geloof te verbinden met roeping op een leeftijd, die jong genoeg is, zodat alle belangrijke beslissingen die zij hebben te maken met betrekking tot roepingsbesef (onderwijs, mentoren, lezen, reizen, digitaal leven, familie en relationele keuzes) door een bepaald besef van roeping geleid kunnen worden. Iedereen heeft een idee dat ze iets willen doen dat ertoe doet in het leven. We brengen jonge christenen nauwelijks of geen besef bij van wat het christelijk geloof betekent voor wie zij zijn en wie zij kunnen / zullen worden. Dat is één van de grootste uitdagingen.”

Uitdagingen en hoop voor de toekomst, dat zijn woorden die kenmerkend zijn voor ‘You Lost Me’. Om met Kinnamans eigen woorden de bespreking van zijn boek af te sluiten.

“The faith journeys of the next generation are a challenge to the established church, but they can also be a source of hope for the community of faith.”

3.2.3 Jong, (goed-) gelovig & kerk

Het laatste onderzoek is zeer recent Nederlands onderzoek, getiteld “*Jong, (goed-) gelovig & kerk. De rol van het kerkelijk leven in de belevingswereld van jongeren.*”¹⁶⁰ De vraagstelling van dit onderzoek luidt: “Welke rol speelt het kerkelijk leven binnen de belevingswereld van jongeren binnen de Gereformeerde kerken in Nederland volgens jongeren zelf en volgens kerkelijk ondersteuners?”. De vragenlijsten zijn ingevuld door 439 jongeren uit ‘de Gereformeerde kerken in Nederland’ en door 116 gemeenten (178 kerkelijke ondersteuners). Bij de begripsafbakening in 1.3 blijkt echter dat onder ‘Gereformeerde Kerken in Nederland’ door de onderzoekers de volgende kerken worden verstaan. Christelijke Gereformeerde Kerken, Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt),

¹⁵⁷ Kinnaman, *You lost me*, p. 21

¹⁵⁸ Website. <http://www.charitysingleton.blogspot.com>, geraadpleegd maart 2013.

¹⁵⁹ Kinnaman, *You lost me*, p. 206, spreekt van: ‘rediscovering vocation’

Nederlands Gereformeerde Kerken, Gereformeerde Gemeenten (in Nederland), Hersteld Hervormde Kerk, Protestantse Kerk Nederland, Evangelische/ Baptistengemeenten. Dit is ondervangen in de resultaten door de jongeren naar kerkelijke achtergrond te verdelen in “G”-jongeren (CGK, GKV, NGK) en “R”-jongeren (GG, HHK en PKN). Dat zal vermoedelijk voor Gereformeerd en Reformatorisch staan.

De deelvragen waren als volgt geformuleerd.

1. Wat is de algemene indruk van jongeren over onderwijs activiteiten zoals catechisatie, jeugdvereniging 16- en 16+?
2. Hoe beleven jongeren de kerkdiensten?
3. Met welke problemen en vragen kampen jongeren volgens henzelf en volgens kerkelijke ondersteuners?
4. In hoeverre hebben jongeren bij hun problemen/vragen vanuit de kerk ondersteuning gekregen om hierin verder te komen volgens jongeren en kerkelijke ondersteuners?
5. Welke redenen hebben jongeren om wel of niet actief te zijn binnen de kerk of de kerk te verlaten volgens jongeren en kerkelijke ondersteuners?

Methodologisch gezien heb ik drie opmerkingen. Allereerst, de keus voor de breedte van het onderzoek zal te maken hebben met de keus om een indruk te krijgen van het beeld van jongeren over diverse aspecten van kerk-zijn. Tegelijkertijd lijkt mij dat de combinatie van de keus voor deze veelheid van onderwerpen en de keus voor een survey middels vragenlijsten zal leiden tot oppervlakkige resultaten. Op zich geeft men dit zelf ook aan in 1.2 dat dit onderzoek vooral een onderzoek wil zijn, waarin onderzoekers een zo breed mogelijk overzicht willen schetsen, gerelateerd aan- en begrepen vanuit relevante actuele literatuur, rond jongeren, geloven en kerkelijke gemeenten. Toch lijkt dat enigszins tegenstrijdig met de doelstelling om onderzoek te doen, zoals in 1.1 verwoord, naar motieven van jongeren om hun plek in de kerk – of daarbuiten – in te nemen.

De kracht van dit onderzoek is dat er 439 jongeren in betrokken zijn, waarmee gekozen is voor methodologische relevantie en een zo groot mogelijke herkenbaarheid.

Daarbij valt wel op dat de jongeren benaderd werden via predikanten, scribae, en vooral of als student van de Gereformeerde Hogeschool en via christelijk studentenverenigingen (HBO en WO), waardoor driekwart van de ondervraagden op HBO of WO-niveau studeert. De meeste studenten kiezen al bewust met oog op de identiteit voor een studie aan de Gereformeerde Hogeschool, dat zie je ook terug aan het hoge belijdenis-cijfer van 50%. Een uitzonderlijk hoog getal en vermoedelijk ook voor de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) hoger dan het landelijk gemiddelde. Hetzelfde geldt voor kerkbezoek: de helft van de jongeren gaat twee keer per zondag naar de kerk, een kwart één keer. Ter vergelijking: in de confessionele gemeentes waar ik onderzoek deed, lag onder twintigers het percentage belijdende leden van de twintigers tussen de

één en de drie-en-dertig procent. Het kerkbezoek lag ook beduidend lager¹⁶¹.

Overigens is in paragraaf 2.5.2 over ‘validiteit’ ondervangen dat de cijfers van doelgroepen anders dan jongeren op HBO/WO-niveau minder te generaliseren zijn. Maar een van de doelen bij een breed onderzoek is om een aantal generalisaties te kunnen maken, dus dat is wel jammer. Tegelijkertijd is het begrijpelijk dat deze doelgroep op deze wijze het beste te bereiken is.

In de analyse zijn per vraag de uitkomsten onderverdeeld in vier categorieën jongeren. 1. actief lid 2. lid, niet overtuigd 3. lid, niet actief en 4. niet lid. Bij groep twee wordt in de methodeverantwoording in 2.4 niet verhelderd of de jongeren ‘lid zijn maar niet overtuigd *van hun kerklidmaatschap*’ of ‘lid zijn, maar niet overtuigd *van het christelijk geloof*’. De vraag die jongeren hierover kregen voorgelegd was: “Welke situatie is op jou van toepassing? Bij groep 2 staat: “ik ben lid, doe mee aan activiteiten, maar ben niet overtuigd.” Van degenen die zich tot deze groep rekenden heeft 90% deze keuze voorzien van een toelichting.

Eén van de conclusies naar aanleiding van (bijbehorende) tabel 8 is jongeren noemen dus bijna twee keer zo vaak inhoudelijke redenen (30% van alle redenen) als relationele redenen (17%). Het kan zijn dat er door de onderzoekers bewust is gekozen voor een onduidelijke formulering om een veelheid aan reacties uit te lokken, maar de formulering van de vraag lijkt ook mee te spelen in de uitkomsten. Wellicht is dat ook één van de redenen waarom ik in de reacties van de dorpse twintigers geen van de top-4 van redenen¹⁶² terug heb horen komen in de focusgroepgesprekken. Bij tabel 9 die redenen weergeeft van jongeren om wel lid te zijn, maar (bijna) nergens aan mee te doen komt de eerste reden overeen met de dorpse twintigers. Bijna 50% blijft aan de zijlijn door ‘onvoldoende aansluiting, contact of relaties met andere gemeenteleden.’ Een belangrijke conclusie om niet uit het oog te verliezen is dat jongeren veel vaker redenen aangeven die met relatie en verbondenheid te maken hebben dan inhoudelijke redenen aangeven om voor groep 3 te kiezen.

De resultaten van deelvraag vijf¹⁶³ zijn het meest relevant om mee te nemen in de vergelijking met het eigen onderzoek naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk. De top vijf van redenen van jongeren om actief lid te zijn van een kerk (groep 1) is achtereenvolgens 1. samen gemeente zijn; de mensen, veiligheid; 2. God(s Woord)/ Jezus Christus/Hun Liefde centraal 3. Je gaven inzetten tot opbouw van de gemeente 4. Het sluit aan bij me, voelt goed, word ik enthousiast van, inspireert me, 5. Aandacht voor jeugd en jongeren. Ruim de helft van de jongeren geeft aan dat de onderlinge omgang ‘het samen gemeente-zijn’, de

¹⁶¹ Cijfers van kerkbezoek van de onderzochte twintigers kunt u lezen in het empirisch deel van het onderzoek.

¹⁶² Top 4: 1. ik geloof niet in één ware, juiste kerk. Ook in andere kerken zijn goede dingen te vinden. 2. ik ben het oneens met de manier waarop mensen hier met elkaar omgaan. 3. oneens met de gang van zaken, heb er niets aan, kerk doet t slecht, weinig toegevoegde waarde. 4. Twijfel aan geloof, juistheid geloof, waarheidsgehalte.

¹⁶³ Deelvraag vijf is de vraag naar redenen van jongeren om wel of niet actief te zijn binnen de kerk of de kerk te verlaten volgens jongeren en kerkelijke ondersteuners.

mensen en de onderlinge veiligheid de belangrijkste relationele reden is om overtuigd lid te zijn en zich actief in te zetten. Bijna 40% noemt Gods Woord/ Jezus Christus en hun liefde als reden. Vervolgens staat er dat nog geen 20% inhoudelijke (geloofs)overtuigingen als drijfveer kiest om actief te zijn. Een opmerkelijke constatering na de 40% die daarvoor genoemd werd m.b.t. Gods Woord en Jezus Christus als belangrijkste drijfveer om actief te zijn.

Onderzoeker Wijma van de Gereformeerde Hogeschool stelt dat de afnemende betrokkenheid van jongeren bij de kerk niet zozeer een ‘jongerenprobleem’ is, maar het probleem meer ligt in ‘onverbondenheid tussen generaties’. Veel jongeren geven aan dat ze weinig relaties in de kerk hebben die voor hen betekenisvol zijn. Relaties waarin dat waar de geloofsgemeenschap voor staat, verbonden wordt met hun leven. Er zijn te weinig gemeenteleden die nog daadwerkelijk iets (kunnen) zeggen over geloofsinhoud. Het lijkt erop dat (iets) oudere gemeenteleden de betekenis van wat ze geloven in hun leven maar heel moeilijk kunnen aanwijzen of uitspreken. Bovendien vinden ze het moeilijk om aan te sluiten bij wat jongeren meemaken.” Met Wijma ben ik van mening dat het erg belangrijk is om te investeren betekenisvolle relaties binnen de kerk, we vinden daarin ook bevestiging voor onze eigen onderzoeksgegevens.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Hoe de kerk daarin kan investeren daarin zal in 4.2.2 in de aanbevelingen aandacht geschonken worden.

3.3 VERANDERINGEN TEN AANZIEN VAN PARTICIPATIE

In de doelstelling van dit onderzoek, namelijk: kerken handvatten aan reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid voor de twintigers in hun geloofsgemeenschap, zit de vooronderstelling dat veranderende participatie in kerken tenminste één van de indicatoren is om specifiek participatiebeleid voor twintigers in te zetten in de kerk als organisatie. De Roest bevestigt dit beeld ook. *“De Nederlandse samenleving wordt gekenmerkt door processen van veranderende bindingspatronen en door pluralisering van leefwerelden. Er heeft zich bovendien een ‘markt’ gevormd met talloze kramen voor welzijn, geluk en zingeving. Deze ontwikkelingen hebben invloed op de kerk. Kerkleden bepalen zelf wat zij wel of niet geloven, welke normen en waarden zij prefereren en aan welke praktijken zij al dan niet meedoen, in de eigen kerkplek, maar ook bij andere aanbieders van spirituele goederen en diensten.”*¹⁶⁵ Verrassend genoeg blijkt uit het onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek *‘Betrokkenheid burgers’*¹⁶⁶ de veranderende participatie *niet* te liggen in een afname van vrijwilligers in kerken., Daarvan is zelfs een toename van 15% in 2009 ten opzichte van 2001. De tijdsinvestering van vrijwilligers in kerken laat wel een afname zien met 17% per vrijwilliger per week (te weten: van 4,8 naar 4 uur per week), maar dat kan pers saldo grotendeels worden weggestreept door de toename van vrijwilligers. Ter vergelijking: het totaalbeeld van Nederlandse vrijwilligers laat eveneens een toename zien van 25% in 2009 ten opzichte van 2001, en een afname van werkuren per vrijwilliger van 6%. Helaas zijn deze gegevens niet te beperken tot een bepaalde leeftijdsgroep, waardoor de mogelijke verschillen tussen betrokkenheid van twintigers en andere leeftijdsgroepen in kerk en samenleving niet specifiek in beeld gebracht kunnen worden¹⁶⁷.

Voordat we de ontwikkelingen van veranderende participatie met betrekking tot kerklidmaatschap in beeld zullen brengen, bestuderen we eerst veranderingen die zijn onderzocht in de participatie van leden van vrijetijdsverenigingen. Het rapport *“Wisseling van de wacht”*¹⁶⁸ helpt ons om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen van participatie als lid van vrijetijdsvereniging en de mogelijke redenen die ten grondslag liggen aan de veranderende participatie als lid van een vrijetijdsvereniging.

3.2.1 veranderingen t.a.v. participatie als lid van een vrijetijdsvereniging

Voordat de belangrijkste lessen uit dit rapport getrokken kunnen worden moet de vraag

¹⁶⁵ De Roest, Een huis voor de ziel, p. 114

¹⁶⁶ <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/overheid-politiek/cijfers/betrokkenheid-burger/default.htm>

¹⁶⁷ Helaas geldt dat ook voor de gegevens van de Protestantse Kerk in Nederland. Pas sinds 2010 werkt men met Leden Registratie Programma LRP, waarin ook specifieke gegevens per leeftijdsgroep te herleiden zijn. Voor de toekomst biedt dit echter een belangrijke bron van informatie voor onderzoek in de kerk!

¹⁶⁸ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland, sociaal en cultureel rapport 2010*. Den Haag, SCP, 2010

beantwoord worden of lidmaatschap van een vrijetijdsvereniging op een bepaalde manier vergeleken kan worden met andere organisatie, zoals in ons onderzoek de kerk als organisatie. Het genoemde SCP-rapport 'schrijft hierover: *"Onder lidmaatschap van vrijetijdsverenigingen verstaan we het lidmaatschap van een sport, zang of hobbyvereniging. In het avo¹⁶⁹ wordt naar lidmaatschap van nog meer verenigingen en organisaties gevraagd, maar in dit onderzoek is gekozen voor verenigingen waarin men vrije tijd besteedt in georganiseerd verband (alleen geldt doneren geldt niet als lidmaatschap). Een andere eis die we aan de onderzoeksgegevens stellen, is dat de vraag aan zowel de kinderen als de ouders is gesteld, en in alle onderzochte jaren. De keuze voor sport, zangen, hobbyverenigingen levert een enigszins vertekend en beperkt beeld op, maar geeft wel een indicatie van het lidmaatschap van vrijetijdsorganisaties."*¹⁷⁰ Gezien de definitie zou men kunnen zeggen dat ook in de kerk vrije tijd wordt besteedt in georganiseerd verband en dat de gegevens van dit onderzoek ook een indicatie geven van het lidmaatschap aan de kerk als vrijetijdsorganisatie. Theologisch gezien lijkt het geen ideale situatie om de kerk te vergelijken met een vrijetijdsorganisatie, al moet gezegd worden dat de kerk in de afgelopen decennia steeds meer naar de marge van de vrije tijd is verschoven. Zolang we de uitkomsten van dit onderzoek als indicatie zien, waar ook de kerk als organisatie haar lering uit kan trekken, dan worden de citaten gelezen in het juiste perspectief.

Een aantal belangrijke lessen met betrekking tot veranderingen in de participatie als lid van één vrijetijdsvereniging halen we uit de hoofdstukken 4 en 5, achtereenvolgens getiteld 'Leren participeren: de civiel society van ouder op kind' en 'Doet voorbeeld volgen? Gelijkenis in de vrijetijdsbesteding van kinderen en hun ouders'.

Tabel 4.7
Lidmaatschap kinderen naar lidmaatschap ouders (in procenten)

	maatschappelijke organisatie (% kinderen lid)		
	alle kinderen	jongens	meisjes
allen ^a	14	15	14
geen van beide ouders	11	13	10
alleen de vader	13	12	15
alleen de moeder	16	15	17
beide ouders	21	20	21

a Ongeacht het lidmaatschap van de ouders.

Bron: SCP (AVO'07)22

1. Beide ouders belangrijk als voorbeeldfunctie

"Net als bij sporten, museumbezoek en kunstbeoefening lijkt ook bij het lidmaatschap van vrijetijdsverenigingen sprake te zijn van overdracht van ouders op kinderen. Kinderen zijn vaker lid van een vrijetijdsvereniging als ouders dat ook zijn. In 2007 was 86% van de kinderen uit een gezin waarin beide ouders lid zijn van een vereniging, zelf ook lid (tabel 5.11). In gezinnen waarin beide ouders geen lid waren van een sport, zang, of hobbyvereniging, was iets meer dan de

¹⁶⁹ Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek, 2007

¹⁷⁰

heeft van de kinderen wel lid.¹⁷¹ De tabel hierboven (4.7), van het in 2007 gehouden Aanvullend Voorzieningengebruikonderzoek (AVO), laat zien dat een kind een twee keer zo grote kans heeft lid te zijn van een maatschappelijke organisatie als beide ouders daar ook lid van zijn, dan wanneer zij beiden geen lid zijn¹⁷². Als alleen de vader lid is van een maatschappelijke vereniging vergroot dit niet de kans dat zijn kind ook lid wordt. Opvallend is dat dit bij de moeder wel het geval is. Kinderen imiteren dus vooral hun moeder als het gaat om het wel of niet lid worden van een maatschappelijke vereniging.”

Tabel 4.8

Vrijwilligerswerk kinderen naar vrijwilligerswerk ouders (in procenten)

	maatschappelijk vrijwilliger (% kinderen)		
	alle kinderen	jongens	meisjes
allen ^a	6	5	7
geen van beide ouders	5	5	6
alleen de vader	7	7	8
alleen de moeder	6	4	9
beide ouders	9	9	10

a Ongeacht het lidmaatschap van de ouders.

Bron: SCP (AVO'07)

Tabel 4.9

Maatschappelijke activiteit respondent naar maatschappelijke activiteit van de ouders (in procenten)^a

	(% respondenten)			
	zeer actief	tamelijk actief	een beetje actief	niet actief
allen ^b	6	16	25	54
ouders zeer actief	15	17	28	40
ouders tamelijk actief	9	32	24	36
ouders een beetje actief	3	16	36	45
ouders niet actief	4	9	20	68

a [De correlatiecoëfficiënt (tau-b) voor deze twee variabelen is 0,25]

b Ongeacht hoe actief de ouders zijn.

Bron: SCP (NiG'10) gewogen gegevens

2. Hoger opleidingsniveau ouders belangrijke factor, voorbeeldfunctie ouders meest bepalend.

Bovenstaande tabellen 4.8 en 4.9 geven weer dat kinderen van maatschappelijk actieve ouders zelf ook eerder actief zijn. Als beide ouders lid zijn van een maatschappelijke vereniging (4.8) dan vergroot dit de kans dat hun kind dit ook zal zijn.

“Ouders stimuleren door hun bekendheid of vertrouwdheid met het verenigingsleven ook hun kinderen om in georganiseerd verband hun hobby's te beoefenen. Niet alleen het gedrag van de ouders in de vrije tijd heeft invloed op wat hun kinderen in de vrije tijd doen, ook sociaal-culturele en sociaaleconomische factoren spelen een rol. Hoe hoger de opleiding van de ouders en

¹⁷¹ Wisseling van de wacht, SCP, 138

¹⁷² A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 112 “Alleen als beide ouders als vrijwilliger actief zijn, vergroot dit de kans dat hun kind dat ook is. De analyses op basis van het avo 2007 ondersteunen dus de bevindingen van Bekkers (2005, 2007) dat er een positief verband is tussen het feit dat de ouders vrijwilligerswerk doen of lid zijn van een maatschappelijke organisatie, en de kans dat hun kind lid is van een maatschappelijke organisatie of zich daar als vrijwilliger voor inzet.”

*hoe hoger het gezinsinkomen, des te groter de kans dat kinderen in de vrije tijd verschillende activiteiten ontplooiën en zich aansluiten bij verenigingen. De participatie van de ouders is echter belangrijker dan hun op opleidingsniveau (dit bleek ook al uit het onderzoek van Ganzeboom en De Graaf (1991) en Van Eijck (1997)). Hogeropgeleide ouders stimuleren hun kinderen om deel te nemen aan vrijetijdsbestedingen, maar van groter belang is of de ouders zelf sporten, een museum bezoeken of een kunstvorm beoefenen. De voorbeeldfunctie van de ouders is kortom het meest bepalend voor de vrijetijdsbesteding van de kinderen."*¹⁷³

3.2.2 veranderingen ten aanzien van participatie als kerklid

Voor de veranderingen met betrekking tot participatie als kerklid putten we uit twee bronnen. Allereerst vervolgen we de lessen die we kunnen leren uit het hierboven aangehaalde rapport 'Wisseling van de wacht'. Hoofdstuk vier, getiteld 'Leren participeren, de civil society van ouder op kind' gaat in één paragraaf ook specifiek in op onderzoek godsdienstige deelname bij ouders en kinderen. Speciaal met oog op dit onderzoek is er in 2010 een onderzoek uitgevoerd naar godsdienstigheid bij ouders die in een geloof zijn opgevoed en minstens één uitwonend kind hebben. Het onderzoek ging over de kerkgang en de private geloofspraktijk tijdens de kinderjaren van de ouders, tegenwoordig, en bij hun (uitwonende) kind(-eren).

De onderzoekers hebben aandacht aan de godsdienstige socialisatie besteedt door enkele gegevens te analyseren die recentelijk voor het SCP-rapport 'Wisseling van de wacht' zijn verzameld en door een samenvatting te geven van de uitkomsten van een aantal eerdere Nederlandse onderzoeken, die alle van na de jaren zestig en zeventig dateren, en waarbij het zowel om grootschalige enquêtes als om uitgebreide vraagg gesprekken met verschillende generaties binnen families gaat.

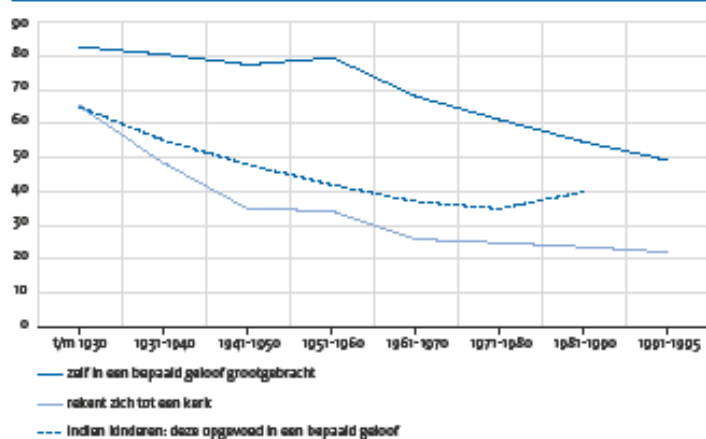
De belangrijkste lessen van dit generatieonderzoek bespreken we in deze paragraaf met oog op het kennis nemen van de achtergrond van de godsdienstige socialisatie van de twintigers en met oog op de lessen voor de twintigers van de nabije toekomst.

Allereerst brengen we de figuren 4.1, 4.2 en 4.3 uit dit rapport in beeld, inzake achtereenvolgens de opvoeding in geloof en kerkgemeenschap, kerkgang en private geloofspraktijk (gezamenlijk gebed en Bijbellesing). Daarna volgt een korte bespreking van de gedane constatering en naar aanleiding van dit recente generatieonderzoek en andere lessen beschreven in dit SCP-rapport uit eerder gedaan onderzoek. Tot slot besteden we kort aandacht aan de relatie kerkelijke participatie en social media.

¹⁷³ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 142

Figuur 4.1

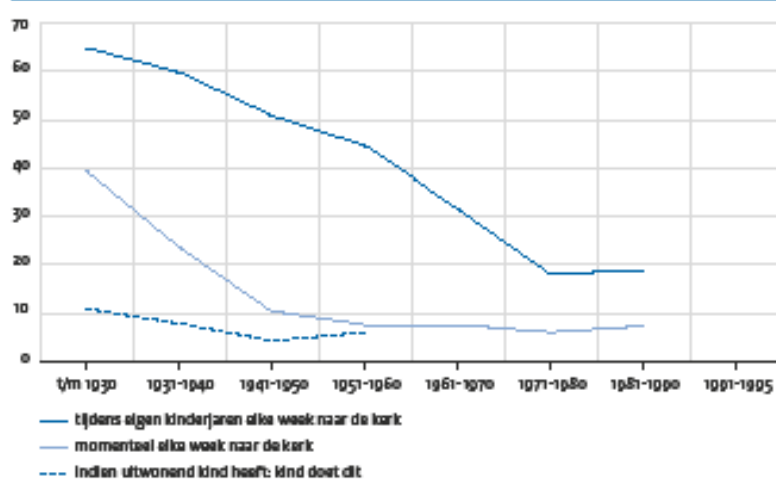
Opvoeding in geloof en kerklidmaatschap, tijdens de kinderjaren, momenteel en bij de kinderen, per geboortecohort (in procenten)

Bron: SCP (NiG'10)

Figuur 4.2

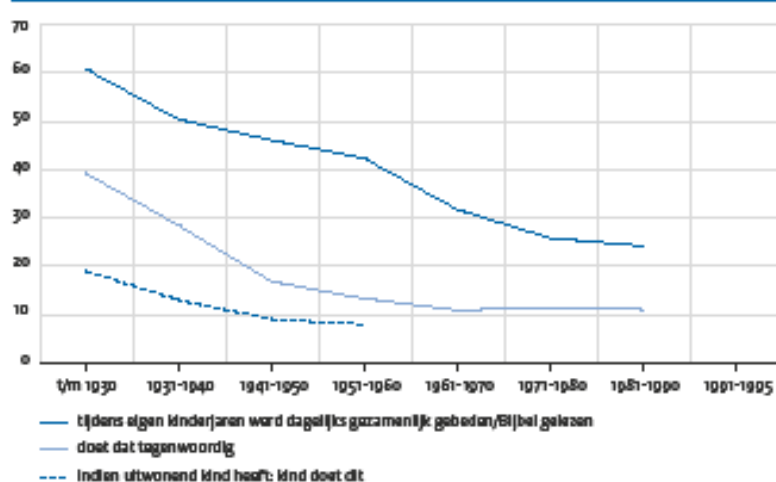
Kerkgang tijdens de kinderjaren, momenteel en bij de kinderen, per geboortecohort (in procenten)

Bron: SCP (NiG'10)

Figuur 4.3

Gezamenlijk gebed en Bijbellesing, tijdens de kinderjaren, momenteel en bij de kinderen, per geboortecohort (in procenten)

Bron: SCP (NiG'10)

De drie tabellen, die een weergave zijn van het in 2010 gehouden onderzoek, geven een duidelijk beeld dat zowel de ouders als hun kinderen nogal ver verwijderd zijn geraakt van het jeugdgeloof van de ouders. Gezien de relevantie van dit SCP-rapport met oog op ons onderzoek bespreken we een vijftal constatering die direct of indirect bijdragen aan de bezinning op het thema van participatie van twintigers in de kerk.

1. Voorwaarden ontwikkeling godsdienstigheid. Gewoontevorming en persoonlijke doorleefdheid ouders

*“Een godsdienstig huiselijk milieu is een voorwaarde voor de ontwikkeling van godsdienstigheid bij de kinderen, waarbij vooral gewoontevorming – via kerkgang en gezamenlijk gebed – belangrijk is, evenals een voor de kinderen manifeste, persoonlijke doorleefdheid bij de ouders (o.a. Andree 1983).”*¹⁷⁴ De grote factor die ‘gewoontevorming’ speelt in de ontwikkeling van godsdienstigheid van kinderen is opvallend. De gevolgen voor de ontwikkeling van godsdienstigheid bij hun kinderen valt blijkens deze onderzoeksresultaten in redelijke mate voorspelbaar te zijn.

2. Gelovigheid zonder kerkelijkheid beklijft niet op de langer duur of krijgt een geheel eigen inhoud

*“Naast de gezinsgewoonten speelt de sociale inbedding daarvan een rol: met name de verwevenheid met een geloofsgemeenschap (kerkgemeente) en ook wat de kinderen op school leren. Gelovigheid zonder kerkelijkheid beklijft niet op de langere duur of krijgt een geheel eigen inhoud (Andree 1983; Lanser- Van der Velde 2000).”*¹⁷⁵

‘Verwevenheid met een geloofsgemeenschap’ is blijkbaar een belangrijk gegeven, als het gaat om onderzoek naar de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk. Dat is een woordkeus die aan het nadenken zet. Wanneer is je betrokkenheid bij de kerk zodanig dat je je verweven voelt, of verweven bent met een geloofsgemeenschap? De term ‘verweven zijn met iets’ wordt ook weergegeven met woorden als ineenvlechten, doorweven en vervlechten. Ook deze betekenis wordt er aangegeven: iets dat samengaat of samenhangt met iets anders.¹⁷⁶ Verweven *zijn* met de geloofsgemeenschap is echter weer iets anders dan iets van verwevenheid met een geloofsgemeenschap te *ervaren*. Het roept de vraag op: Wat is er voor twintigers nodig om met een geloofsgemeenschap verweven te zijn? Verwevenheid is bij uitstek een term die te maken heeft met relaties, dus de woordkeus helpt ons ook verder in de richting van een mogelijk antwoord. Bijvoorbeeld in een vaak gekozen Bijbeltekst¹⁷⁷ in huwelijksdiensten, over een koord in drie strengen gevlochten, klinkt ook iets van die verwevenheid door. Relaties onderling in de geloofsgemeenschap zijn een voorwaarde, maar boven alles heeft verwevenheid met de geloofsgemeenschap te maken met de verwevenheid, de vertrouwdheid, de relatie met God zelf.

¹⁷⁴ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 95

¹⁷⁵ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 95

¹⁷⁶ Betekenissen gevonden via de website: <http://www.encyclo.nl>

¹⁷⁷ Prediker 4,12, Nieuwe Bijbel Vertaling 2004.

Als het gaat om twintigers in de kerk is het belangrijk om niet te snel allerlei ideeën uit te werken, maar eerst twintigers daar te zoeken waar zij zijn, te luisteren wat er in hen leeft en te zoeken naar en te investeren in wegen hoe er met twintigers gezocht kan worden naar die verwevenheid, de ervaring van de vertrouwdheid met God zelf.

3. *Godsdienstige opvoeding steeds meer afhankelijk van ouders alleen*

“De christelijke godsdienst is in de afgelopen halve eeuw steeds meer teruggedrongen naar de privésfeer en tegelijkertijd hebben allerlei kerkelijke rituele praktijken aan vanzelfsprekendheid ingeboet, waardoor ouders veel meer op zichzelf raakten aangewezen bij de godsdienstige opvoeding (o.a. Andree 1983; Vergouwen 2001).”¹⁷⁸

In de keus voor de woorden dat ouders veel meer ‘op zichzelf aangewezen raakten’ bij de godsdienstige opvoeding klinkt iets passiefs door. De definitie van ‘erop aangewezen zijn’ is ook te verwoorden met ‘het ermee moeten doen’, maar in de huidige situatie is er nog wel een keuzemogelijkheid om kerkelijke rituele praktijken een plek te geven. Een vraag voor verdere bezinning, die dit oproept is: ‘Verlaten mensen de kerk, of verlaat de kerk de mensen?’¹⁷⁹

In het verlengde hiervan blijkt dat er ‘eenmaal losgekomen van het gezin’ nauwelijks ‘secundaire socialisatieagenten’¹⁸⁰ in Nederland aanwezig te zijn, die er zorg voor dragen dat datgene wat men van de ouders heeft meegekregen, wordt vastgehouden.¹⁸¹

Deze opmerking is echter wel opmerkelijk in combinatie met het eerdere citaat op de bladzijde: *‘Maar inmiddels is wel duidelijk dat de behoefte aan pastoraal bewogen hopmannen vooral een historische werkelijkheid is. Zij sloot naadloos aan bij de geleide jeugdbeweging ten tijde van de verzuiling, waarvoor de jeugd zelf steeds minder belangstelling kreeg en die na een opleving in de naoorlogse jaren, al voor de jaren zestig ten einde liep (Lenders 1991).’*

Ik durf te stellen dat deze behoefte in de jaren tachtig misschien een historische werkelijkheid was, maar al sinds eind jaren negentig weer in zwang is, wellicht mede vanwege de grote aandacht voor relationeel jeugdwerk. Vanuit het empirisch onderzoek kan in elk geval gezegd worden dat meerdere twintigers in de focusgroepgesprekken aangaven dat het initiatief niet alleen van hen zou moet komen, zij vroegen om ‘initiatiefnemers’¹⁸², dan wilden zij wel ‘inhaken’, dat is in het drukke twintigers-bestaan beter te overzien dan een taak als kartrekker. Misschien kan, gezien de constatering in dit rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau, dat ouders er steeds

¹⁷⁸ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 101

¹⁷⁹ De titel van het eerder aangehaalde onderzoek van Kinnaman ‘You Lost Me’ laat zien dat veel jonge mensen zich door de kerk verlaten voelen. De kerk is hen kwijtgeraakt.

¹⁸⁰ Het begrip ‘secundaire socialisatieagenten’ wordt verder niet toegelicht, vermoedelijk wordt bedoeld op derden (peers) die een rol spelen in de religieuze opvoeding van kinderen (leerkrachten, clubleiding in kerk, coach van de voetbal).

¹⁸¹ Met vrijwel alle andere socialisatieonderzoekers concluderen Van der Slik en Scheepers (1997: 58): ‘Godsdienstigheid vindt haar basis in de religieuze opvoeding in het ouderlijk gezin. Echter, eenmaal losgekomen van de ouders blijken er nauwelijks secundaire socialisatieagenten in Nederland aanwezig te zijn die er zorg voor dragen dat datgene wat men van de ouders heeft meegekregen, wordt vastgehouden’.

¹⁸² De vraag is of dat een modalitair of generationeel gegeven is. Ik vermoed het laatste.

meer alleen voor staan, dat ‘secundaire socialisatieagenten’ ontbreken en gezien de reactie van meerdere twintigers in het door ons gehouden empirisch onderzoek, die vragen om initiatiefnemers, het volgende alvast voorzichtig concluderen: Pastoraal bewogen ‘hopmannen’: welcome back voor de twintigers?’

4. Beeld dat kinderen hebben van de ouderlijke godsdienstigheid doorslaggevend

“Ouders beïnvloeden het gedrag van hun kinderen zowel op directe wijze als indirect.

Op directe wijze gebeurt dit doordat kerkbezoek en gezamenlijk gebed de kerkgang en het bidden door de kinderen stimuleren; open gesprekken met de ouders over het geloof bevorderen hun religieuze interesse – wat allemaal niet betekent dat kinderen de ouderlijke houding kopiëren, wel dat zij godsdienstig gemotiveerd worden (Van der Slik 1992; vgl. Jongsma Tieleman 1991). Indirecte beïnvloeding vindt plaats via het beeld dat kinderen zich vormen van de betekenis die het geloof voor de ouders heeft. Het is dit beeld van de ouderlijke godsdienstigheid dat doorslaggevend is, meer dan wat de ouders feitelijk geloven (Acock en Bengtson 1980). Het vormt zich via wat kinderen aan betrokkenheid bij hun ouders waarnemen en door wat voor hen inzichtelijk gemaakt wordt in gesprekken met de ouders (Andree 1983; Van der Slik 1992; Timmers-Huigens 1997; Lanser-van der Velde 2000).”

Deze conclusie dat de betrokkenheid die bij ouders waargenomen wordt voor een belangrijk deel het beeld vormt van de ouderlijke godsdienstigheid, is een belangrijke conclusie mee te nemen in de evaluatie van de focusgroepgesprekken. In dit empirisch onderzoek¹⁸³ is niet direct gevraagd gevraagd naar de betrokkenheid van de ouders van de twintigers, echter wanneer de rol van de ouders spontaan ter sprake kwam, zullen we in de evaluatie extra aandacht schenken.

5. Belang van geloofscommunicatie tussen generaties

“In meerdere studies wordt gewezen op het belang van de geloofscommunicatie tussen de verschillende generaties bij de overdracht van godsdienstige houdingen en gedragingen; (..) Hier geen sprake van eenrichtingsverkeer, maar van ‘wederkerig geloofsleren’. kinderen ondergaan niet slechts passief de invloed van de ouders, maar voeden deze tot op zekere hoogte ook op (Lanser- van der Velde 2000).¹⁸⁴”

Elshof, die in meerdere publicaties uitvoerig schrijft over het belang van geloofscommunicatie tussen verschillende generaties, verheldert in haar promotie-studie ‘Van huis uit Katholiek’ hoe individuele religiositeit met boven-individuele banden is verweven. *“Het geeft allereerst aan dat en hoe de individuele religiositeit sporen vertoont van familiale bindingen. de religiositeit van elke generatie van een bepaalde familie vertoont overeenkomende trekken. De individuele religiositeit blijkt echter ook generatiegebonden. de religiositeit van de grootouders, van de ouders, en van de*

¹⁸³ Beperkten we ons tot het bespreken van twee open vragen. 1. Wat zou er voor jou nodig zijn om jouw band met de plaatselijke kerk te versterken? en 2. In de bijbel staat dat het belangrijk is om betrokken te zijn bij een geloofsgemeenschap. Wat zegt jou dat?

¹⁸⁴ A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht*, SCP, 2010, p. 96

*jongeren vertoont trekken die generatie-eigen zijn*¹⁸⁵. Daarnaast blijkt dat de kerkelijkheid van grote invloed is: de religiositeit in teksten van kerkelijke katholieken lijkt op elkaar en onderscheidt zich van de religiositeit in teksten van onkerkelijke katholieken. Tot slot blijkt dat de individuele religiositeit ook kenmerken vertoont die de bindingen aan het familiale, het generationele en het institutionele overschrijden.¹⁸⁶

Kerkelijke participatie & social media

Als het gaat om veranderingen in kerkelijke participatie dan kunnen de mogelijkheden van social media niet onbenoemd blijven. In 'De sociale netwerkkerk'¹⁸⁷ schrijft mediapriester Vonhogen over social media als 'fantastische dotterbehandeling' voor de kerk, als een nieuwe infrastructuur waardoor de bloedtoevoer vanuit het hart van de kerk op gang gebracht kan worden en de ledematen weer kan bereiken. Hij schrijft over Christus als het hart van de kerk. *"Het wezen van de kerk is Christus en Christus is vandaag, gisteren en altijd. Hoewel het wezen van de kerk onveranderlijk is, zijn de communicatie en organisatiemiddelen die ze gebruikt wel degelijk aan verandering onderhevig. Het hart is altijd hetzelfde, maar het lijkt wel alsof ons hele verdere adersysteem gewoon stil ligt. Het hart pompt nog steeds net zo hard, maar het bloed komt niet meer bij onze ledematen. En dan sterven ze af."*¹⁸⁸

Over participatie schrijft Vonhogen dat het verder gaat dan deelname aan kerkelijke activiteiten. *"De kern van participatie, zit uiteindelijk in de kwaliteit van de inhoudelijke deelname: het navolgen van idealen, van waarden, het delen van je inspiratie met elkaar en dat met hulp van de ander steeds beter integreren in je eigen leven"*¹⁸⁹. Hij stelt dat het mensen tekort doet, wanneer deelname alleen afgemeten wordt aan kerkbezoek en organisatorische activiteiten. Over activiteiten binnen een gemeenschap, schrijft Vonhogen treffend, dat zij geen doel op zich zijn, maar dat zij- net als sociale media- middelen zijn om mensen bij elkaar te brengen, zodat in uitwisseling en interactie die diepere participatie gestalte kan krijgen.

Die diepere participatie lijkt volgens sommigen tegenstrijdig aan de oppervlakkigheid van social media, waarmee het belang van het inzetten op het middel social media wordt uitgevlakt. *'De gedeelde foto van een gemeerde ochtendboterham lijkt ver af te staan van het geschetste ideaal van de navolging van idealen'*¹⁹⁰. Vonhogen vergelijkt het met de schillen van een ui. *'Het is misschien maar buitenkant, maar hoe langer je iemand volgt via Social Media, hoe meer je door de buitenste schillen terecht kunt komen bij de pareltjes van echte, diepe inspiratie. Bij wat iemand echt beweegt'*. Vonhogen stelt dat het in het Evangelie niet anders ging. *'De leerlingen*

¹⁸⁵ Deze uitspraak bevestigt de veronderstelde noodzaak om tot 'specifiek' participatiebeleid in de kerk te komen. Individuele religiositeit blijkt namelijk ook generatie-gebonden.

¹⁸⁶ T. Elshof, *Van huis uit Katholiek, een praktisch theologisch, semiotisch onderzoek naar de ontwikkeling van religiositeit in drie generaties van rooms-katholieke families*, Delft Eburon, 2009, p. 3

¹⁸⁷ R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk. De verbindende kracht van Facebook, YouTube, Twitter, en LinkedIn*, Kampen: Kok 2013.

¹⁸⁸ R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk*, p. 69

¹⁸⁹ R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk*, p. 68

¹⁹⁰ R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk*, p. 69

kennen Jezus in eerste instantie nog nauwelijks als ze achter Hem aangaan. Het is pas na een paar jaar dat ze steeds dieper bij de kern komen. Wie is Jezus? Wat betekent zijn boodschap voor mij? Ook bij de leerlingen is het een proces. Je moet eerst een tijd met iemand optrekken. Sociale media maken dat mogelijk.¹⁹¹ Over toename van kerkelijke participatie schrijft Vonhogen: "Als kerken zich meer spiegelen aan de uitnodigende houding van Christus is er kans dat de participatie ook weer gaat toenemen." Het is een houding waarin de kerk in de eerste plaats niet wil overtuigen, maar vooral wil getuigen: "hier ben ik, dit doe ik, en volg me als je dit interessant vindt. Dat is ook het enige wat werkt. In een wereld waarin mensen een enorme keuze hebben en er een eindeloos aanbod van opinies, informatie en vermaak bestaat kun je niet zeggen: "Gij zult dit geloven." Het is een keuze die mensen zelf willen maken, maar je kunt er als kerk natuurlijk wel zijn om ze de hand te reiken vanuit je eigen rijkdom. Die benadering werkt al tweeduizend jaar, dus waarom zou dat vandaag de dag niet meer zo zijn?"¹⁹²

3.2.3 vergelijking met Duits EKD lidmaatschaponderzoek Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge

Als Protestantse Kerk in Nederland¹⁹³ kunnen we lering trekken uit de grootschalige lidmaatschapsonderzoeken die geïnitieerd zijn door de Evangelische Kirche Deutschland. Met oog op dit onderzoek bespreken we het onderzoek "Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge"¹⁹⁴ aan de hand van drie punten.

1. Keuze voor focusgroepgesprekken,

Kwantitatief onderzoek was de basis en het uitgangspunt voor de opzet van het kwalitatief focusgroeponderzoek van het vierde kerklidmaatschapsonderzoek van de Evangelische Kirche Deutschland, met als doel om de onderzoekssamenhang te vinden tussen wereldbeschouwingen en levensstijlen, en de levensstijlen daardoor te verdiepen en te differentiëren.

De keus voor de groepen baseerde zich op het in het kwantitatieve onderzoeksdeel geconstrueerde Levensstijl-typologie en op basis daarvan werden groepen gezocht die zoveel mogelijk een bepaald levensstijl-type vertegenwoordigden¹⁹⁵.

De bevraagde groepen zijn – op twee uitzonderingen daargelaten – natuurlijke, echt bestaande groepen die al enige tijd samenkomen en zijn niet alleen voor het onderzoek samengebracht. De groepsdiscussie vindt plaats op een regulier tijdstip waarop de groep gewend is om bij elkaar te komen. De lengte van de gesprekken variëren om die reden van 45 tot 140 minuten.

De reden voor focusgroepgesprekken in bestaande groepen was dat er zich een natuurlijk en

¹⁹¹ R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk*, p. 68

¹⁹² R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk*, p. 69

¹⁹³ En in breder verband Als 'protestantse kerken' in Nederland

¹⁹⁴ J. Hermelink., Lukatis, I., Wohlrab-Sahr, M., *Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge, Band 2, Analysen zu Gruppendiskussionen und Erzählinterviews*. Gutersloh: Gutersloher Verlagshaus, 2006.

¹⁹⁵ J. Hermelink (e.a.) *Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge*, p. 30 "Die Auswahl der Gruppen basierte auf der im quantitativen Untersuchungsteil konstruierten Lebensstiltypologie; Gesucht wurden Gruppen, die annäherungsweise der Repräsentativerhebung darstellen sollten."

zelflopend gesprek zou ontspringen rondom een vijftal aangeven thematische ‘stimuli’ die door de interviewer werden aangereikt, zo dat de thematische interesse voor religie en kerk voldoende aan bod zou komen. Op deze wijze is het onderzoek een *focus*groepgesprek.

2. Methodologische keuzes bij het EKD-lidmaatschaponderzoek

De kracht van dit grootschalige onderzoek is tegelijkertijd haar zwakte. Want op basis van de in ‘band 1’ geformuleerde levensstijl-typen zijn er voor het lidmaatschapsonderzoek van de Evangelische Kirche Deutschland bestaande groepen gezocht die een bepaalde levensstijl vertegenwoordigen. In de verantwoording¹⁹⁶ werd al geschreven dat het moeite kostte om bij bepaalde levensstijltypen¹⁹⁷ groepen te vinden. Daarnaast geldt dat het vinden van individuen voor interviews, die zich redelijkerwijze¹⁹⁸ herkennen in de beschrijving van een bepaalde levensstijl, nog wel zou moeten lukken. Als het echter om groepen gaat, lijkt het mij vrij onwaarschijnlijk dat er zulke homogene groepen bestaan die zich allen, of voor ‘tenminste’ 80% van de groepsleden, herkennen in een bepaald levensstijltype. Onder jongere generaties is meer differentiatie in levensstijl dan in de oudere generaties, waardoor het vermoedelijk bij de jongere generaties moeilijker is een homogene groep te vinden die zich in een bepaald levensstijl type herkent dan voor oudere generaties. Dat werd deels ondervangen door de bespreking van de relevantievraag door de groepen.¹⁹⁹

De keus voor een focusgroepsonderzoek is een keus voor een diepgaander groepsgesprek naar motieven van leden en niet-leden. Echter, door ze te koppelen aan levensstijl blijft er per levensstijl²⁰⁰ zo’n klein groepje mensen over dat er geen generalisaties te maken zijn. Alle cirkeldiagrammen, waarin alles tot percentages is omgerekend, suggereren een betrouwbare weergave van het aantal leden van een bepaalde levensstijl te zijn, maar dat is in absolute zin niet het geval.

De ‘stimuli’ van het focusgroepgesprek bestaan uit vier heel verschillende, brede vragen²⁰¹. Naast persoonlijke wereldbeschouwing (in verband met de koppeling aan levensstijl), komen zowel stellingname over een casus rondom moskeebouw, als een vraag over het hiernamaals, alsook het onderscheid tussen Gods immanentie en transcendentie aan bod. Voor elk van deze vragen blijft er een bespreking over van 10–25 min. per vraag over, waarin alle participanten slechts 1–4 minuten hun persoonlijke mening over een vraag kan geven²⁰².

De tweede vraag is voor ons onderzoek het meest relevant. Het is de vraag naar de inschatting van

¹⁹⁶ J. Hermelink (e.a.) *Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge*, p.15

¹⁹⁷ Zoals voor type 5 ‘von Do it yourself, modern’ en het type 6 ‘traditionsorientierten, unauffällig’

¹⁹⁸ Voor 80% van de omschrijving van de levensstijl?

¹⁹⁹ EKD, 33, Relevanz-Frage, worauf kommt es für Sie in Leben an?

²⁰⁰ Of burgerschapsstijl

²⁰¹ Leitfaden für die Gruppendiskussionen : 1. Gruppen-Frage, 2. Relevanz-Frage 3. Kirchen-Frage 4. Moschee-Frage 5. Todes-Frage, uitgewerkt op pag. 33–34.

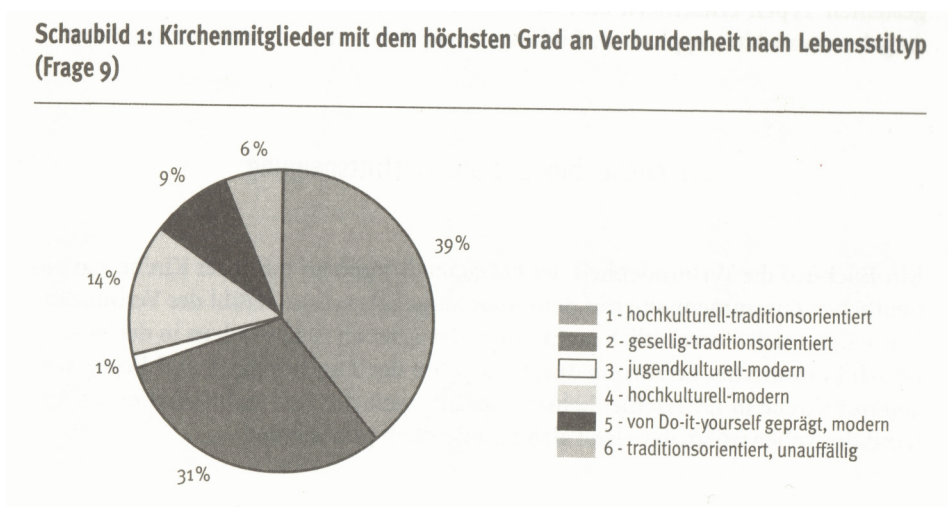
²⁰² Uitgaande van 45–140 min. per focusgroepgesprek en gemiddeld 5–7 participanten.

de huidige situatie van de kerk en de verwachtingen van de kerk als georganiseerde religie. De vraag is algemeen gesteld en kan beantwoord worden, zonder dat degene die antwoord geeft er zelf in betrokken is. De keus voor kwalitatief onderzoek middels een focusgroep biedt echter bij uitstek de mogelijkheid om ook persoonlijke motivaties van de verwachtingen van de kerk een plek te geven en die door het groepsgesprek erover wat dieper op de thematiek in te gaan. Van een door de kerk geïnitieerd onderzoek zou verwacht mogen worden dat men meer geïnteresseerd is in persoonlijke motivaties met betrekking tot het –al dan niet– lidmaat zijn van de kerk.²⁰³

3. Constateringen m.b.t. lidmaatschap twintigers

Met oog op ons onderzoek zijn drie cirkeldiagrammen relevant.

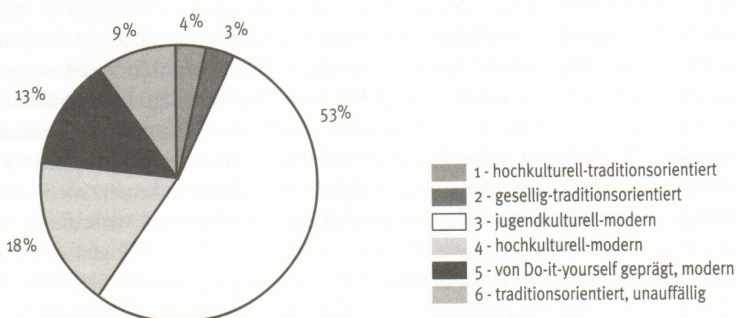
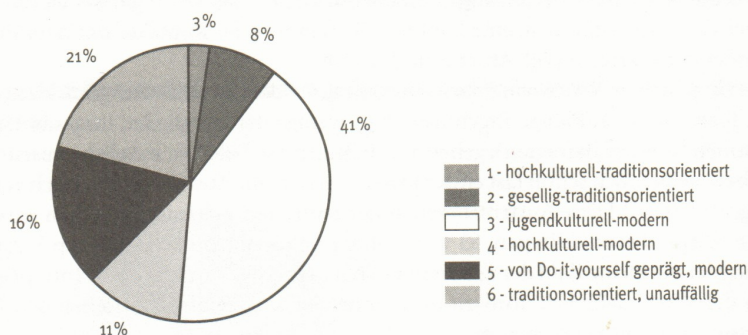
Schaubild 1: Kirchenmitglieder mit dem höchsten Grad an Verbundenheit nach Lebensstiltyp

– Schaubild 2: ‘austrittsbereite Mitglieder nach Lebensstiltip (Frage 21).

– Schaubild 3: “ Nich oder kaum verbundene Kirchenmitglieder nach Lebensstil-type.

²⁰³ Men kan zich afvragen of de kerk met oog op haar eigen toekomst gebaat is bij een leken-inschatting van de situatie van de kerk, dat kan toch cijfermatig ingeschat worden. Voor een kwalitatief onderzoek lijken achterliggende motivaties interessanter en voor de kerk m.i. ook relevanter.

Schaubild 2: Austrittsbereite Mitglieder nach Lebensstiltyp (Frage 21)**Schaubild 3: Nicht oder kaum verbundene Kirchenmitglieder nach Lebensstiltyp (Frage 9)**

Opvallend is dat van de levensstijl ‘Jugend-kulturell-modern’ 53% voornemens is om mogelijk zijn kerklidmaatschap op te zeggen. Omgekeerd toont schaubild 1 aan dat van de Lebensstil “jugendkulturell-modern” slechts één procent behoort tot de categorie ‘Kirchenmitglieder mit dem höchsten Grad an Verbundenheit nach Lebensstiltyp’.

Om de percentages te interpreteren is het interessant om te weten hoeveel twintigers uit kerkelijke en niet-kerkelijke context meededen. Uit kerkelijke context betrof het in totaal vierentwintig personen tussen zestien en negenentwintig jaar oud. Vanuit niet-kerkelijke context ging het om in totaal tien mensen, waarvan de zes sportmannen²⁰⁴ in de categorie drieëntwintig tot en met vijfenveertig jaar vielen. De cijfers zijn niet als generalisaties te betrekken op de gehele Evangelische Kirche in Deutschland, maar ze zijn wel een belangrijke indicatie dat de ontwikkeling met betrekking tot veranderende participatie van jongvolwassenen, ook de Duitse kerken aangaat. De urgentie van het thema, zoals blijkt uit zowel dit Duitse, als het eerder aangehaalde²⁰⁵ Amerikaanse onderzoek, bepaald ons bij de noodzaak om meer internationaal dit thema te bestuderen en voor wat betreft de grensoverschrijdende inzichten te leren van elkaars onderzoeken en kerkelijke bezinning.

²⁰⁴ Als participanten uit de ‘niet-kerkelijke context’

²⁰⁵ In paragraaf 3.1.4

3.4 PARTICIPATIE AAN GELOOFSGEMEENSCHAPPEN IN EEN DORPSCONTEXT

Nadat we de ontwikkelingen van veranderende participatie met betrekking tot vrijetijdsverenigingen en kerklidmaatschap in beeld hebben gebracht, bestuderen we de wijze van participatie aan geloofsgemeenschappen in een dorpscontext, om op deze wijze steeds beter zicht te krijgen op de wijze van participatie van twintigers in de dorpskerk.

In het boek ‘Levend lichaam’²⁰⁶, wijst Brouwer in een hoofdstuk over ‘continuïteit’ op het spanningsveld tussen lokaliteit en ecclesialiteit²⁰⁷. Daarmee kaart hij een terecht punt aan, waar elke dorpsdominee kennis van moet hebben. Met de intentie om het spanningsveld scherp in beeld te krijgen beschrijft Brouwer een aantal aspecten waar dit spanningsveld een rol in kan spelen: traditie, kerkgebouw, lokale kerk, theologische beelden, narratief genre, missionaire oriëntatie. Wanneer klinkt de lokale stem en wanneer de tegenstem van het Evangelie en de kerkelijke traditie?

Een spanningsveld brengt polariteiten aan het licht. Als deze vervolgens helder zijn is het belangrijk ook de focus te leggen op de zoektocht naar ‘de kracht van continuïteit op een dorp’, het betreft de verkenning naar dorpsseigen en gemeente-eigen kenmerken die elkaar kunnen versterken.²⁰⁸ Hoe kan bijvoorbeeld een dorpsgemeente in Twente de van oudsher aanwezige kwaliteiten van het *naoberschap*²⁰⁹ inzetten en verdiepen tot naastenliefde in het voetspoor van Jezus?

Dat is een uitdaging voor dorpskerken die veelal naar binnen gericht zijn²¹⁰: samen zoeken naar manieren om de aanwezige lokale kwaliteiten en gaven in te zetten ter versterking en opbouw van de kerkelijke gemeente. Zoals een generatie van twintigers enthousiast kan worden als hun creatieve gaven worden gezien en benut²¹¹, zo geldt dat ook voor de zoektocht naar – en inzet van – ‘de kracht van continuïteit’ in dorp en kerk.

De kerkelijke participatie in dorpskerken, die over het algemeen in verhouding tot de stad behoorlijk positief op te vatten is, beschrijft De Roest, zowel als voordeel als valkuil: *“De mate van kerkelijke betrokkenheid en de participatie van vrijwilligers zijn belangrijke voordelen voor*

²⁰⁶ R. Brouwer, (e.a.) *Levend lichaam*. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland, Kampen: Kok 2007.

²⁰⁷ “De identiteit en de cultuur van een gemeente worden gevormd in het spanningsveld tussen lokaliteit en ecclesialiteit. Men is kerk in een specifieke, lokale, geografisch bepaalde context. Tegelijkertijd maakt men deel uit van het universele, katholieke, levende lichaam van Christus. Dat plaats een geloofsgemeenschap steeds voor de keuze hoe om te gaan met dit spanningsveld tussen de ‘natuurlijke’ stem van het lokale en de ‘tegenstem’ van het Evangelie en kerkelijke traditie. (Brouwer in: *Levend Lichaam*, p. 144)

²⁰⁸ Het (komende) promotieonderzoek van Jacobine Gelderloos – Commandeur is met oog op deze relatie tussen kerk en dorp zeer relevant om in de gaten te houden. Dit onderzoek valt ook onder het onderzoeksplatform: *Connecting Churches and Cultures*.

²⁰⁹ Naoberschap staat voor ‘nabuurschap’, oftewel het (volgens bepaalde afspraken) behulpzaam voor elkaar zijn als buurtschap.

²¹⁰ “In veel dorpsgemeenten ligt het zwaartepunt bij een pastoriaal-parochiale visie (De Groot 2005), bij samenhang en geborgenheid, bij de ontmoeting rond de zondagse eredienst. De gemeenschap is naar binnengericht en concentreert zich rond de kerkdienst. Van oudsher hoorde iedereen immers bij de kerk.” (Brouwer in: *Levend lichaam*, p. 148).

²¹¹ Bontekoning, Grondstra, *Ygenwijs*, p. 39 Generatie Y. ‘energiebooster creatieve ruimte, eigen inbreng’ en p. 47 Pragmatische generatie ‘energiebooster: krijgen en nemen van verantwoordelijkheid’. Kinnaman, *You Lost me*. Reden 1 voor kerkverlating is dat de kerk ervaren wordt als een ‘creativitykiller’.

*dorpskerken. Het kan maken dat een geloofsgemeenschap de mogelijkheden aangrijpt om adequaat te reageren op een veranderende context en om te transformeren. Een geloofsgemeenschap kan er echter ook vanuit gaan dat alles nog goed verloopt (kerkbalans levert voldoende op, er is nog een eigen pastor, er zijn nog vrijwilligers voor de kerkbesturen en voor allerlei taken) en dat er geen enkele aanleiding is om ander beleid voor de toekomst te ontwikkelen. Het kiezen voor transformatie wordt bepaald door de inschatting van de aanwezige middelen en de levensvatbaarheid van de structuur. Zolang er geld is en vrijwilligers zijn, zullen veel geloofsgemeenschappen, vaak onbewust en onuitgesproken, opteren voor de ‘alles-blijft-zoals-het-was’ strategie, zelfs wanneer de situatie tendeert naar een “adder-onder-het-gras” situatie waarin middelen gebouw en financiën nog wel voldoende zijn, maar het aantal (actieve) leden meer en meer zorgelijk wordt en er eigenlijk gebrek aan voldoende kader is. “Het lijkt alsof het allemaal nog goed gaat, maar ook deze situaties zijn zorgelijk, soms kan zo’n geloofsgemeenschap ineens voor de noodzaak staan om zwaarwegende besluiten te nemen over haar toekomst.”*²¹² Dat betekent dat ook in dorpskerken waar de betrokkenheid van haar leden nog relatief positief op te vatten is, voor de uitdaging staan om gericht na te denken over specifiek participatiebeleid van twintigers (en andere leeftijdsgroepen) in hun dorpskerk.

Noodzaak specifiek participatiebeleid

Met betrekking tot de veranderingen in de kerkelijke participatie stelde ik in inleidende paragraaf 1.5 dat het noodzakelijk is ook bewust na te denken over de wijze van participeren in de kerk, of om met andere woorden te spreken, om na te denken over participatiebeleid in de kerk.

Om vervolgens in het participatiebeleid voor de gehele gemeente ook specifieke aandacht te geven aan specifieke kenmerken van de verschillende leeftijdsfases en generaties en niet te spreken over ‘de tussengeneratie’ of de ‘middengeneratie’. Op deze wijze wordt de specifieke kennis met betrekking tot twintigers zodanig ingeschakeld dat de kerk heel gericht gehoor kan geven aan het bijbelse ideaal van het versterken van de verbinding van haar leden met Christus en de geloofsgemeenschap. Dit nadenken over specifiek participatiebeleid betekent niet dat er in een intergenerationele gemeenschap als de kerk, alleen maar doelgroepgericht gewerkt zou moeten worden. Een interessant vervolgonderzoek zou kunnen zijn hoe de kracht van elke generatie zo ingezet kan worden dat het intergenerationele samen-zijn als geloofsgemeenschap versterkt wordt.

²¹² De Roest in: *Levend Lichaam*, p. 225–226.

3.5 BIJBELS–THEOLOGISCHE EN ECCLESIOLOGISCHE HERBEZINNING

Om tot een praktisch–theologische evaluatie te kunnen komen van het empirisch onderzoek onder de dorpse twintigers over hun perceptie met betrekking tot participatie in de kerk kan een ecclesiologische herbezinning in het theoretisch deel van het onderzoek niet ontbreken. Een bezinning in het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap is een bezinning waarin in het theoretisch en empirisch onderzoek een wederzijdse aanvulling en verdieping gevonden kan worden. In beiden komen ideaal en werkelijkheid aan de orde, om zo niet een mogelijk theoretisch ideaal over de empirische werkelijkheid te leggen. ‘De perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in de kerk’ heeft alles te maken met de voorvraag die in focusgroepen indirect besproken werd. Het gaat om motieven van binding. Waarom zou ik me aan de kerk willen binden? Na de vraag naar het wezen van de kerk in deze postchristelijke tijd, verkennen we vervolgens mogelijkheden tot duurzame binding aan de geloofsgemeenschap. Tot slot vragen we vanuit missionair oogpunt aandacht voor zowel mensen bij de voordeur als mensen bij de achterdeur van de kerk.

3.5.1 *Ubi Christus, ibi ecclesia*

Maarten Luther wist het wezen van de kerk kernachtig te beschrijven. *“Ubi Christus, ibi ecclesia”*²¹³. De Roest wijdt in ‘Een huis voor de ziel’²¹⁴ een hoofdstuk aan de identiteit van de kerk²¹⁵. De vraag naar motieven van binding aan de kerk helpt de kerk om daar te zijn waar de zoekers (leden of niet leden) zijn en te investeren in wat zoekers motiveert om zich aan de kerk te binden. De Roest nodigt de lezer uit de blikrichting om te keren²¹⁶. De kernvraag naar het wezen van de kerk komt daardoor centraal te staan: “Waartoe zou een ‘kerkplek’ nieuwe mensen in haar midden willen uitnodigen? Waarom hoopt een geloofsgemeenschap dat zij de doop kan bedienen, waardoor mensen lid van de kerk worden? (..) Waarmee zou je ze willen bereiken, boeien en binden? Waarmee zou je ze willen bezielen?”²¹⁷

In ‘En de wind steekt op! Een kleine ecclesiologie van de hoop’²¹⁸ spreekt De Roest over het ‘geraakt worden, getroffen worden’ *als beginpunt van geloof. Hij schrijft: “Waar een gebrek aan verwondering is over wie die vreemde Christus is, houdt het op. Alleen wie zelf in de ontmoeting met Hem dóór Hem wordt aangesproken, spreekt een ander aan. (..) Een geloofsgemeenschap moet erin voorzien dat er mogelijkheden worden geschapen om in een levendige inspirerende verbinding te geraken met Jezus Christus en stimulansen vinden om het mensen mogelijk te*

²¹³ M. Luther, Weimarer Ausgabe 40/ II, 54, 3. Zie ook: H.P. de Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 136.

²¹⁴ H.P. de Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 107

²¹⁵ Hoofdstuk 3. Van wie is dit huis voor de ziel? Van Jezus zijn.

²¹⁶ Met deze omkeer van blikrichting wil De Roest niet zeggen dat het zoeken naar motieven van binding minder belangrijk zou zijn. Daarover schrijft hij elders: “Ik wil het belang van relevantie sterk benadrukken. Luisteren naar de centrale vragen van mensen die men wil bereiken, is een goed uitgangspunt om kritisch over het aanbod na te denken en te komen tot een creatieve invulling. 2010, 126

²¹⁷ De Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 107

²¹⁸ De Roest, *En de wind steekt op!* p. 137.

maken in deze relatie verdieping te vinden."

Elders schrijft De Roest dat in een mission statement van de kerk 'verwondering' zou kunnen doorklinken, geen programma.²¹⁹ Die uitnodiging om te 'leren leven van de verwondering' klonk ook door in het gelijknamige visiedocument van de landelijke kerk. De synode van de Protestantse Kerk in Nederland formuleerde reeds kort na de totstandkoming van nieuwe kerk een 'kern', een document met een sterk belijgend karakter.²²⁰

Het is het 'zijn' van de gemeente of parochie zelf, dat om aparte aandacht vraagt²²¹. Het specifieke van de kerk, in welke vorm dan ook, zal volgens het getuigenis van de Schrift en van de gehele kerkelijke traditie, volgens christenen, maar ook volgens niet-christenen luiden: Jezus zelf, die wordt herkend en erkend als Messias of Christus.²²² In de inleiding van de landelijke visienota 'De hartslag van het leven' staat kernachtig verwoord: *"In de kerk worden we ingewijd in het leven met God. De kerk is meer dan alleen maar een menselijke vereniging. De kerk bestaat bij de gratie van Jezus. Hij leeft en Hij geeft leven. Hij is geen idee van vroeger, maar een werkelijkheid hier en nu. Waar twee of drie in Zijn naam samenkomen, is Hij zelf in hun midden. Daar is kerk."*

De gepassioneerde oproep om als kerk terug te gaan naar de kern en om in een levendige inspirerende verbinding te geraken met Jezus Christus en stimulansen vinden om het mensen mogelijk te maken in deze relatie verdieping te vinden, is een oproep die ik van harte deel en onderstreep. Ik vrees dat De Roest gelijk heeft als hij schrijft dat Jezus ook voor veel kerkmensen 'te gewoon' is geworden. En met 'gewoon' wordt dan bedoeld dat 'de bekende woorden'²²³ klinken en herkenning oproepen, maar verwondering uitblijft. Hoe zou het zijn als we als kerken eens 40 dagen alle vergaderingen zouden schorsen en met elkaar opnieuw de evangeliën lezen en herlezen en ons laten raken door wie Jezus was en wat Hij deed, wat zou dat betekenen voor heden en toekomst van onze kerken?

"In de tientallen beelden – lichaam van Christus, tempel van de Geest, huis van God, volk van God, koinonia, koninklijk priesterschap, zoutend zout, licht voor de wereld, bruid, familie, brief – die in het Nieuwe Testament staan, met betrekking tot de geloofsgemeenschap, zijn de typeringe aan Jezus gekoppeld". Dat we voor de kern van ons kerk-zijn terug moeten naar Jezus²²⁴ bleek een

²¹⁹ De Roest, 2010, 131

²²⁰ Vanuit de landelijke kerk volgde achtereenvolgens het visiedocument 'Leren leven van de verwondering' (2005) met een sterk belijgend karakter en in later de visienota 'De hartslag van het leven'.

²²¹ De Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 131

²²² De Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 110

²²³ Voor de verschillende modaliteiten betreft het eigen kernwoorden die herkenning oproepen. Voor de ene kerk zijn de bekende woorden: Genade, Verlossing, Vergeving, voor een zustergemeente ligt de nadruk vaker op woorden als vrede en gerechtigheid. Of bevrijding van onderdrukking. Woorden die herkenning oproepen zouden kunnen afleiden om tot een nieuwe verwondering te komen.

²²⁴ G. Heitink, *Een kerk met karakter. Tijd voor heroriëntatie*, Kampen: Kok, 2007, p. 117: 'Sprekend over de identiteit van de kerk is de meest prangende vraag; Wie was Jezus werkelijk? Wie is hij voor ons vandaag? De kerk zal verder uiteenvallen als zij op deze vragen geen overtuigend antwoord meer weet te geven.'

oproep die herkenning oproept bij velen. Het eigene van de kerk ligt besloten in haar Eigenaar²²⁵. Heeft het voor ons kerk-zijn ook gevolgen hoe wij Jezus zien, wat wij van Hem geloven en belijden? Als Jezus van Nazareth²²⁶, als Gods Zoon, of moeten we met elkaar in gesprek over ‘die Sache Jesu’²²⁷? Maakt het verschil te spreken over een levende Heer, die ook vandaag betrokken *is* op ons leven, of van een Jezus die ‘daar en toen geleefd heeft, en door zijn Geest hier en nu voor mensen een levende werkelijkheid *kan worden?*’²²⁸. Het laatste is onderdeel van wat Heitink schrijft over verschillende bemiddelingstradities, die ontstonden vanuit de bestaande visies op het voortgaande werk van Jezus. Hun taak is bemiddeling van het heil van ‘die Sache Jesu’. *“Ook in onze tijd zal ‘die Sache Jesu’ op geloofwaardige wijze door de kerk bemiddeld moeten worden. Dit is haar mission statement.”*²²⁹

De duiding van ‘die Sache Jesu’ blijft echter enigszins onhelder. Heitink verduidelijkt dat hij dit begrip als een omvattend begrip hanteert. Het heeft betrekking op de persoon en het werk van Jezus en de vertolking daarvan binnen een concrete geloofstraditie. De term is ontleend aan een artikel van twee Duitse Praktisch Theologen, Biemer en Siller, die schrijven over de historische Jezus en zijn doorgaande presentie in mensenlevens²³⁰. In zijn dissertatie ‘Pastoraat als hulpverlening’ schreef Heitink reeds over ‘die Sache Jesu’: *“Vanuit het perspectief van de ‘Praxis Gottes’ blijft de praktische theologie gericht op de ‘Sache Jesu’, de actuele betekenis van zijn omgang met mensen, zoals verhaald in het evangelie, en van zijn ‘Heer zijn’, ook in onze tijd. Vanuit het perspectief van de ‘Praxis Gottes’ kan praktische theologie beschreven worden in termen van een actuele pneumatologie, met een open oog voor het werk van de Geest in onze tijd.”*
231

²²⁵ Het Eigenaarschap van Jezus ligt besloten in de naam ‘kerk, kyriakos, dat letterlijk betekent: ‘toebehorend aan de Kyrios. Jezus Christus is haar Heer, de kerk is van Hem.’ Op pagina 116 schrijft De Roest ook in deze lijn: “Het geheim van haar identiteit is dat zij niet van zichzelf is, maar van een Ander.”

²²⁶ De Roest schrijft hierover ‘Ook wanneer iemand in zijn geloof niet verder komt dan de mens Jezus, kan hij heel goed christen genoemd worden en zich door hem geïnspireerd weten. Voor hem kan Jezus een zeer uitzonderlijk mens zijn, zowel in zijn gave om wonderbaarlijke genezingen te verichten als in zijn indrukwekkende leermeester zijn.’

²²⁷ Heitink, *Een kerk met karakter*, p.143.

²²⁸ Heitink, *Een kerk met karakter*, p.143. “Vanuit de bestaande visies op het voortgaande werk van Jezus ontstonden in de loop der tijd verschillende bemiddelingstradities. Ze ontleen hun identiteit aan de vraag hoe Jezus, die daar en toen geleefd heeft, door zijn Geest hier en nu voor mensen een levende werkelijkheid kan worden. Hun taak is de bemiddeling van het heil van ‘die Sache Jesu’.

²²⁹ Zie ook Heitink, 2008, 145 “De kerk een doorgeefgemeenschap. Zij bemiddelt Jezus naar de wereld toe. Dat is haar doel.”

²³⁰ De Duitse theoloog Willi Marxsen is er echter op gepromoveerd en heeft deze gedachte van ‘die Sache Jesu’ geïntroduceerd. In de optiek van Marxsen zou het Nieuwe Testament niet in de plaats van Jezus moeten komen als ‘de openbaring’. Marxsen ziet het Christendom als een religie die teruggaat op de persoon Jezus en niet op een boek.

Van Aarde schreef in een artikel getiteld: “The ‘cause of Jesus’ (*Sache Jesu*) as the Canon behind the Canon”:

“For Christians, Jesus of Nazareth is *God’s becoming event* for humankind. Christians met God in their encountering of Jesus and still meet God in their encountering of the stories about Jesus. In other words, God became God for people through Jesus’ interaction with them. The Jesus event yields to this “interaction” – the *Sache Jesu* that began in the life of the pre-Easter Jesus and continues in the life of the post-Easter Jesus through the mediation of the kerygma, a cause that circles wider and farther than first-century Christianity.”

²³¹ De achterliggende visie wordt tevens in Heitinks dissertatie verwoord. “Het verhaal van God met de mensen, geconcentreerd in de persoon en het werk van Jezus Christus, is een *doorgaand verhaal*, dat zich ook uitstrekt over onze tijd. Ook vandaag delen mensen in ervaringen van bevrijding en wordt geschiedenis ervaren als heilsgeschiedenis. Zo zal praktische theologie, als theologie van de hoop, speuren naar actuele ervaringen van bevrijding in religieuze beleving, menselijke relaties en maatschappelijke

Heitinks motivatie om te pleiten voor ‘bemiddeling van die Sache Jesu’ lijkt vooral te liggen in het feit dat zij een flinke bandbreedte zou moeten kennen²³², waarbinnen de waarheidsvraag²³³ vanuit verschillende gezichtspunten op nieuwe en vruchtbare wijze aan de orde kan komen.²³⁴ De vraag is, of die bandbreedte om het gesprek te voeren over de bemiddeling van het heil van ‘die Sache Jesu’ inderdaad zo’n breed bereik heeft. In de reformatische visie blijft Jezus door Woord en teken aanwezig door de Geest. Spreken over Jezus Christus in deze lijn is spreken over Jezus als opgestane en levende Heer, die ook vandaag betrokken *is* op ons leven. Heitink vraagt echter, tot slot²³⁵ van de beschrijving van de verschillende bemiddelingstradities, aandacht voor een andere lijn in de interpretatie van Jezus, de pneuma-christologie²³⁶, welke inhoudt dat God door Jezus werkzaam was in onze geschiedenis. *“In deze visie blijft Jezus mens, maar hij was geheel doordrongen van Gods Geest, zodat hij de stem van de Roepende zelfs op een unieke en volkomen wijze in onze wereld representeerde”*.²³⁷

Heitink haalt Schillebeekx aan die zich – om met Heitinks woorden te spreken – *‘door een leerstelling koek van dogmavorming heen moest werken om weer te komen bij hem om wie het allemaal begonnen was, Jezus zelf.’* Hij vervolgt: *‘Er gaapt een kloof tussen de Jezus uit het evangelie en de latere christologische dogmavorming waarin we nog slechts met moeite iets van zijn historische gestalte kunnen herkennen’*.²³⁸ Vervolgens haalt hij het oudste voorbeeld van

structuren om ook hier sporen te vinden van het handelen Gods en daar dienstbaar aan te zijn.”

²³² Over die flinke bandbreedte om binnen de Protestantse Kerk in Nederland met elkaar in gesprek te gaan rondom ‘die Sache Jesu’ twijfel ik op grond van het volgende. De woordkeus voor ‘die Sache Jesu’ brengt mijns inziens juist een hermeneutische visie met zich mee waarin een groot deel van de (belijdende) kerk zich niet zal kunnen vinden, gezien het onderscheid wat gemaakt wordt tussen de Jezus voor en de Jezus na Pasen en het verschil in Schriftvisie waarin onderscheid gemaakt wordt tussen Synoptisch, Johanneisch en Paulinisch Christendom. Kortom, ik vermoed dat het gesprek over ‘die Sache Jesu’, mede door relatieve onbekendheid van de term, eerder in theologiseren blijft steken dan dat er samen gezocht wordt naar de verwondering over wat en hoe er over Jezus geschreven wordt in de vier Evangelien.

²³³ Over het punt dat de waarheidsvraag aan de orde moet komen schrijft Van Ruler: “Ook alle oecumenische arbeid wordt ijdel als we daarbij niet meer de waarheidsvraag stellen. Stellen we deze wel, dan moeten we ook het lef hebben, elkaar ketterijen voor te leggen en te verwijten. Pas dan komen we tot zaken doen. Het hoort ook tot de liefde, althans tot de liefde in de zin van het evangelie en het christelijke geloof.” Artikel in: Wapenveld, Ultra-Gereformeerd en Vrijzinnig, jaargang 2, nr. 2, 1971

²³⁴ Heitink *Een kerk met karakter*, p. 150

²³⁵ Dat Heitink deze subparagraaf over bemiddelingstradities afsluit met de pneumo-christologische lijn waarvoor Dingemans recent aandacht vroeg, lijkt te duiden op aansluiting van Heitink bij deze theologische gedachtlijn. Daarbij noemt hij dat er voor deze visie oude getuigen zijn op te roepen. In plaats van incarnatie spreekt men van inhabitatie. Een gedachte die aanluit bij het adaptionisme dat in de vierde eeuw als ketterij is verworpen door de vroege kerk. Deze lijn kan uiteraard opnieuw plaats krijgen in het theologisch gesprek, maar dan hoop ik dat het gesprek niet overnieuw gevoerd wordt, maar ook verrijkt zal worden door de argumenten van onze kerkvaders die dit gesprek ook al met elkaar voerden.

²³⁶ Heitink haalt hiervoor G.D.J. Dingemans aan.

²³⁷ Heitink, *Een kerk met karakter*, p. 144

²³⁸ Zie ook, De Roest, *Een huis voor de ziel*, p. 141 ‘Door theologische constructies uit latere tijden en door dogmatische overtuigingen, die vrucht zijn geweest van latere denkarbeid, is het moeilijk geworden om terug te keren naar de concrete woorden en daden van Jezus. Er wordt al snel een raster over de tekst geschoven.’ De visie dat er te snel een raster over de tekst geschoven wordt deel ik deels. Soms lijken bekende dogmatische termen de overhand te hebben op de woorden van de gelezen perikoop. Dat komt zowel links als rechts in de kerk voor. Van Ruler schrijft over het ‘niet meer orthodoxe raster’ zowel van de ultra-gereformeerden als van de vrijzinnigen. Over ‘de kloof van de Jezus van het Evangelie en de latere dogmavorming’ waar Heitink over spreekt kan daarom niet gesproken worden zonder ook in gesprek te blijven over de achterliggende hermeneutische

dogmavorming, het trinitarisch dogma, aan en de aanpassing van de kerk in de vierde eeuw aan de wereldse machtsverhoudingen. Heitink concludeert op basis daarvan: *“Mede daarom moeten we proberen achter de complexiteit van het christologisch dogma terug te gaan naar de relatie tussen Jezus en de kerk.”* Mijns inziens, wordt ‘het christologisch dogma’ hier op smalle basis van argumentatie tekort gedaan.

Terugkomend op de vraag die ik opriep aan het begin van deze subparagraaf: ecclesiologie hangt nauw samen met christologie²³⁹. Naast de gepassioneerde oproep om de Evangelieën te lezen en herlezen om op deze wijze opnieuw geraakt te zijn over wie Jezus was en is, zou een verdiepend geloofsgesprek²⁴⁰ waarin praktische ecclesiologie en christologie elkaar verdiepen, verrijkend en bemoedigend kunnen zijn. Heitink pleit overigens ook voor een theologisch gesprek en, in het verlengde hiervan, het geloofsgesprek opnieuw met hartstocht te voeren. Een gesprek in de volle breedte van het heil van ‘schepping tot herschepping’²⁴¹.

Het spreken over een levende Heer, die ook vandaag betrokken *is* op ons leven tekent mijn hoopvolle visie op de kerk. Dat Jezus dezelfde is, gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid²⁴², dát maakt het verschil in een postchristelijke tijd waarin de kerk steeds meer in de marge komt te staan. Ook al schiet onze betrokkenheid en ons pogen tekort, Jezus blijft permanent present als levende werkelijkheid in de kerk, in welke vorm dan ook.

De aandacht voor het belang van het geraakt worden door Jezus, zodat hij door zijn Geest voor mensen ook een levende werkelijkheid wordt deel ik, maar de grens ervan zit in de (betrekkelijke) ontvankelijkheid van de mens en de hoge roeping van de kerk dat zij het heil zo moet bemiddelen dat Jezus levende werkelijkheid kan worden.’

Dat brengt met terug bij Luther. De hoop voor de kerk begint bij de levende tegenwoordigheid van de opgestane Christus. Het is niet ‘ubi ecclesia, ibi Christus’, waar de kerk is, daar kan Jezus Christus werkelijkheid worden. Met eerbied gesproken: “Godzijdank! Het is en blijft²⁴³. Ubi Christus, ibi ecclesia, waar Christus is, daar is de kerk!”

visie. Als je in alle openheid en eerlijkheid met elkaar de Schriften bij de Evangelieën opent, samen probeert te ontdekken wat er werkelijk door en over Jezus gesproken wordt, dan kan je achter komen of een bepaald dogma, of juist het verzetten tegen een bepaald dogma, misschien onbewust de schriftuitleg kleurt. Vanuit deze open houding het verdiepend geloofsgesprek over Jezus Christus te voeren is mijns inziens vruchtbaarder dan de Jezus uit het Evangelie tegenover de latere christologische dogmavorming te plaatsen.

²³⁹ Zie ook: De Roest, Een huis voor de ziel. “Hoe wij kerk zijn of willen zijn in ons dorp klinkt vaak door in korte mission statements op website van of kernachtige verwoordingen in het beleidsplan van de kerk. “Het zijn de theologische en soteriologische overtuigingen (opvattingen over zin, heil, redding, bevrijding) die de impliciete ecclesiologie van de lokale geloofsgemeenschap en daarmee de praktijk van de geloofscommunicatie ‘aansturen’. Er is een nauwe samenhang die eenvoudig kan worden aangeduid met de zin: Vertel mij wie uw God is, hoe u over de Bijbel, over mens en wereld denkt en ik zal u zeggen wat uw kerk is.”

²⁴⁰ Op (bijv.) classicaal niveau.

²⁴¹ Dat gesprek vraagt openheid voor verschillende gestalten van bemiddeling. Het vraagt evengoed voldoende ruimte voor de handbreedte van ‘zonde en genade’ die door Heitink wordt geschetst als een ‘te smalle basis’.

²⁴² Hebr. 13:8

²⁴³ Ook als wij als kerk falen. Wij mogen telkens opnieuw beginnen. Terug naar de kern. Terug naar Jezus Christus, het hoofd van de kerk. De verbinding met God en elkaar ligt besloten in een verbondsrelatie, waarin we door genade kerk mogen zijn tussen ideaal en werkelijkheid.

3.5.2 duurzame binding aan kerk in een tijd van postchristendom?

Luthers uitspraak ‘Ubi Christus, ibi ecclesia’ vormt het uitgangspunt in de ecclesiologische bezinning op de vraag naar duurzame binding aan de kerk in een tijd van postchristendom. Het brengt ons bij het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbels ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap. Kan, mag of moet je als kerk in een tijd van postchristendom nog duurzame binding op het oog hebben?

Participatie is het centrale begrip dat Heitink in verband brengt met de stagnatie in het kerkelijk leven²⁴⁴. Hij stelt dat we niet het juiste beeld krijgen van kerkelijke betrokkenheid, wanneer we alleen naar de lidmaatschapscijfers kijken. *‘We groeien toe naar een kerk waarin lidmaatschap en ledental niet langer de overheersende kenmerken vormen.’* Lidmaatschap is meetbaar, maar participatiepatronen veranderen. *‘We groeien toe naar een kerk waarin lidmaatschap en ledental niet langer de overheersende kenmerken vormen.’*²⁴⁵ *“Gemeenschap is in de kerk geen doel op zich, want de kerk is geen club of sociëteit. Zij is een normatieve gemeenschap die staat voor bepaalde ideeën en idealen. Zij viert, getuigt en is bewogen met de nood van de wereld en als het goed is wordt de wereld daar beter van. Mensen moeten wel meedoen. Daarom kan afname van participatie niemand onverschillig laten”*²⁴⁶.

In de bezinning op deze vraag naar duurzame binding aan de kerk in het postchristendom moeten we ons in het kader van deze masterthesis beperken tot een korte bespreking vanuit twee perspectieven. Vanuit het perspectief van de kerk bespreken we de oproep tot aandacht voor ‘dubbele dynamiek’ in de kerk en vanuit het perspectief van de leden bezinnen we ons met het begrip ‘partitiële identificatie’.

Dubbele dynamiek in de kerk

In ‘En de wind steekt op’ bespreekt De Roest drie modellen van betrokkenheid: totale betrokkenheid, graduele betrokkenheid en incidentele betrokkenheid²⁴⁷. De Roest bezint zich op een kerkvorm, waarin zowel de nadruk ligt op toewijding aan het Evangelie, aan de Persoon en de boodschap van Jezus Christus als op de vrijheid om incidenteel, af en toe deel te nemen. Hij pleit met oog daarop voor een dubbel kerkmodel²⁴⁸, waarin het streven naar een duurzame christelijke geloofsgemeenschap en de erkenning van het standby-karakter van veel vormen van kerkelijke participatie niet langer op gespannen voet met elkaar staan.

Het dubbel kerkmodel gaat terug op een oude onderscheiding binnen de Nederlandse Hervormde

²⁴⁴ Heitink, Een kerk met karakter, p. 153

²⁴⁵ Heitink, Een kerk met karakter, p. 153

²⁴⁶ Heitink, Een kerk met karakter, p. 153

²⁴⁷ De Roest, En de wind steekt op!, p. 237

²⁴⁸ Dezelfde gedachte vinden we bij Heitink, Een kerk met karakter, p. 180

kerk²⁴⁹. Het houdt in dat bij het ontwerpen van een geloofsgemeenschap nodig is om twee keer te denken: vanuit de kring van de toegewijde leden en vanuit de bredere kring van incidenteel deelnemende participanten, ook wel liefhebbers genoemd. Het dubbel denken daagt kerken uit dat beide terreinen een eigen bewegingsvrijheid, eigen leiding en eigen verantwoordelijkheden hebben. Een belangrijk punt, want is het inderdaad niet vaak zo dat het dubbel denken alleen blijft bij een besef van een harde aanwezigheid van ‘toegewijden en liefhebbers’ in de kerk, maar niet in visie voor gedifferentieerd aanbod en inzet van kortstondige en/of laagdrempelige projecten voor liefhebbers?

Heitink spreekt liever van een dubbelbeweging om het onderscheid tussen toegewijden en liefhebbers te relativeren²⁵⁰. De definitie van dubbelstrategie en dubbelbeweging blijken echter dicht bij elkaar te liggen, maar de laatste geeft meer ruimte voor de fluctuatie van de positie van een mens ten opzichte van de kern. *‘Ieder mens heeft beide bewegingen in zich: herkenning en vervreemding, zekerheid en twijfel, geloof en ongeloof.’*²⁵¹ Hij pleit daarom ervoor dat gemeenten uiteenlopende participatiemogelijkheden aanbieden, gericht op de kern of op andere vormen van betrokkenheid, denkend in concentrische cirkels²⁵² daar omheen, dichterbij en meer op afstand, nu eens het ene, dan weer het ander. Mensen kunnen zichzelf dan binnen dit krachtenveld positioneren. In ‘Een huis voor de ziel’ werkt De Roest dit beeld van concentrische kerkvorming of knooppunten van relaties verder uit in het hoofdstuk ‘De vorm van het huis’ te spreken van een netwerk van kerkplekken²⁵³. Kerkplekken die bijvoorbeeld betrekking hebben op straatpastoraat en buurtpastoraat kunnen via personele en formele lijnen in verbinding staan met andere kerkplekken, zoals bijvoorbeeld een naburige gemeente.

Voor twintigers is het van belang dat kerken bijvoorbeeld inzetten op verbinding met een grote initiatieven als bijvoorbeeld ‘The Passion’, om de kwaliteit van dat soort projecten naar de dorpen te halen door een lokale variant te bieden met gebruikmaking van de aangeboden professionele filmpjes. Te denken valt aan een wandeling tussen kerken, waar verschillende scènes gezamenlijk bekeken kunnen worden. De Protestantse Kerk in Nederland ziet de noodzaak van verbindingen tussen kerkplekken, sponsort een dergelijk initiatief mede vanuit de visie dat het creëren van dergelijke verbindingen een vorm is van landelijke kwaliteit delen op lokaal niveau, omdat bekend is dat het inzetten van kwaliteit een belangrijk middel is voor het versterken van de participatie van de jongere generaties.

Betrokkenheid aan de kerk in het postchristendom heeft veel te maken met de bezinning op- en

²⁴⁹ Het gaat al terug op het ‘Hervormde’ ledensysteem in de 16^e eeuw: lidmaten en liefhebbers.

²⁵⁰ Heitink, Een kerk met karakter, p. 180 en De Roest, Een huis voor de ziel, 2010.

²⁵¹ Heitink, Een kerk met karakter, p. 180

²⁵² De idee van concentrische gemeentevorming, sluit nauw aan bij de kerkvisie van de jonge Dietrich Bonhoeffer in zijn dissertatie ‘Sanctorum Communio’. Het hart van de kerk, de binnenste cirkel wordt gevormd door wie deel uitmaken van de avondmaalsgemeenschap. De prediking van het Woord vormt de tweede cirkel. Zij is voor iedereen bestemd die gedoopt is, of men die nu gestand wil doen of niet. De buitenste cirkel omvat alle mensen, niemand wordt buitengesloten. Deze genoemde cirkels komen overeen met wat Heitink ‘graden van betrokkenheid’ noemt.

²⁵³ De Roest, Een huis voor de ziel, p. 143 vv.

de inzet van missionaire communicatie. De Roest reikt drie criteria aan voor missionaire communicatie: bezieling, vrijheid en integriteit. Drie criteria die we ook terug zagen komen in ons empirisch onderzoek²⁵⁴. Hij schrijft: *“Voor de toehoorders geldt, dat doelgerichte druk om een duurzame gemeenschap van toehoorders te vormen, of hen geleidelijk te dirigeren in de richting van de kring van de toegewijden, hier afwezig is. De toehoorder is niet minder dan de toegewijde. Iedereen telt mee”*²⁵⁵. Vrijheid is in deze postchristelijke tijd inderdaad één van de belangrijke waarden die ook een rol moet spelen in de missionaire communicatie; al zou ik misschien eerder de voorkeur geven aan het woord ‘ruimte’. Ruimte om jezelf te mogen zijn, je eigen zoektocht naar het geloof te mogen gaan, is een belangrijke voorwaarde voor missionaire communicatie. De kerk moet daar bewust over nadenken, tegelijkertijd moet zij zich echter ook afvragen wat de grenzen zijn als het gaat om inculturatie. Vrijheid als criterium voor missionaire communicatie roept namelijk ook de vraag op of het vrijheidsideaal niet belangrijker wordt dan een bijbels ideaal van verbinding aan geloofsgemeenschap. Liefhebbers en zoekers de ruimte geven in de kerk, of zagezegd vrijheid, is alleen een missionaire voorwaarde als de kerk tegelijkertijd ook gestalte geeft aan haar roeping door daar te zijn waar de liefhebbers en zoekers zijn, en hen ook te helpen om in hun leven Jezus Christus op het spoor te komen. Ook als dat bijvoorbeeld mensen geldt die wel het voorbeeld van de mens Jezus volgen, maar de levende Heer Jezus Christus nog niet kennen als hun Verlosser. Met De Roest ben ik het eens dat ‘doelgerichte druk’ met betrekking tot het prikkelen van liefhebbers om zich te bewegen tot de kring van toegewijden averechts werkt in een tijd van waarin vrijheid als belangrijke waarde wordt ervaren, ‘een doelgerichte uitnodiging’ echter voor liefhebbers stelt de kerk voor de uitdaging gericht na te denken over haar participatie-aanbod voor liefhebbers van de kerk en geïnteresseerden buiten de kerk. Met een ‘doelgerichte uitnodiging’ voor liefhebbers doel ik dan niet direct op een uitnodiging voor de Alpha-cursus, veel meer denk ik aan laagdrempelige doelgerichte uitnodigingen van een gezellige ontbijt-wandel-activiteit, waar in een kort moment van vijf of tien minuten het ontbijt wordt afgesloten met een inspirerend gedeelte uit het evangelie, waarna men gaat wandelen. De activiteit is dan doelgericht op het versterken van de saamhorigheid, maar als het bezinningsmoment genoeg aanknopingspunten en herkenning biedt voor het eigen leven, kunnen er spontaan gesprekken over opbloeien. Afhankelijk van de doelgroep kan men natuurlijk dat ook wat stimuleren, zolang er maar genoeg ruimte wordt ervaren en de sfeer laagdrempelig genoeg is, kan een doelgerichte uitnodiging ook zonder doelgerichte druk plaatsvinden.

Om liefhebbers en toegewijden beiden volop ruimte te geven in de kerk, zal de kerk bewust moeten inzetten op agogische interventie middels daarvoor geschoolde professionele kerkelijk werkers en/of predikanten. Alleen op deze wijze zal de visie van een dubbele dynamiek in de kerk, de roeping voor gelijkwaardigheid tussen liefhebbers en toegewijden, toegang krijgen en gaan landen in harten van haar leden, zodat liefhebbers zich ook welkom geheten voelen, wanneer zij

²⁵⁴ Over bezieling werd gesproken in relatie tot de prediker, over vrijheid werd gesproken in het kader van de ruimte die belangrijk is om een eigen mening te kunnen uiten, over integriteit werd (indirect) gesproken in relatie tot de gemeenschap.

²⁵⁵ De Roest, En de wind steekt op!, p.

incidenteel een kerkdienst of andere activiteit bijwonen. Anders blijft hier sprake van een spanningsveld van een theoretisch ideaal en de werkelijkheid. In de praktijk leggen veel kerkleden namelijk nog vaak de nadruk op ‘behave’ in plaats van ‘belong’²⁵⁶. Het vraagt een grote agogische investering, via de bezinning op – en het laten bezielen door – Jezus Christus, om zo vernieuwd te kunnen worden in het denken vanuit ‘toebehoren aan Christus’ in plaats van denken vanuit ‘gedragen zoals een toegewijde zou behoren te doen’.

Heitink beschrijft een tendens van gelovigen die elkaar niet meer zozeer in het verband van een gemeente ontmoeten, maar dat zij door de Geest geleid hun eigen weg zoeken. Als voorbeelden noemt hij dat ze elkaar ontmoeten in het verband van sportbeoefening of binnen een leesclub. Hij noemt het een verregaande aanpassing aan de moderne cultuur. Heitink roept hiermee op tot het ontwikkelen van een eigentijdse kijk op participatie. Met Heitink ben ik het eens dat het ontwikkelen van een eigentijdse kijk op participatie urgent is, de spannende vraag blijft daarbij cirkelen rondom de visie van de kerk op inculturatie en de grenzen daarvan, want op welk moment moet gezegd worden dat de verregaande aanpassing aan de moderne cultuur de identiteit van de normatieve gemeenschap met haar ideeën en idealen aantast? Luthers woorden ‘Ubi Christus, ibi ecclesia’ biedt de kerk een helder baken in de bezinning op een eigentijdse kijk op participatie. De verwondering over de opgestane Heer Jezus Christus, als Hoofd van het lichaam, moet de core-business blijven waar het in de kerk om gaat, als de verregaande aanpassing aan de moderne cultuur dit in de wegstaat, dan staat de kerk voor de uitdaging om op een wijze die bij deze cultuur past, toch de tegenstem van het Evangelie op een uitnodigende wijze te laten klinken²⁵⁷.

De tendens dat gelovigen door de Geest geleid hun eigen weg moeten zoeken, kan alleen vruchtbaar verlopen als de kerk er in aandacht en aanbod er – min of meer – klaar voor is om gelovigen, leden en niet leden te begeleiden in hun zoektocht naar het christelijk geloof. Gelovigen kunnen alleen door de Geest geleid hun eigen weg zoeken, wanneer de geloofsopvoeding thuis en in de kerk zodanig was dat er voldoende geloofsvoorbeelden zijn geweest en er voldoende bijbelkennis en geloofservaring is opgedaan. In de pedagogiek komt men terug van de vrije opvoeding en blijken heldere bakens noodzakelijk. Kortom, als de kerk aan haar roeping gehoor wil geven, is zij ook bereikbaar voor de groeiende groep ‘vrije gelovigen’, waaronder ook een deel

²⁵⁶ De gedachtelijn van ‘belong, believe, behave’ is ontleend aan Murray, *Church after Christendom*, p. 26. Mensen zijn vaak geneigd eerst naar de buitenkant te kijken, naar gedrag ‘behave’ naar wat men ziet in plaats van dat men naasten benaderd vanuit de gedachte dat ze erbij horen in Christus. Om dit te verduidelijken met een voorbeeld kan men denken aan ouders die hun kind ten doop houden, maar verder kerkelijk niet actief zijn. Aanwezige kerkleden kunnen, vanuit de focus op ‘behave’ onderling opmerken dat ‘die ouders wel hun kind ten doop houden, maar niet eens meezingen. Vanuit de focus op ‘belong’ zou men met andere ogen (leren) kijken, wellicht een biddende houding aannemen en zich afvragen hoe deze ouders ondersteund kunnen worden bij de christelijke opvoeding van hun dopeling.

²⁵⁷ Dit kader van omgaan met het spanningsveld tussen vrijheidsdenken en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap, vinden we ook terug bij Murray, 204, 65. “Learning from those on the margins of our churches is missionally and pastorally responsible, but we must listen critically and reflect theologically on what is said. Where what we hear coheres with core gospel values, we can be confident we are not simply responding to consumer pressure.”

van de twintigers zich zal rekenen, degenen die – al dan niet meer lid zijn van een kerk – maar wel op andere wijze bezig willen zijn met geloof. Daarvoor is het belangrijk dat de kerk en haar individuele leden vindbaar en aanspreekbaar zijn, voor vragen van vrienden en burens, er is open aanbod nodig.

Aan ieder is de vrije keuze of zij wel of niet wil participeren in of namens de geloofsgemeenschap, maar vanuit het perspectief van de geloofsgemeenschap is het belangrijk dat naar elkaar en naar buiten de boodschap uitgedragen wordt dat men elkaar als leden van een lichaam nodig heeft, dat we elkaar liever werkelijke aandacht geven²⁵⁸, dan volledig loslaten. Voor duurzame binding hebben we elkaar nodig. Een breed palet aan participatiemogelijkheden, biedt daarbij nu eens ‘de toegewijde’ verdieping in zijn of haar geloofsleven, dan weer (een binnen of buitenkerkelijke) ‘liefhebber’ een uitnodiging om Jezus Christus op het spoor te komen in zijn leven.

Partiële identificatie

Vanuit de bespreking van het ‘dubbel denken’ in de kerk komen we tot een korte bezinning op het begrip partiële identificatie. Bons– Storm schrijft over partiële identificatie in *‘Met een been in de kerk, Verlangen naar een kerk die verschil maakt’*²⁵⁹:

“Ook in Nederland zijn velen tegenwoordig met één been uit de kerk. Ik denk dan aan mensen, die opgevoed zijn in een kerkelijk, gelovig milieu. Ze zijn gedoopt, ze zijn misschien in de kerk getrouwd. Misschien hebben ze zelfs eens belijdenis gedaan. Maar op een moment in hun leven is, langzamerhand of abrupt, duidelijk geworden dat de kerk van herkomst – en geen enkele andere christelijke kerk – hen meer helemaal kan boeien. De kerkgang, het meedoen met een christelijke gemeente, het engagement dat samenhangt met het geloof, ebt weg. Bidden wordt zeldzaam. Maar uitschrijven uit de kerk, dat is toch net een station te ver. Wie weet, later... Wie weet of ze de kerk toch nog niet eens nodig zullen hebben. Wie weet verandert de kerk, zodat zij weer belangwekkend en inspirerend voor hen wordt. Meestal zijn er ook goede, warme herinneringen aan de kerk van herkomst, vroeger, of in een andere gemeente, elders. En je doet soms nog mee voor de kinderen. Je wilt hun ook toch iets meegeven. Eén been, soms maar één teen, blijft in de kerk. Met de rest van hun voeten bewegen veel mensen zich buiten de kerk.”

Bons – Storm haalt het –in deze masterthesis ook eerder aangehaalde– Duitse leefstijlen/ lidmaatschapsonderzoek aan, waar het gegeven opvalt, dat in alle onderzoeken sinds 1972 ongeveer zeventig procent van de leden een zekere distantie houdt ten opzichte van de kerk. Reden te meer om na te denken over gedifferentieerd aanbod in de kerk, zowel voor liefhebbers als voor toegewijden, waarbij de eigen identiteit om geloofsgemeenschap van Jezus Christus te zijn herkenbaar moet blijven in het participatieaanbod.

²⁵⁸ Heitink schrijft hierover dat bezoekwerk ook in onze tijd van grote betekenis blijft om de participatie aan het gemeenteleven te bevorderen.

²⁵⁹ R. Bons– Storm, *Met een been in de kerk, Gorichem. Narratio, 2004, p. 8.*

Vanuit het gegeven dat een groot deel van de leden een zekere distantie houdt ten opzichte van de kerk bezinnen we ons op het begrip partiële identificatie. Heitink schrijft over partiële identificatie, als term die uitdrukt dat veel mensen aan hun deelname een kritisch voorbehoud verbinden. Wanneer de kerk in haar spreken en handelen in hun ogen ongeloofwaardig is geworden, zal dat voor hen reden zijn om af te haken. Bons – Storm en Haarsma²⁶⁰ gebruiken een vergelijkbare omschrijving van partiële identificatie van Rahner²⁶¹: *‘partiële identificatie is de houding van een lid van de kerk, dat in meerdere of mindere mate praktiseert, er in ieder geval niet aan denkt publiek uit de kerk te treden, maar aan de andere kant tegenover die kerk op belangrijke punten voorbehoud maakt*²⁶². Het gaat hierbij niet om het idee ‘de kerk’, maar om een concrete locale gestalte van de Kerk, waar iemand bij hoort. Partiële identificatie staat tegenover totale identificatie, wat inhoudt dat men zich in alle opzichten, in leer en gedrag, in denken en doen identificeert met de kerk, zoals die zich concreet voordoet. Zulk een totale identificatie komt in de praktijk niet voor. Haarsma onderscheidt dan ook liever “een diepe, ernstige trouw aan de kerk” en “verregaand indifferentisme”²⁶³. Deze twee houdingen zijn polen, waartussen een groot aantal verschillende attitudes tegenover de kerk bestaat. Vanuit het perspectief van de leden bekeken, in het bijzonder de twintigers, betekent dat dat ze vrij willen zijn om op hun wijze betrokken te zijn bij de kerk. Wil de kerk gen sekte zijn, zal deze identificatie *‘nooit compleet en uniform*, maar altijd *‘particieel en pluriform zijn*²⁶⁴. De Roest verduidelijkt dat vervolgens met de opmerking dat *‘mensen altijd zowel leven van ervaringen op het kerkelijke erf als ook uit de buitenkerkelijke werkelijkheid. Bij de kerkelijke werkelijkheid wordt bovendien altijd geselecteerd. In haar bezinning op aanbod voor partieel betrokken leden is het belangrijk te beseffen dat de leden met een groot aantal verschillende attitudes tegenover de kerk staan en dat inzetten op gedifferentieerd aanbod nu eens de een zal aanspreken en dan weer de ander.’*

Tot slot, de vraag stellen naar duurzame binding is haar beantwoorden. In deze postchristelijke tijd zal er steeds meer aandacht gevraagd worden voor incidentele participatie. Dit is een ontwikkeling die bij kerkenraden een gevoel van angst teweeg kan brengen, omdat gefocust wordt op de cijfers van afnemende participatie aan bijvoorbeeld tweewekelijkse groeigroepen en kerkdiensten. Het brengt ons bij de definitie van duurzame binding. Is het wel zo dat de ‘duurzame binding’ afneemt, als we minder focussen op het regelmatige aanbod voor de kleiner wordende kern toegewijden in de kerk? Houdt de kerk zich geen schijnwerkelijkheid voor als de 1800 leden tellende gemeente rijk gezegend is met nog geen 90 deelnemers, oftewel 5% deelnemers aan kringen of groeigroepen? Qua aantal kan je dankbaar zijn, voor 90 deelnemers in groeigroepen, maar wat gebeurt er ondertussen met de 95% van de overige leden? Voelen zij zich ondertussen ‘minder christen’ door de doelgerichte druk die toch in de praktijk vaak wordt

²⁶⁰ Geciteerd door R. Bons– Storm in: *Met een been in de kerk, Gorichem: Narratio, 2004, p. 8.*

²⁶¹ Haarsma, 1983, 246 – 259.

²⁶² Haarsma, 1983, 247

²⁶³ Haarsma, 1983, 248

²⁶⁴ H.P. de Roest, *Een huis voor de ziel*, p.108.

uitgeoefend richting een groep? Niet iedereen past het aanbod, waar toegewijden enthousiast van worden. Toch is er bij een grotere groep dan de deelnemende spreekwoordelijke vijf procent, waar nu vaak op ingezet wordt, de wens om betrokken te zijn bij de gemeente, de uitdaging voor de kerk is dat zij op creatieve wijze daar samen met betrokkenen invulling aan geeft. Heitink noemt een aanbevelingswaardig initiatief uit zijn eigen gemeente, waarin alle gemeenteleden, bij wijze van ‘groot onderhoud’ via een persoonlijke afgenomen interview vragen naar hun huidige en wenselijke wijze van betrokkenheid bij de kerk²⁶⁵.

In het spreken over ‘duurzame binding’ aan de kerk in het Christendom-tijdperk stonden vaak cijfers van de participatie van een kleinere kern van met name toegewijden centraal. Duurzame binding aan de kerk in het postchristendom heeft betrekking op de focus van ons gemeente-zijn richten op de ‘corebusiness’ van de kerk: de verwondering over de opgestane Heer, Jezus Christus en van daaruit bezinnen over de wijze waarop deze verwondering kan gaan landen in harten van toegewijde gelovigen, liefhebbers en toeschouwers van binnen en buiten de kerk.

Voor toegewijden is het belangrijk dat er een gericht vormings- en toerustingsprogramma is, zodat zij hun eigen taken steeds meer zelf vorm kunnen geven, waardoor zij uiteindelijk zelf groeien in het leiden van groepen. Voor de ‘toegewijde schapen’ betekent dat meer en meer vertrouwen op afhankelijkheid van de Goede Herder en de door Hem geschonken gaven, dat zij – ook als de plaatselijke herder geroepen wordt om zijn tijd te besteden in het zoeken van rondlopende schapen – toch samen kunnen blijven komen in de naam van Jezus. In sommige gemeenten betekent het ook dat toegewijden (een deel van) hun vertrouwde zondagse diensten los durven laten, hun eigen verdieping in doordeweeks aanbod zoeken, om in een laagdrempelige, kwalitatief goede dienst ook liefhebbers aan te kunnen spreken²⁶⁶. Duurzame binding heeft alles te maken met oog hebben voor – en inzet van een breed en kwalitatief goed participatieaanbod voor en door – de hele kudde en vertrouwen op de zorg van de Goede Herder.

3.5.3 Geopende kerkdeuren vragen aandacht van kerken in postchristendom

Als het gaat om de bezinning op de wijze van het voortbestaan van kerk in een postchristelijke tijd, wijst Murray ‘Church after Christendom’²⁶⁷ op het belang van een luisterend voor hen die bij de geopende kerkdeuren staan. Hij geeft aan dat kerken om twee redenen krimpen: Minder mensen worden deelnemer en meer mensen verlaten de kerk’.²⁶⁸ Deze twee redenen maken dat Murray stelt dat het belangrijk is om zowel meer te weten over de meningen van mensen bij de voor- als bij de achterdeuren van kerken, om achter de motivaties van toetreding en mogelijke

²⁶⁵ In dit kader is het hoofdstuk ‘Participatie’ uit ‘Een kerk met karakter’ aan te bevelen. Als het gaat om verdere verdieping rondom ‘gewenste en veronderstelde betrokkenheid’ is de dissertatie van Haspels relevant. N.E. Haspels, *Binding en verbond, gewenste en veronderstelde betrokkenheid bij de kerkelijke gemeente*, Kampen: Kok, 1999.

²⁶⁶ Murray, *Church after Christendom*, p. 102: “Traditional services may still nurture those for whom Christendom persists and even connect with the final generation of de-churched and semi-churched people whose childhood memories of church these services rekindle. But these forms of church may not thrive in post-Christendom.”

²⁶⁷ S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Pater Nosterpress, 2004.

²⁶⁸ Murray, *Church after Christendom*, p. 234 “Churches are shrinking both because fewer people are joining and because more are leaving.”

kerkverlating te komen. Hij schrijft erbij dat daarbij zorgvuldig, sympathisch en kritisch geluisterd moet worden. Kritiek van kerkverlaters over kerken kan scherp zijn, en daarom soms ook moeilijk te aanvaarden voor kerkenraden. Maar wanneer we niet nog meer mensen de kerk door de achterdeur willen zien verlaten, moeten we het horen en de kritiek onder ogen zien. Volgens Murray is het belangrijk om te ontdekken wat mensen aanmoedigt om door de voordeur naar binnen te gaan. En evenzeer wat anderen in de kerk ontmoedigt, waardoor zij door de achterdeur de kerk verlaten; omdat alleen op deze wijze we in staat zijn om te ontdekken welke aspecten van kerkelijk leven zullen blijven bestaan in het tijdperk van het post-Christendom.

Murray schetst de noodzaak aan de hand van cijfers, die herkenbaar zijn van aangehaalde cijfers van de kerk in Nederland en Duitsland. Een reden van zorg, die de kerk ernstig moet nemen. Een recent Brits onderzoek laat zien dat de snelst groeiende groep van de christelijke gemeenschap, namelijk inmiddels een miljoen christenen, hen betreft die zich niet langer verbinden aan een kerk, ook wel de ‘post-churched’ genoemd. De cijfers wijzen ons op de urgentie van het richten van aandacht op de achterdeur van de kerk. Murray stelt: *“There is heavy traffic through the back door”*.

Als we alleen al het percentage van twintigers en dertigers in ons achterhoofd houden, die in de afgelopen 6 jaar het lidmaatschap van de Protestantse Kerk in Nederland hebben opgezegd, namelijk 29%, dan kan het niet anders dat er naast de groep die het lidmaatschap van de kerk al heeft opgezegd, nog vele twintigers aan de achterdeur van de kerk staan.

Redenen voor kerkverlating zijn niet onbekend, verscheidene onderzoekers hebben deze goed toegankelijk gemaakt. Toch geven veel kerken, zo signaleert Murray, er de voorkeur aan deze redenen te negeren en de kerkverlating aan andere oorzaken te wijten, in plaats van te de uitdaging, die deze redenen representeren, aan te gaan.

‘Het verliezen van duizenden christenen door de achterdeur van de kerk, zuigt energie en enthousiasme weg van kerken. Waarom zou de kerk de voordeur openhouden, als het aantal kerkverlaters vele malen groter is dan degenen die deelnemer worden?’ Om dit beeld te veranderen, pleit Murray ervoor dat ‘de kerk spreekwoordelijk gezien eerst het gat in de emmer dichtmaakt, voordat er meer water gedaan wordt’²⁶⁹. In mijn woorden geformuleerd: aandacht voor de voordeur van de kerk, kan niet zonder aandacht voor de achterdeur. Of nog exacter verwoord: missionair gemeente-zijn heeft alles te maken met het inzetten op specifiek participatiebeleid voor twintigers en andere leeftijdsgroepen in de gemeente. Pastorale zorg en missie gaan hand in hand. In haar bezinning op kerk-zijn in een postchristelijke tijd blijkt pastorale zorg en aandacht voor hen die aan de achterdeur van de kerk staan- of al over die drempel heen zijn van groot belang.

Het valt op dat onderzoekers meestal geïnteresseerd zijn in wat er bij de achterdeur gebeurt, óf bij de voordeur, maar er zijn geen onderzoeken die aandacht hebben voor beide deuren. Murray

²⁶⁹ Murray, *Church after Christendom*, p. 53

vraagt zich ook af of kerken zowel effectief kunnen zijn in het verwelkomen van mensen aan de voordeur als in het vasthouden van potentiële kerkverlaters²⁷⁰. Als voorbeeld noemt hij de Alpha-cursus, die misschien effectief bij de voordeur van de kerk, maar voor veel kerklaters representeert het de voorverpakte theologie, geprivatiseerde spiritualiteit en een simplistische aanpak van missie, die hen door de achterdeur heeft verdreven²⁷¹. Murray roept de vraag op of we een scenario hebben te accepteren waarin de kerken met open voordeuren ook open achterdeuren hebben en andere kerken of groepen van kerkverlaters alleen mensen verwelkomen die uit achterdeuren van andere kerken komen? Murray vraagt zich af of dat het beste is wat we als kerken te bieden hebben als hoop voor de kerk na Christendom?²⁷² Na onderzoek, waarin empirisch onderzoek is gedaan onder aantreders en kerkverlaters, komt Murray tot een vijftal cruciale componenten, die kerken het waard maken om toe te treden, of deelnemer te blijven, oftewel componenten die belangrijk zijn voor het voortbestaan van de kerk in post-christendom.²⁷³

- kerken die de ruimte geven aan de verbinding tussen het alledaagse leven en de ontmoeting met God²⁷⁴
- kerken die authentieke vriendschappen en een gezonde gemeenschap koesteren
- kerken die vasthouden aan hun diepe overtuigingen, maar niet van streek raken door vragen of twijfels
- kerken die openstaan voor en omgaan met de hedendaagse cultuur
- kerken die geloofsontwikkeling stimuleren in elke fase van de levensreis

Murray stelt dat, hoewel hij de paradigma-shift van een aantrekkelijk christendom naar een incarnationeel postchristendom sterk bevestigt, een incarnationele missie de behoefte aan aantrekkelijke kerken niet uitsluit. Daarom concludeert hij dat aantrekkelijke kerken de bron en uitkomst zijn van effectieve incarnationele missie in een postchristelijke context.²⁷⁵ Zijn conclusie riep ook kritiek op, die hij opneemt als serieuze waarschuwingen. Bij deze conclusie is het belangrijk ervoor waakzaam te zijn dat het geen terugkeer inhoudt naar een naar een centripetaal, aantrekkelijk Christendom in plaats van een incarnationele, centrifugale aanpak, die nodig is in het postchristendom.

Als het gaat om het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en het bijbelse ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap, weet Murray de noodzaak tot het inzetten op effectieve incarnationele missie in een postchristelijke tijd zo te formuleren, dat er niet eenvoudig gehoor wordt gegeven aan consumentisme, maar er gezocht wordt naar overeenstemming met de belangrijkste waarden uit het Evangelie.²⁷⁶

²⁷⁰ Murray, *Church after Christendom*, p. 42

²⁷¹ Murray, *Church after Christendom*, p. 63

²⁷² Murray, *Church after Christendom*, p. 63

²⁷³ Murray, *Church after Christendom*, p. 64

²⁷⁴ Het anglicisme is slecht letterlijk te vertalen, dit betreft een vrije, verklarende vertaling: "Churches that cultivate an earthed spirituality where people encounter God"

²⁷⁵ Murray, *Church after Christendom*, p. 65

²⁷⁶ Murray, *Church after Christendom*, p. 65

3.6 SUBCONCLUSIE: THEORETISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

Dé tussen- of middengeneratie bestaat niet. In de bezinning op participatiebeleid is aparte aandacht voor specifieke generatie-eigenschappen essentieel om de kracht en gaven van iedere generatie en daarbinnen van ieder uniek persoon te zoeken en uit te dagen. Op de juiste manier samenwerken met alle generaties loont niet alleen, maar zorgt ook voor vitaliteit in organisaties. Om in de kerk met twintigers samen te werken is het belangrijk te weten wat hen kenmerkt. Twintigers maken allemaal deel uit van de op de toekomst georiënteerde juniorlevensfase. Het is belangrijk te beseffen dat elke levensfase om de vijftien jaar stap voor stap gevuld wordt met een nieuwe groep generatiegenoten. Hoewel elk mens uniek is, zal de ene twintiger zich meer herkennen in de generatiebeschrijving van generatie Y (12–26 jaar) en een andere twintiger zal zich meer herkennen in de beschrijving van de pragmatische generatie (27–41 jaar). Generatie Y, ook wel de grenzeloze generatie genoemd, is gericht op uiterlijkheden, kicks, geld, status, consumptie en netwerken. ‘Leuk’ is voor deze generatie de norm geworden. Relevante trends met oog op de kerk is dat de hang naar ‘hiërarchie’ weer toeneemt, de groep verantwoordelijken van deze generatie is afgenomen van 23% naar 15%. Ze zijn zeer open zijn voor vernieuwing.

De pragmatische generatie is optimistisch ingesteld: er is altijd wel een plek te vinden, waar je het naar je zin hebt. Deze generatie wordt aan de andere kant ook de patatgeneratie genoemd. Zij is bijna tot wasdom gekomen, maar blijft fundamentele keuzes nog uitstellen. Generatie Y heeft een andere, meer op de ervarings- en belevingscultuur gerichte mentaliteit. Zij is meer gericht op vermaak en vermaakt worden, zoekt grenzen op en neemt risico's, een paar jaar later is dezelfde persoon opvoeder en beschermer van een nieuwe generatie en veel voorzichtiger geworden²⁷⁷ en worstelt met wat ‘de tijds-klem’ wordt genoemd. Een gegeven, dat ook leidt tot andere verwachtingspatronen van de kerk en daarmee tot een gedifferentieerde wijze van participatie van twintigers in of namens de dorpskerk.

De kerk heeft net als elke andere organisatie, de vernieuwingsimpulsen van nieuwe generaties nodig om vitaal en ‘bij de tijd’ te blijven. Om die vernieuwingspuls te kunnen ontdekken is het belangrijk om te weten waar de kracht van twintigers zit en waar zij energie van krijgen. De jonge twintigers krijgen energie van collegialiteit, vrijheid om zichzelf te zijn en uitdaging. Voor de kerk betekent het dat er sprake is van oprechte wederzijdsheid in een gesprek over de kerk, zodat de twintigers merken dat hun ideeën en talenten worden gezien, gewaardeerd en ingezet. De oudere twintigers krijgen energie van nieuwe ontwikkelingen, de mogelijkheid van het krijgen en nemen van verantwoordelijkheid, samenwerken en leren van elkaar, succes en snelheid. Voor de kerk betekent dat dat de ‘commissiestructuur’ zoals deze in de jaren zestig is ingevoerd en in bedrijven allang passé is, toe is aan verandering richting een model van ‘projectmatig, talentgericht werken’, waardoor vergaderen niet de eerste taak is waarvoor zij gevraagd worden, maar het in te zetten talent, waarbij gewerkt wordt met kortere lijnen en durven geven van

²⁷⁷ M. Spangenberg, M. Lampert, *De grenzeloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, Amsterdam 2009, 88

grotere verantwoordelijkheid.²⁷⁸ Verantwoordelijkheidsgevoel is namelijk juist de kracht van de pragmatische generatie, maar dat zal alleen in de juiste setting en waardering tot bloei komen. Dat geldt niet minder voor de kracht van generatie Y, die doorklinkt op het gebied van humor, flexibiliteit, persoonlijk leiderschap, dynamiek, besluitvaardigheid en authenticiteit.

Naar aanleiding van Amerikaans onderzoek onder 1300 jonge kerkverlaters in de leeftijd 18–29 jaar, is de inschatting van de onderzoeker als het gaat om de achterliggende reden van kerkverlating, dat het een discipelschapskwestie is. De kerk bereidt de nieuwe generatie niet adequaat voor op het trouw volgen van Christus in een snel veranderende cultuur.

Naar aanleiding van het Nederlandse onderzoek 'Jong, (goed) gelovig en kerk' constateert de onderzoeker dat de kerk niet zozeer een 'jongerenprobleem' heeft, maar de oorzaak van afnemende betrokkenheid van jongeren bij de kerk meer ligt in 'onverbondenheid tussen generaties'. Het onderzoek 'Young Urban Protestants' laat ondermeer zien dat jonge mensen er in de kerk niet van gecharmeerd raken 'de boel draaiende te houden' en 'proberen te overleven'. Ze verlangen er wel naar een bijdrage te leveren aan missionaire en diaconale projecten in de buurt. Het Duitse lidmaatschapsonderzoek van de Evangelische Kirche in Deutschland, richtte zich op het vinden van onderzoekssamenhang tussen wereldbeschouwingen en levensstijlen, om de levensstijlen daardoor te verdiepen en te differentiëren. Relevant gegeven was dat slechts één procent van de onderzochte levensstijlgroep 'Jugend-Kulturell-modern' behoorde tot de categorie 'Kirchenmitglieder mit dem höchsten Grad an Verbundenheit nach Lebenstypen.' En van dezelfde levensstijlgroep gaf 53% aan mogelijk zijn of haar kerklidmaatschap op te zeggen. De urgentie van het thema, zoals blijkt uit de aangehaalde onderzoeken uit Amerika, Duitsland en Nederland²⁷⁹ bepaald ons bij de noodzaak om dit thema op internationaal niveau te bestuderen, zowel op academisch niveau als ook met betrekking tot de wijze waarop kerken in het maken van beleid rekenen met de gegeven onderzoeksresultaten in verschillende landen.

Als het gaat om veranderingen ten aanzien van participatie blijkt verrassend genoeg uit het onderzoek van het Centraal Bureau van de Statistiek 'Betrokkenheid Burgers' dat veranderende participatie niet ligt in een afname van vrijwilligers in de kerk, maar in een afname van aantal uren per vrijwilliger. Dit wordt bijna geheel weer gecompenseerd door een toename van vrijwilligers in de kerk.

Het rapport van het Sociaal en Cultureelplanbureau 'Wisseling van de wacht', met betrekking tot participatie als lid van een vrijetijdsvereniging, biedt ook aanwijzingen die belangrijk zijn met betrekking tot participatie in de kerk. De voorbeeldfunctie die van ouders uitgaat, blijkt het meest bepalend als het gaat om betrokkenheid van de kinderen. Recent generatieonderzoek, dat in het kader van het genoemde rapport in 2010 verricht is, geeft een duidelijk beeld dat zowel de ouders

²⁷⁸ Zie ook de aanbevelingen van Ygenwijs voor intergenerationeel werken, 'update knellende structuren waar iedereen last van heeft'.

²⁷⁹ Schweitzer bevestigt deze ontwikkeling door de urgentie te staven met onderzoeksgegevens uit diverse Europese onderzoeken, in zijn boek 'Het leven is niet meer zoals vroeger, de postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie'....

als hun kinderen nogal ver verwijderd zijn geraakt van het jeugdgelooft van de (groot)ouders. Een vijftal constateringén dragen direct of indirect bij in de bezinning op participatiebeleid in de kerk.

- Gewoontevorming en persoonlijke doorleefdheid van de ouders vormen samen belangrijke voorwaarden voor de ontwikkeling van godsdienstigheid van kinderen.
- Gelovigheid zonder kerkelijkheid beklijft niet op de lange duur, of krijgt geheel eigen inhoud.
- Godsdienstige opvoeding is steeds meer afhankelijk van ouders alleen.
- Het beeld dat kinderen hebben van de ouderlijke godsdienstigheid is doorslaggevend.
- Belang van geloofscommunicatie tussen generaties, ook ‘wederkerig geloofsleren’ genoemd.

Bij de bezinning op participatie aan geloofsgemeenschappen in een dorpscontext is het belangrijk om oog te hebben voor het spanningsveld tussen localiteit en ecclesialiteit. Een spanningsveld brengt polariteiten aan het licht en de uitdaging voor de dorpskerk is deze polariteiten, te herkennen en waar nodig ermee aan het werk te gaan. Als het gaat om participatie aan geloofsgemeenschappen dan valt op dat men van oudsher mensen voor een taak vraagt uit de eigen bekende kring van familie of kameraden. Waar een ‘ons-kent-ons’ dorpscultuur niet in overeenstemming is met de opdracht uit het Evangelie om de liefde en vrede van Christus niet alleen binnen de kring van toegewijden te delen, maar ook liefhebbers, import en dorpsgenoten daarin te betrekken, is bezinning nodig op de wijze waarop de tegenstem van het Evangelie een plek kan krijgen. Voor het werken aan participatiebeleid in een dorpskerk betekent dat niet de tegenstelling tussen localiteit en ecclesialiteit benadrukt moet worden, maar dat er ingezet moet worden op de ‘kracht van continuïteit van het dorpsseigene’. Tegenstellingen benadrukken, door de tegenstem van het Evangelie te laten klinken ‘tegenover’ de ‘ons-kent-ons-cultuur’ kan namelijk verlamrend werken, maar kans zien om het Evangelie te laten aansluiten bij dorpsseigen-kwaliteiten kan bevrijdend en transformatief werken.

De mate van kerkelijke betrokkenheid en de participatie van vrijwilligers zijn belangrijke voordelen voor dorpskerken. Het kan maken dat een geloofsgemeenschap de mogelijkheden aangrijpt om adequaat te reageren op een veranderende context en om te transformeren. Bezinning van dorpskerken is essentieel, de verwachte grote golf van kerkverlating zal volgens onderzoeken, juist de dorpskerken treffen. Het kiezen voor transformatie wordt bepaald door de inschatting van de aanwezige middelen en de levensvatbaarheid van de structuur, terwijl echter het aantal (actieve) leden meer en meer zorgelijk wordt blijken toch nog teveel kerken te kiezen voor de ‘alles-blijft-zoals-het-was-strategie’.

Transformatie van de dorpskerk met oog op de veranderende context, door middel van het bevorderen van participatie van twintigers – toegewijden, liefhebbers en toeschouwers – aan de dorpskerk begint met inculturatie van het Evangelie in de leefwereld van twintigers en de dorpscontext. Zoals Gods Zoon als het ware incultureerde op aarde, mens onder de mensen geworden is, om harten ontvankelijk te maken voor het Evangelie, zo is de opdracht van de kerk

om in navolging van Hem daar te zijn waar de twintigers zijn.

In het spreken over de kerk van vandaag en de kerk van de toekomst, in de bezinning op de wijze van participatie van twintigers is de kennis van generatie-eigenschappen, ontwikkelingen met betrekking tot veranderende vormen van participatie en kennis van het werken in een dorpscontext van grote betekenis om miscommunicatie te voorkomen en adequaat in te kunnen zetten op specifiek participatiebeleid voor participatie van twintigers in dorpskerken. Echter, het spreken met elkaar over het wezen van de kerk, ruimte geven aan het delen van de verwondering over Jezus Christus, die gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid dezelfde is, dát maakt het verschil in een postchristelijke tijd waarin de kerk steeds meer in de marge komt te staan. Ook al schiet onze betrokkenheid en ons pogen tekort, Jezus blijft permanent present als levende werkelijkheid in de kerk, in welke vorm dan ook. De hoop voor de kerk begint bij de levende tegenwoordigheid van de opgestane Christus. “Waar Christus is, daar is de kerk.”

Dit uitgangspunt biedt de kerk een helder baken in de bezinning op een eigentijdse kijk op participatie. De verwondering over de opgestane Heer, Jezus Christus, moet de core-business blijven, waar het in de kerk om gaat.

Waar in het spreken over ‘duurzame binding’ vaak cijfers centraal stonden met betrekking tot de kleiner wordende groep van regelmatig participerende toegewijden, wordt het spreken over duurzame binding aan de kerk in het postchristendom meer recht gedaan, door de focus van het gemeente-zijn te leggen op de ‘corebusiness’ van de kerk: de verwondering over de opgestane Heer, Jezus Christus en van daaruit bezinnen over de wijze waarop deze verwondering onder de aandacht kan komen en kan gaan landen in harten van toegewijde gelovigen, liefhebbers en toeschouwers van binnen en buiten de kerk. Een breed palet aan participatiemogelijkheden, biedt daarbij nu eens ‘de toegewijde’ verdieping in zijn of haar geloofsleven, dan weer een binnen of buitenkerkelijke ‘liefhebber’ een uitnodiging, waarbij direct of indirect de mogelijkheid geboden wordt om Jezus Christus op het spoor te komen in zijn of haar leven. Voor de een is dat de mogelijkheid tot het volgen van een oriëntatiecursus christelijk geloof in het dorps huis, voor de ander betekent dat de uitnodiging om samen de handen uit de mouwen steken bij een initiatief als de voedselbank.

De tendens in de samenleving dat steeds meer gelovigen door de Geest geleid hun eigen weg moeten zoeken, kan alleen vruchtbaar verlopen als de kerk, de door de Geest samengeroepen gemeenschap van gelovigen, ontvankelijk is voor haar opdracht om gelovigen, leden en niet leden, te begeleiden in hun zoektocht naar het christelijk geloof. Als de kerk niet vindbaar is met haar aanbod, zowel digitaal als in het dorp, zal deze groep ‘vrije gelovigen’ – waaronder, gezien de afgehaakte 29% twintigers en dertigers in de afgelopen zes jaar, zich ook veel twintigers bevinden – hun zoektocht verder vervolgen op in het grote aanbod op de spirituele markt.

Duurzame binding stond en staat voor velen gelijk aan trouwe, regelmatige kerkgang en levenslange participatie van toegewijden in de dorpskerk. Als het gaat om de kerk in het

postchristendom heeft duurzame binding alles te maken met een participatie-aanbod gericht op iedereen, toegewijden en liefhebbers van binnen en buiten de kerk, uitnodigend, maar niet vrijblijvend. Vrijblijvend kan onbedoeld namelijk ook een gevoel van desinteresse oproepen. ‘Gezien en gewaardeerd worden’ in de dorpskerk bleek een belangrijke waarde. Aandacht voor de twintigers en zijn/ haar specifieke talent wordt vooral gewaardeerd.

Participatieaanbod gericht op zowel toegewijden als liefhebbers betekent dat de kerkenraad en predikant in haar werk ruimte en tijd vrij maken om in te kunnen zetten op uitnodigend participatieaanbod voor verschillende typen liefhebbers om hen te helpen Jezus Christus op het spoor te komen in hun leven. Toegewijden moeten door een gericht vormings- en toerustingsprogramma getraind worden, zodat zij hun eigen kringen en taken steeds meer zelf vorm kunnen geven. Duurzame binding heeft te maken met oog hebben voor de hele kudde en vertrouwen op de zorg van de Goede Herder, die ook over de toegewijde schapen waakt, op het moment dat de plaatselijke herder erop uit wordt gestuurd om daar te zijn waar verdwaalde of zoekende schapen zijn.

Missionair gemeente-zijn heeft alles te maken met het inzetten op specifiek participatiebeleid voor twintigers en andere leeftijdsgroepen in de gemeente. De vraag die naar aanleiding van het empirisch onderzoek boven kwam naar de mogelijkheden tot versterking van de band van twintigers met de dorpskerk blijkt alles te maken te hebben met missionaire communicatie. “Hoe kan de kerk, zowel in vorm als inhoud, zo communiceren, dat twintigers niet afgestoten, maar juist aangetrokken worden door de boodschap die de kerk uitdraagt?”.

Als het gaat om de bezinning op specifiek participatiebeleid zijn daarom ook de drie criteria voor missionaire communicatie behulpzaam: bezieling, vrijheid/ruimte en integriteit. helpt bij het zoeken naar antwoorden als richtingwijzers op de vraag

Pastorale zorg en missie gaan hand in hand. In de bezinning op de wijze van kerk-zijn in een postchristelijke tijd, blijkt pastorale zorg en aandacht voor hen die aan de achterdeur van de kerk staan of al over de drempel heen zijn van groot belang. Bij het inzetten op effectieve incarnationele missie in een postchristelijke tijd is het belangrijk dat de kerk niet eenvoudig gehoor geeft aan consumentisme, maar ook zoekt naar overeenstemming met de belangrijkste waarden uit het Evangelie. Als het gaat om het spanningsveld van vrijheidsdenken in een postchristelijke tijd en bijbels ideaal van verbinding met de geloofsgemeenschap betekent dit dat het wederkerige gesprek met twintigers, startpunt is om hen persoonlijk en hun leefwereld zo te verstaan, dat er samen gezocht kan worden naar een wijze waarin de twintigers zich deelgenoot weten van de geloofsgemeenschap.

4. EVALUATIE EN CONCLUSIES

4.1 VERGELIJKING SUBCONCLUSIES THEORETISCH EN EMPIRISCH DEEL VAN HET ONDERZOEK

Om de kerken handvatten aan te kunnen reiken voor het opstellen van specifiek participatiebeleid hebben we de perceptie van de twintigers zelf in kaart gebracht, om zo een antwoord te kunnen formuleren op de hoofdvraag: ‘Wat is de perceptie van twintigers ten aanzien van hun wijze van participatie in een Protestantse dorpskerk en wat is er volgens henzelf mogelijk om die band met de kerk te versterken?’

De twaalf gevonden en geanalyseerde hoofdcodes naar aanleiding van het empirisch onderzoek onder twintigers bleken samengevat te kunnen worden in twee belangrijke aandachtspunten. Allereerst: om de band met de dorpskerk te versterken blijkt het van groot belang dat de (dorps)kerk *investeert in de aansluiting bij de leefwereld van de twintigers*. Wat daar volgens de twintigers voor nodig is blijkt uit de codes: 3. relevantie 4. generatiekloof 5. lage prioriteit 6. kerk bij de tijd? 7. muziek met pit? 8. afwisseling kerkdienst 9. meer interactie 10. kwaliteit. Dat ook *investering in de relationele band in of met de dorpskerk* heel belangrijk is blijkt uit de gevonden codes: 1. persoonlijke benadering 2. saamhorigheid, 11. meedoen 12. stimulans ouders. De wijze van communiceren op diverse deelgebieden van het kerk-zijn blijkt van groot belang. Dat gegeven antwoorden vaak in de richting gingen van mogelijkheden waarop de kerk kan inzetten om de band met de twintigers te versterken, wil niet zeggen dat de bezinning op de eigen houding geen plek kreeg. In Enter ontspon zich een gesprek naar aanleiding van de vraag: waar begint versterking van de band met de dorpskerk? Bij mijzelf, of bij verandering van de dorpskerk? Naar aanleiding van dat gesprek spraken de meeste participanten uit dat zowel aandacht voor de eigen houding als veranderingen van de dorpskerk met oog op de leefwereld van de twintigers belangrijk waren. Om dat punt kracht bij te zetten, vergeleek één van de twintigers het actief participeren in de kerk met het kijken naar een saaie film, waarbij ze verklaarde dat ook al is je eigen wil nog zo groot om de hele film uit te kijken, als die saai is, zet je de film op een gegeven moment toch uit. Ze gaf daarbij aan dat dat ook gold voor de kerk, dus dat als ook al wil je nog zo graag participeren, als er niets verandert vermindert de betrokkenheid toch en kan die zelfs verdwijnen. Opvallend was ook dat in twee van de drie focusgroepgesprekken in exact dezelfde bewoordingen werd geuit dat hun eigen prioriteit bij de kerk graag hoger zouden willen zien, graag zouden zij een situatie zien waarin zij konden zeggen. *“Yes, de kerk, we hebben er weer zin in!”* En: *“Ik wil gewoon graag. Blij de kerk in, geraakt er weer uit!”*.

Het onderzoek naar de specifieke kenmerken van twintigers heeft ons geholpen om de gevonden codes op de juiste wijze te interpreteren. Binnen de postadolescentie als levensfase met haar eigen vragen, vallen zowel twintigers die zich zullen herkennen in de beschrijving van generatie Y als twintigers die zich rekenen tot de pragmatische generatie. Het is belangrijk dat men in gesprekken met twintigers, maar ook bij het lezen van de empirische onderzoeksresultaten, zich bewust is van

zijn of haar eigen generatie-specifieke eigenschappen. In de opvoeding van de twintigers blijken de generatie-specifieke kenmerken van de ouders ook een belangrijke rol te spelen.

Recent (drie-)generatieonderzoek, dat in het kader van het SCP-rapport Wisseling van de wacht, dat in 2010 verricht is, geeft een duidelijk beeld dat zowel de ouders als hun kinderen nogal ver verwijderd zijn geraakt van het jeugdgeloof van de (groot)ouders. Ook uit ons empirisch onderzoek bleek dat als er over ‘generatiekloof’ gesproken werd, de twintigers vooral de 70-ers en 80-ers aanhaalden. Met name het verschil tussen ouders en grootouders is groot te noemen. De verschillen tussen de twee jongste generaties (de twintigers en hun ouders +/- vijftigers) zijn niet meer zo groot.

Waar in het theoretisch deel van het onderzoek ‘vermaak/vermaakt worden’ een belangrijk kenmerk was voor jonge twintigers en van oudere twintigers werd aangegeven dat ze worstelen met de tijds-klem, zagen we in het empirisch deel van het onderzoek inderdaad dat de uitspraken van twintigers die aangaven dat ze ‘hartstikke druk; te druk; superdruk’ afkomstig waren van zes twintigers boven de vijftientwintig. Een jongere twintiger gaf ook een keer aan ‘best wel druk’ te zijn. De waarde ‘vermaak of vermaakt worden’ is niet letterlijk voorgekomen in het empirisch onderzoek, wel gaven met name jongere twintigers aan afwisseling van de kerkdienst nodig te hebben om verveling tegen te gaan. Echter ze gaven daarbij ook duidelijk aan dat ze liever minder re-actief in de kerk zouden zitten en meer bij de voorbereiding of onderdelen van de liturgie betrokken zouden worden, om die reden zou de waarde ‘vermaakt worden’ tekort doen aan de intentie van deze jonge twintigers.

Vervolgens is het interessant om te ontdekken of de aangehaalde de ‘energieboosters’ van generatie Y en pragmatische generatie terugkomen in de focusgroepgesprekken. De jonge twintigers krijgen energie van collegialiteit, vrijheid om zichzelf te zijn en uitdaging. De oudere twintigers van nieuwe ontwikkelingen, de mogelijkheid van het krijgen en nemen van verantwoordelijkheid, samenwerken en leren van elkaar, succes en snelheid. Het krijgen en nemen van verantwoordelijkheid kwam in het empirisch onderzoek terug onder de code ‘gezien/gewaardeerd worden’, die terug kwam bij drie oudere twintigers. Als het gaat om de energieboosters moet geconcludeerd worden dat het opvallend is dat deze eigenlijk nauwelijks terugkomen. Eerder is het tegengestelde het geval. De kerk wordt bijvoorbeeld over het algemeen niet door snelheid gekenmerkt en dat roept bij de twintigers ook wel frustraties op als het gaat om mogelijke vernieuwingen in de liturgie. “*Gooi die regels eens overboord, in die tijd leven we niet meer!*”. Daarnaast valt op dat er in het spreken over de kerk met enige afstand over de kerk gesproken wordt, vaak wordt er gesproken over hun/zij in plaats van ons/wij. Gesproken wordt o.a. over ‘goede investering van mijn tijd’, over ‘ergens heen willen waar ik iets aan heb’. Een gegeven dat op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Soms is men geneigd deze wijze van spreken al te snel negatief uit te leggen als twintigerconsumentisme. Echter, het

onderzoek naar specifieke kenmerken van twintigers²⁸⁰ leert ons dat deze wijze van spreken door twintigers met betrekking tot ‘relevantie’ alles te maken heeft met de wijze van scholing, waarin zij al vanaf de middelbare schooltijd heeft geleerd regelmatig te reflecteren, vanuit vragen naar relevantie en persoonlijke groei. Wat betreft participatiemogelijkheden in de kerk, die betrekking hebben tot een taak, kan er voorzichtig geconcludeerd worden dat de vastomlijnde taakomschrijvingen, het werken in een commissiestructuur de creativiteit van twintigers in de weg staat. Zij kunnen dan wel samenwerken in een commissie, maar uitdaging en het krijgen van echte verantwoordelijkheid om vorm en inhoud te geven aan dat waarin zij uitblinken ontbreekt vaak. Ook grootschalig Amerikaans onderzoek onder dertienhonderd kerkverlaters tussen de 18-29 jaar bevestigde dat de belangrijkste reden voor kerkverlating onder twintigers was, dat zij hun creativiteit niet kwijt konden in de kerk, letterlijk werd er gesproken over de kerk als ‘creativity-killer’. Ook de tweede reden voor kerkverlating had betrekking op de saaiheid van de kerk. Saaiheid betrof daar niet alleen de vorm, maar ook de inhoud, namelijk het gemis van diepgang en gevoel voor roeping kwam ook in het spreken over dorpskerk vs. andere festivals, mega-kerk, jeugdkerk, waar meer diepgang en aanwezigheid van God ervaren werd.

Wil de kerk de twintigers helpen bij het versterken van de band met de dorpskerk, dan helpt het wanneer zij zich probeert te verplaatsen in de leefwereld van de twintigers, door naar de kerk te kijken met de bril die de twintigers ons door middel van dit onderzoek hebben verschaft. De opmerkingen die gemaakt zijn met betrekking tot de hoofdcode ‘generatiekloof’ zijn, zoals de hoofdcode al doet vermoeden, vooral gericht op de verschillen tussen generaties. Beter begrip van generatie-specifieke kenmerken en het inzetten op intensivering van intergenerationele verbindingen in de dorpskerk kan twintigers helpen de ouderen te begrijpen en andersom. Ook een van de conclusies uit het Nederlandse onderzoek ‘Jong, (goed) gelovig en kerk’ betrof het inzetten van de kerk op investering in verbondenheid generaties, in betekenisvolle relaties in de kerk. Dit komt overeen met het tweede aandachtspunt, zoals die naar aanleiding van het empirisch onderzoek gevonden is. Investeer in de relationele band dorpskerk. De codes die hierop betrekking hadden, hadden meer te maken met persoonlijke benadering en saamhorigheid, maar ook waarbij het belang van een warm welkom meer genoemd werd dan dat er gesproken werd over intergenerationele geloofsgesprekken. Als het gaat om betekenisvolle relaties kwam het thuisfront ter sprake. Het SCP-rapport ‘Wisseling van de wacht’ bepaalde ons met het in 2010 gehouden drie-generatieonderzoek bij de grote rol die uitgaat van de voorbeeldfunctie van ouders als het gaat om de wijze waarop hun kinderen participeren. Niet alleen voor kinderen en tieners is de voorbeeldfunctie van ouders van belang, dat blijft ook van belang in het leven van twintigers, bleek uit het empirisch onderzoek. Voor een van de twintigers was het Bijbellezen en bidden aan tafel met de ouders nog de enige vorm van godsdienstige betrokkenheid. Twee andere twintigers gaven dat zij er van huis uit positief gereageerd werd op de gemaakte keuzes met betrekking tot christelijk leven en kerkelijke participatie. Zowel waar de betrokkenheid van twintigers ten

²⁸⁰ Zie paragraaf 3.1

opzichte van de kerk afneemt, als waar twintigers nog volop actief zijn, bleek de rol van de ouders belangrijk.

Naast de persoonlijke doorleefdheid van de ouders bleek ook gewoontevorming een belangrijke rol te spelen. Met oog op die constatering kan gesteld worden dat ook investeren in kwaliteit en herkenbaarheid van de (avond)kerkdienst belangrijk is voor de toegewijde twintigers en de verlaging van de drempel voor liefhebbers. De hoofdcodes: 7. muziek met pit? 8. afwisseling kerkdienst, 9. meer interactie hebben alledrie direct betrekking op de investering van de kerk met betrekking tot de wijze waarop de kerkdienst beter kan aansluiten bij de leefwereld van de twintigers. Houdt de kerk, in de vorm en inhoud van kerkdiensten, geen rekening met de leefwereld van twintigers, dan maakt de kerk het voor twintigers heel moeilijk om voor wat betreft kerkdienstbezoek invulling te geven aan ‘gewoontevorming’.

In de overgangsfase van christendom naar postchristendom moet er volgens Heitink gezocht worden naar een geïndividualiseerd kerktype als alternatief voor de verenigingskerken die teloor dreigen te gaan. Interessante vraag is of dat het ook type kerk is waar de dorpse twintigers in het noorden en oosten van het land naar op zoek zijn. In het empirisch deel zagen we dat deze twintigers juist van de dorpskerk verwachtten dat dicht bij haar taak blijft door ‘geloofsgemeenschap’ te zijn. ‘Gemeenschap,’ omdat het voor hen belangrijk is dat juist de relationele band met de dorpskerk versterkt wordt, dat ze gezien en gewaardeerd worden. En ~~geloofsgemeenschap~~, omdat twintigers aangeven dat het belangrijk voor hen is dat de bijbel zo ter sprake komt dat de boodschap relevant wordt voor hun dagelijks leven. De vraag is of de ervaring van gemeenschapszin in een geïndividualiseerd kerktype juist niet minder wordt. Ook is de vraag hoe ver de kerk mee moet gaan in een mogelijke wens van individualisering. Het SCP rapport Wisseling vd Wacht concludeerde onder andere, dat gelovigheid zonder kerkelijkheid op de lange duur niet beklijft of een geheel eigen inhoud krijgt. Een andere conclusie van hetzelfde rapport betreft het belang van geloofscommunicatie, wederkerig geloofsleren. Het kerktype wat Murray schetst als het gaat om kerk-zijn in een postchristelijke tijd, sluit op alle vijf de punten aan bij het empirisch onderzoek onder de dorpse twintigers.

Vijf componenten voor kerk-zijn in postchristendom (Murray)	Codering/onderzoeksgegevens
kerken die de ruimte geven aan de verbinding tussen het alledaagse leven en de ontmoeting met God	3. <i>Relevantie</i> (3b, 3d, 3e)
kerken die authentieke vriendschappen en een gezonde gemeenschap koesteren	1. <i>Persoonlijke benadering</i> (1c,d,e), 2. <i>Saamhorigheid</i> (2a-f)
kerken die vasthouden aan hun diepe overtuigingen, maar niet van streek raken door vragen of twijfels	3. <i>Relevantie</i> (3b en 3 ^e) Twijfels zijn niet ter sprake gekomen, wel het belang van zowel diepgang als ruimte.
kerken die openstaan voor en omgaan met	5b <i>Hogere prioriteit door aansluiting kerk bij</i>

de hedendaagse cultuur	<i>leefwereld twintigers</i> <i>6. kerk bij de tijd?</i>
kerken die geloofsontwikkeling stimuleren in elke fase van de levensreis	<i>3. Relevantie</i> (3f, m.b.t. tot gemis aanbod zoekende twintiger) en <i>5d. 'twintigersgat'</i> komt ter sprake. Waardering voor catechisatie voor twintigers klinkt bij de bespreking van vraag 3. Het punt wordt niet letterlijk door de twintigers aangereikt en is mede daarom geïnterpreteerd kunnen worden als een signaal van het belang om in te zetten op het stimuleren van geloofsontwikkeling/discipelschap in elke fase van de levensreis.

Een geïndividualiseerd kerktype lijkt niet aan te sluiten bij de uitkomsten van het onderzoek onder de dorpse twintigers. Echter, het ene kerktype hoeft het andere niet uit te sluiten. De ene toeschouwer of liefhebber binnen of buiten de kerk wordt aangesproken door de kerk die aanwezig is met haar aanbod in het dorps huis, een ander wordt aangesproken door aanbod van de landelijke kerk via een webkerk. Voor verenigingskerken, die teloor dreigen te gaan als zij vasthouden aan de “alles-blijft-zoals-het-was” strategie, is het echter cruciaal om zich te bezinnen op de vijf componenten voor kerk-zijn in een postchristelijke tijd.

Dat het effect van individuisering wel duidelijk zichtbaar is in de het leven van de twintigers, blijkt onder andere uit de vergelijking van generatie Y en de pragmatische generatie met burgerschapsstijlen, welke heeft aangetoond dat er een duidelijke relatie is tussen twintigers en vrijheidsdenken. De actieve verantwoordelijke burgerschapsstijl laat een afname van 23 tot 15 % zien onder de jongeren van generatie Y. Het is belangrijk dat de kerk op dergelijke ontwikkelingen reageert en deze meeneemt in de bezinning op specifiek participatiebeleid. In alle drie focusgroepgesprekken bleken ook twintigers te participeren, die getypeerd zouden kunnen worden als ‘actief verantwoordelijken’, dat is te concluderen uit de teleurstelling die geuit werd over de afwezigheid van andere twintigers, die gaandeweg het gesprek omgebogen werd in initiatieven om als actieve twintigers zelf andere twintigers voor activiteiten te gaan benaderen. De uitdaging voor de kerk is om samen met die 15% onder de twintigers in de kerk te zoeken naar wegen om ook de betrokkenheid van andere twintigers te versterken. De drukte in het leven van twintigers bleek aanleiding voor de opmerking met betrekking tot passiviteit in de participatie bij gebrek aan (blijvende) persoonlijke benadering. Een enthousiasmerende initiatiefnemer helpt daarbij. Ook met oog op liefhebbers en import die wel graag willen deelnemen, maar de wegen niet weten te vinden, is het belangrijk dat zij in beeld komen en onder de aandacht komen in de dorpskerk. In het SCP-rapport ‘Wisseling van de wacht’ werd gesproken over het einde van de inzet van ‘pastorale hopmannen’²⁸¹, zoals deze in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw volop werden ingezet. Echter voor bevordering van participatie van drukke twintigers, die meer

²⁸¹ De term ‘hopman’ is ontleend aan de leiders/initiatiefnemers bij de scouting.

willen participeren dan tot nog toe aangenomen werd, maar wel aangaven enige stimulans nodig hebben, zou ik zeggen. Welcome back voor de ‘pastorale hopman (m/v)’, die kansen ziet om de creativiteit en ideeën van twintigers met hen te ontplooiën, zodat de kerk zo zal opbloeien en transformeren, dat de jongere generaties minder over ‘hun kerk’ en meer over ‘onze kerk’ zal gaan spreken!

Kinnaman concludeerde na grootschalig Amerikaans onderzoek dat de achterliggende reden van kerkverlating, een discipelschapskwestie is. ‘De kerk bereidt de nieuwe generatie niet adequaat voor op het trouw volgen van Christus in een snel veranderende cultuur.’ In ons empirisch onderzoek onder twintigers zagen we bij het bespreken van vraag drie over het belang van betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap, dat de redenen voor binding kwetsbaar zijn. Naast de discipelschapskwestie, viel juist op dat met name liefhebbers en import zich niet welkom voelen in de kerk, of zich niet aangesproken weten door het aanbod. Laagdrempelige activiteiten om de band met de dorpskerk warm te houden is samen met aandacht voor discipelschapsvorming voor twintigers en toekomstige twintigers is belangrijk.

Hiermee komen we tot de bespreking van de vooronderstelling van het onderzoek, namelijk dat specifiek participatiebeleid nodig is voor kerken in een postchristelijke tijd. Het in het empirisch onderzoek gevonden belangrijkste aandachtspunt met betrekking tot het belang van investering van de dorpskerk, de aansluiting bij de leefwereld van twintigers, werd in het theoretisch deel van het onderzoek door Schweitzer sterk bevestigd. Hij stelt: *‘Kerk en theologie zouden met de grootste mogelijke zorgvuldigheid zich ertoe moeten zetten om de betekenisstructuren van de leefwereld van jonge mensen te ‘lezen’, te interpreteren en te verstaan. Dit zou met eenzelfde zorgvuldigheid gepaard moeten gaan als bij de bestudering van de christelijke bronnen. Anders zal de distantie tussen de kerk en de postadolescenten niet te overbruggen zijn.’*²⁸² Met deze scherpe conclusie bevestigt hij de veronderstelde noodzaak tot het inzetten op specifiek participatiebeleid in de kerk. De generationele eigenschappen en de kenmerken van de postadolescentie als levensfase blijken voor wat betreft de participatie van twintigers een veel grotere rol te spelen, dan door de kerk tot nu toe werd aangenomen, dat blijkt wel uit de gevonden noodzaak dat de kerk investeert in aansluiting bij de leefwereld van de twintigers (131x). Bij de daarbij behorende hoofdcodes ‘relevantie’ gaat het natuurlijk ook om inhoudelijke aspecten, echter daarbij lag de nadruk op de toepasbaarheid van de bijbelse boodschap in het eigen leven van elke dag. Inculturatie in het leven van twintigers is noodzakelijk wil de kerk haar boodschap ook delen met twintigers en inzetten op versterking van de band van twintigers met de dorpskerk.

In de bezinning over de wijze van participatie van twintigers van de dorpskerk, is het belangrijk te denken in een bredere kring van de concentrische cirkels. Wanneer deze wijze van denken

²⁸² Schweitzer, F., *Het leven is niet meer als vroeger, De postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*. Kampen 2006, p. 132

gestalte krijgt in de bezinning op specifiek participatiebeleid kunnen initiatieven ontstaan, waarin zowel centripetaal, van buiten naar binnen, als ook centrifugaal, van binnen naar buiten, wordt gedacht. Bezinning op gedifferentieerd aanbod, waartoe zowel het opgekomen centripetale initiatief tot 'Twintigersdiensten' gerekend kan worden als het geopperde centrifugale initiatief 'Tussen kerk en kroeg' om als kerk daar te zijn waar de twintigers zijn, heeft alles te maken met het belang van inzetten van brede participatiemogelijkheden voor de dorpskerk in een postchristelijke tijd.

Het aanbieden van een breed palet aan participatiemogelijkheden vraagt van de kerk een vernieuwing in het denken. Het is daarbij belangrijk dat de kerkenraad zich bezint op haar taken en ook kritisch durft te kijken naar de taakomschrijving van de predikant, zodat de predikant ruimte kan krijgen om ook daar te zijn, waar niet betrokken leden en niet leden zijn. De opkomende ontwikkeling dat leden en niet-leden steeds minder van elkaar zullen verschillen onderstrepen het belang van de aanwezigheid van de kerk in haar buurt of dorp aanwezig en vindbaar in het grote aanbod op de spirituele markt. Gedifferentieerd aanbod kan bestaan naast verdiepingsmogelijkheden voor toegewijde twintigers bestaan uit een oriëntatiecursus christelijk geloof voor twintigers in het dorpscafé, een blogsite met reactiemogelijkheden, een sportieve activiteit. 'rennen en stilstaan' waarbij een groepje twintigers zowel wordt hardgelopen als op bepaalde punten op de route een moment van bezinning is ingelast met betrekking tot de drukte van het dagelijks leven en het effect van persoonlijke reflectie en 'stille tijd'. Bij al het participatieaanbod voor twintigers is het het meest effectief als de ideeën afkomstig zijn van de twintigers zelf, waarbij een initiatiefnemer de twintigers de sfeer, ruimte en aandacht biedt om de creatieve ideeën van twintigers op te laten komen. Het aangetoonde kristallisatie-effect van het werken met focusgroepgesprekken mag daarbij een bemoedigend uitgangspunt zijn in de bezinning op specifiek participatiebeleid in de eigen (dorps)context.

4.2 ONDERZOEKSCONSLUSIES

De doelstelling om tot handvatten te komen om ‘specifiek participatiebeleid’ voor twintigers te komen, zou gauw kunnen verworden tot een enigszins pretentief 5-stappenplan ‘doelgericht kerk-zijn met oog op twintigers’, dat is echter niet de intentie, het onderzoek biedt handvatten als aanknopingspunten die kerken op weg willen helpen in de bezinning op participatie van twintigers in hun eigen gemeente. Na de bespreking van de vijf gevonden handvatten, worden ze nogmaals in een samengevat overzicht weergegeven.

1. Waar Christus is, daar is de kerk.

Bezinning over de participatie van twintigers in de dorpskerk begint bij de bezinning op wat ons kenmerkt als dorpskerk. Het is een bezinning vanuit het perspectief van een twintiger: Welk kenmerk zouden (zoekende) twintigers van binnen en buiten de kerk in ons eigen dorp noemen over onze kerk? Een bezinning om samen als kerkenraad te hebben en later nog eens samen met twintigers, om stem te geven aan de inbreng en ideeën van twintigers zelf.

Laat het zo mogen zijn dat de kerk gekenmerkt en ook herkend wordt door de gezamenlijke zoektocht en verwondering over Jezus Christus, en Zijn verbondenheid met de Vader en de Heilige Geest, zodat die blijvende verwondering over wie Jezus Christus voor ons is het verlangen doet groeien om zelf ook in navolging van Christus te leven, liefde uitdelend aan de mensen die op ons pad komen. Dat twintigers door dit herkenningpunt van de kerk als geloofsgemeenschap geprikkeld worden en het nieuwsgierig maakt naar het leven van Jezus Christus en de betekenis daarvan ook voor hun eigen leven. De vraag die uit het onderzoek opkwam en daarbij behulpzaam is voor verdere bezinning is: “Hoe kan onze dorpskerk, zowel in vorm als inhoud, zo communiceren, dat twintigers niet afgestoten, maar juist aangetrokken worden door de boodschap die wij uitdragen?”

Als de verwondering over wie Jezus Christus is en wat Hij betekent voor ons dagelijks leven niet meer de core-business is van de kerk, moet misschien gezegd worden dat het niet verwonderlijk is dat twintigers weinig tot niet spraken over navolging van Christus, waardoor hun binding aan de kerk zo kwetsbaar wordt dat er weinig hoeft te gebeuren willen zij besluiten de dorpskerk te verlaten. Voor twintigers is het belangrijk dat zij in de dorpskerk een geloofsgemeenschap herkennen van mensen die authentiek zijn in hun motivatie om samen Jezus te zoeken en te volgen, een gemeenschap die hen – ook als na jaren van afwezigheid – een warm welkom biedt en hen ziet, waardeert en ruimte biedt om hun creatieve ideeën te delen.

2. Wees daar waar de twintigers zijn.

Jezus Christus kwam vanuit de hemel naar de aarde, om daar te zijn waar wij mensen zijn, om zo mensen te leren kennen, met hen op te trekken en hen deelgenoot te maken van het Evangelie van liefde en genade. Jezus riep zijn leerlingen om Hem te volgen, Hij trok geduldig met hen op, onderwees hen en wist dat bijvoorbeeld Petrus na jaren van optrekken dat Petrus Hem in de nacht voor zijn sterven zou verloochenen, toch werd juist Petrus de Rots van de kerk. Als wij in

navolging van Christus met twintigers optrekken is het belangrijk dat wij met diezelfde toewijding en liefde twintigers de ruimte geven om te zoeken, eerlijk te zijn, vanuit het besef dat God ons inschakelt om twintigers te helpen worden wie ze zijn in Christus.

Te vaak worden in de kerk nog mensen benaderd vanuit de volgorde: Behave, believe, belong in plaats van omgekeerd. Vanuit dat besef, dat twintigers er bij horen, omdat ze Gods kinderen zijn, is het belangrijk hen daar op te zoeken waar ze zijn, naar Gods opdracht de ‘lammeren te weiden’ en de ‘schapen te hoeden’.

Het belangrijkste is echter het contact met de twintigers zelf, waardoor er mogelijk enthousiasme gaat ontstaan om zelf als twintiger te participeren.

Als het gaat om de incarnationele missie van de kerk, betekent het dat de kerk daar aanwezig is in het dorp, waar twintigers ook samenkomen, met zowel aandacht voor twintigers persoonlijk, als met aanbod waarin ruimte is voor de twintigers om elkaar te ontmoeten en – afhankelijk van de doelgroep²⁸³ en het doel van de activiteit – kortere of langere tijd ruimte te bieden om over Jezus Christus in gesprek te gaan en mogelijk ook iets van Gods aanwezigheid te ervaren.

3. Weet wie je voor je hebt. Ken je doelgroep.

Dé tussengeneratie bestaat niet en dé twintiger ook niet. Toch helpt het om iets te weten van de postadolescentie als levensfase en de generatie-specifieke eigenschappen van jonge en oudere twintigers. Het is belangrijk te weten wie je voor je hebt, investeer in het vasthouden van de contacten juist door middel van persoonlijk contact en laagdrempelige initiatieven in deze levensfase waarin twintigers het huis uit gaan, op kamers gaan en relaties aangaan. Specifiek participatiebeleid voor twintigers betekent niet dat er een goed werkend idee passend is voor alle twintigers, maar houdt juist in dat er samen met twintigers gezocht wordt naar aanbod voor zowel toegewijde twintigers als liefhebbers en toeschouwers bij de dorpskerk.

4. Specifiek participatieaanbod is samen met twintigers bezinnen op gedifferentieerd aanbod

Als er aanbod voor twintigers in de kerk is, richt het zich vaak op de toegewijde twintigers. Op een onderzoeksdag van het ‘Onderzoekplatform Connecting Churches and Cultures’ zei een twintiger²⁸⁴: ‘Veel kerken zijn blij als er een activiteit voor twintigers en dertigers in het wijkboekje vermeld kan worden en daarmee houdt de aandacht voor hen ook weer op.’ Bezinning is nodig in aanbod voor zowel toegewijde twintigers als liefhebbers en toeschouwers en ook op de wijze waarop onder hen draagvlak wordt gecreëerd voor het participatieaanbod. Er is aandacht gevraagd voor de vele twintigers die aan de achterdeur van de kerk staan of (soms zelfs ongemerkt) over de drempel zijn gestapt. Daarmee is geconcludeerd dat de kerk met homogeen aanbod voor twintigers, slechts een klein deel van het aantal twintigers bereikt en dat er gedifferentieerd, centrifugaal aanbod nodig is, waarbij van binnen naar buiten wordt gedacht en

²⁸³ Toegewijden, liefhebbers of toeschouwers

²⁸⁴ Nadine van Hierden, een van de auteurs van het rapport ‘kerk en dertigers 2.0’.

niet alleen²⁸⁵ centripetaal de vraag wordt gesteld hoe de kerk de twintigers in de kerk terugkrijgt.

In activiteiten, hoe laagdrempelig ook, is het belangrijk dat de identiteit van de geloofsgemeenschap herkenbaar blijft. Een kort prikkelend moment van bezinning kan een toeschouwer prikkelen om deel te nemen aan een meer verdiepende vorm van aanbod voor de liefhebbers van de kerk, waarbij de voorwaarde voor missionaire communicatie ‘ruimte’ ervoor zorgt dat het gedifferentieerde aanbod uitnodigend blijft. Als het aanbod alleen het doel van saamhorigheid dient, dan biedt de kerk geen meerwaarde ten opzichte van het café, sterker nog dan is het laatste aantrekkelijker om heen te gaan. Met name de bewust zoekende gelovigen, zowel liefhebbers als toegewijden missen in de dorpskerk vaak de ervaring van de aanwezigheid van God, die zij elders op festivals, concerten of jeugdkerken wel ervaren.

5. Zet in op het versterken van de relationele band met de dorpskerk

De hoofdcodes ‘saamhorigheid’ en ‘persoonlijke benadering’ vormen samen met de gegevens over ‘generatiekloof’ en ‘stimulans ouders’ een belangrijke vraag van twintigers aan de dorpskerk. Om de band met de dorpskerk sterker te maken blijkt het belangrijk om op deze punten in te zetten. Naast de roep om meer activiteiten, of een interactieve viering, waar twintigers leeftijdsgenoten ontmoeten, gaat het hier ook om de gemeenschap als geheel. Voor twintigers en met name voor liefhebbers en import zou de kerkdrempel lager worden als ingezet wordt op een meer open vorm van saamhorigheid. Inzet op intergenerationele contacten, waarin de authenticiteit van de mensen in de geloofsgemeenschap meer zichtbaar wordt helpt ook twintigers om deel te nemen aan kerkdiensten. De kracht van de saamhorigheid, van de onderlinge contacten, in de dorpskerk, mag gestimuleerd worden om uit te groeien van een ‘ons-kent-ons cultuur’, naar een meer open vorm van saamhorigheid, waar ook liefhebbers, toeschouwers, dorpsgenoten deelgenoot van kunnen worden, zodat ook zij een warm welkom ervaren in de dorpskerk.

²⁸⁵ Met nadruk op ‘niet alleen’. Er blijkt evengoed aandacht nodig hoe de kerk, haar kerkdiensten, kringen, taken en activiteiten zo kan inrichten dat zij herkenning en aansluiting oproept bij de leefwereld van twintigers.

Tegelijkertijd er ook niet te snel worden gezegd dat twintigers toch niet naar een kerkdienst willen. Veel twintigers in het onderzoek gaven zich aan het meeste te herkennen in de bijzondere (jeugd)diensten, en zij vonden dan de mogelijkheid van een keer per maand om een hen aansprekende dienst te bezoeken te weinig.

1. Waar Christus is, daar is de kerk.

Waar kerken zich geen of te weinig tijd gunnen voor momenten van echte verwondering over wie Christus is, moet men zich niet verwonderen dat veel twintigers niet of nauwelijks spreken over discipelschap en misschien zelfs onopvallend door de achterdeur van de kerk verdwijnen..

2. Wees daar waar de twintigers zijn.

Voor het kerk-zijn in deze postchristelijke tijd is het zowel roeping als noodzaak om in te zetten op incarnationele missie, omdat uit onderzoek gebleken is dat gelovigheid zonder kerkelijkheid op de lange duur niet beklijft of een geheel eigen inhoud krijgt. Dat betekent dat er niet alleen gekeken moet worden naar de presentie van twintigers in de kerk, maar er ook bezinning nodig is van de wijze waarop de kerk present is en wil zijn in de leefwereld van twintigers.

3. Ken je doelgroep en haar kwaliteiten.

Zet als kerk in op aansluiting bij de leefwereld van twintigers.

Nodig twintigers persoonlijk uit hun ideeën over de kerk te delen.

Wees je bewust van je eigen generatie-specifieke kenmerken en die van de twintigers en ken de ‘energieboosters’ van twintigers, zodat zij op een wijze die helemaal bij hen past uitgedaagd kunnen worden om mee te denken over de kerk .

4. Specifiek participatieaanbod is samen met twintigers bezinnen op gedifferentieerd aanbod

In veel kerken is er één activiteit voor twintigers, wil de kerk echter niet alleen de toegewijde twintigers, maar ook liefhebbers en toeschouwers bereiken, moet zij inzetten op gedifferentieerd aanbod voor twintigers.

Hervorm knellende structuren, die niet meer effectief werken. Zet steeds meer in op projectmatig-talentgericht werken in plaats van commissiegericht werken, zodat de gaven en talenten van twintigers gezien, gewaardeerd en op de juiste manier ingezet worden, een verandering van werken, die de kwaliteit van de uitvoering van de taak ten goede zal komen.

5. Zet in op het versterken van de relationele band met de dorpskerk.

De relationele band met de kerk is voor de dorps twintigers erg belangrijk, vanwege familiale en sociale bindingen. Specifiek participatiebeleid voor twintigers moet (op termijn) deel uit gaan maken van een intergenerationeel participatiebeleidsplan, waarin aandacht is voor ‘wederkerig geloofsleren’ en gastvrij gemeente zijn, met ruimte en aandacht voor elkaars talenten, gaven en generatie-specifieke kwaliteiten. Als het gaat om ‘wederkerig geloofsleren’ kan de kerk ook de ouders van twintigers ondersteunen door middel van gerichte vorming en toerusting.

4.2.2 aanbevelingen bij de handvatten

Aanbeveling bij handvat 1. Waar Christus is, daar is de kerk.

Dit handvat mag ons als (dorps)kerken tot bezinning brengen, wat stralen wij uit aan de jongere generaties, die vaak snel door de buitenkant heenprikken? Zijn we druk bezig de kerk ‘draaiende te houden’, of is het eerste wat ons kenmerkt dat wij samenkomen rondom de ‘verwondering om wie Jezus Christus is?’ Hoeveel tijd in de kerk zit er in de kerk in organisatorisch vergaderwerk, en hoeveel in inhoudelijke bezinning op wie God is? Ik denk dat veel kerken –met een kleiner wordende groep vrijwilligers – regelmatig de agenda en handen vol hebben aan het ‘draaiende houden’ van veel zaken die in de kerk geregeld moeten worden. Misschien kan het opnieuw aanleiding zijn om als kerken op regelmatige bewust na te denken over prioritering naar aanleiding van het punt ‘relevantie’.

Aanbeveling bij handvat 2. Wees daar waar de twintigers zijn

Benader de twintigers daar waar ze zijn, ook al ze al jarenlang niet in de kerk zijn geweest, staan velen van hen open voor een uitnodiging om mee te denken als het gaat om de bezinning over ‘twintigers & de kerk’, alleen al vanuit het feit dat ze gezien en gewaardeerd worden, er aandacht voor hen is, ze leeftijdsgenoten ontmoeten en ze ruimte krijgen voor hun creatieve ideeën. Nodig hen persoonlijk uit, telefonisch of rechtstreeks via mensen uit de kerk die ze kennen, bij de kantine bij voetbal, of in het dorpscafé. Waar het gesprek vervolgens plaatsvindt maakt nog niet zoveel uit, maar een gesprek aan de keukentafel bij de initiatiefnemer of een van de deelnemers thuis kan wel bijdragen aan een goede sfeer in plaats van een zaaltje in de kerk.

Aanbeveling bij handvat 3. Ken je doelgroep en haar kwaliteiten.

Nodig een mix van twintigers, die op verschillende wijze betrokken zijn bij de (dorps)kerk, persoonlijk uit voor een bezinning over ‘Twintigers en de kerk’. Enthousiasmeer actief betrokken twintigers in het nadenken over de vraag hoe er meer twintigers bereikt kunnen worden. Wellicht komen zij in dat gesprek tot de conclusie dat zij zelf een belangrijke netwerk-functie kunnen vervullen in het uitnodigen van minder betrokken twintigers, uit hun eigen netwerk. Zo kan het beoogde kristallisatie-effect uitgaan van wat heel eenvoudig kan beginnen door een gesprek met een groepje twintigers. In dat gesprek is een laagdrempelige sfeer, luisteren en doorvragen een belangrijke voorwaarde, zodat twintigers ook echt ervaren gezien en gewaardeerd te worden.

Het is daarbij belangrijk dat de gespreksleider de (mogelijke) neiging onderdrukt om onterechte kritiek – want door verminderde betrokkenheid zijn sommige vernieuwingen voor twintigers ook onopgemerkt gebleven – te weerspreken. Het is belangrijk eerst te luisteren en vooral kritiek niet persoonlijk op te vatten, maar het in te zetten als positief signaal, als uitnodiging aan het eind van het gesprek. ‘Wat nou zo leuk is, wat ik jou hoorde zeggen, daar zijn we net mee bezig gegaan in de kerk, zo te horen heb jij daar ook goede ideeën over, zou je het leuk vinden daarin te participeren, mee te denken?’ Etcetera. Samengevat in andere woorden: achter elke teleurstelling

over de kerk, zit een verlangen verborgen, het is de uitdaging om die boven tafel te krijgen en daar samen over te brainstormen en mee aan het werk te gaan.

Aanbeveling bij handvat 4. Specifiek participatieaanbod is samen met twintigers bezinnen op gedifferentieerd aanbod

Samen met twintigers bezinnen kan leiden tot mooie initiatieven. In alle drie de focusgroepgesprekken kwamen er ideeën op voor een korte viering op een alternatief tijdstip dan de reguliere zondagmorgendienst. Voor de kerken die de zondagavonddienst hebben afgeschaft is het belangrijk dat er ruimte komt voor een vieringsmoment voor twintigers. De zondagochtenddienst zullen de meeste twintigers gezien de drukke werkweek en het uitgaan op de avond ervoor niet gaan bezoeken, voor velen bleek dit idee van een korte viering voor twintigers op zaterdag (tussen kerk en kroeg) of zondagavond (twintigersdienst) een initiatief te zijn wat positief ontvangen werd, omdat het zowel ruimte biedt aan het versterken van de contacten tussen twintigers onderling als ook ruimte voor interactie en door het vieringselement ook ruimte voor het ervaren van de aanwezigheid van God.

Deze ideeën werden aangereikt door de twintigers uit de drie dorpskerken, ter inspiratie ook voor andere dorpen.

Een mooi voorbeeld waar gewerkt wordt met *gedifferentieerd aanbod* voor twintigers is de pioniersplek voor twintigers in Woerden²⁸⁶. Zij hebben ervoor gekozen te werken vanuit drie doelgroepen: Twintigers Netwerk, Zinzoekers, de Verdieping²⁸⁷. Een prachtig voorbeeld van een ‘best practise’ waarbij zowel aandacht is voor toegewijden als voor liefhebbers en toeschouwers. Om de band met de dorpskerk te kunnen versterken, zou ik er op basis van ons onderzoek nog een vierde activiteit aan toe willen voegen: ‘Twintigers Talent’, om de activiteiten voor de twintigers ook te kunnen integreren in de eigen gemeente. Zowel omdat de kerk het creatieve talent van twintigers nodig heeft wil zij bij de tijd blijven, maar ook zodat door deze inbreng de twintigers gezien en gewaardeerd worden en zij op deze wijze zo in de kerk ‘ingroeien’, dat de geloofsgemeenschap meer en meer ervaren kan worden als ‘onze kerk’. Op deze wijze wordt er een verbinding gecreëerd tussen de oude en nieuwe kerkplek.

Aanbeveling bij handvat 5. Zet in op het versterken van de relationele band met de dorpskerk.

Stimuleer het vormen van drietallen onder twintigers. Vraag een van de drie als samenroeper. Toegewijde twintigers geef je –in overleg met hen– handvatten in handen om op een vaste zondagmiddag in de maand samen over een thema in gesprek te gaan, wat vervolgens ook

²⁸⁶ Pioniersplek ‘Twintigers Woerden’, waar netwerker en pionier Mirjam Oosterhoff – de Bruin werkzaam is: zie de website: www.twintigerswoerden.nl

²⁸⁷ ‘*Twintigers Netwerk* biedt twintigers uit Woerden elke maand de kans om nieuwe mensen te leren kennen en na te denken over het leven. Omdat we samen het leven zin geven! *Twintigers Zinzoekers* organiseert maandelijks activiteiten die ruimte geven om op zoek te gaan naar zingeving. *Twintigers De Verdieping* vormt groepen waarin christenen elkaar kunnen ontmoeten en ontdekken hoe je geloof in je dagelijks leven vorm geeft.’

terugkomt in de avonddienst van diezelfde zondag, omdat zij op deze manier interactiever bij de kerkdienst betrokken zijn. Twee liefhebbers (twintigers) koppel je samen aan een toegewijde oudere twintiger en stimuleer je eens per twee maanden samen contact te houden. Hen biedt je laagdrempeliger thema's aan die mogelijk wel prikkelen tot een zoektocht naar de plek van geloof in hun leven. Toeschouwers kijken liever vanaf een afstandje, hen nodig je uit voor de (half)jaarlijkse laagdrempelige groepsactiviteiten voor twintigers, zodat het lijntje met de kerk qua contact zo mogelijk stand kan houden.

Om de band met het geheel van de geloofsgemeenschap te versterken is het belangrijk om als het gaat om bezinning rondom het beleidsplan van de kerk, om – net zoals vaak gebeurt bij beroepingscommissies – een intergenerationele groep uit te nodigen om samen te bezinnen over de wijze waarop de kerk haar boodschap communiceert en mensen van verschillende generaties uitnodigt om te participeren. Hoe zou het zijn als kerken, bij het hernieuwen van hun beleidsplan, voor de komende vier jaar geen algemeen beleidsplan zouden schrijven, maar zich door middel van een in te stellen intergenerationele groep zouden gaan bezinnen op een participatiebeleidsplan, waarin ook een hoofdstuk specifiek aan participatie van twintigers gewijd is? Daarbij is het behulpzaam om in de formulering te zoeken naar een combinatie van vier doelstellingen²⁸⁸:

1. ecclesiologisch doel: jongeren krijgen een plek binnen de kerk.
2. persoonlijk doel: jongeren ontwikkelen een persoonlijk geloof.
3. bibliocentrisch doel: jongeren komen in aanraking met bijbelse thema's en verhalen.
4. missionair doel: geprobeerd wordt om jongeren van buiten de kerk te bereiken.

Aanbeveling voor de bezinning op kerk-zijn in postchristendom.

In het onderzoek haalde ik Murray aan, die tot een vijftal cruciale componenten kwam, die kerken het waard maken om toe te treden, of deelnemer te blijven, oftewel componenten die belangrijk zijn voor het voortbestaan van de kerk in post-christendom. Deze punten kwamen ook alle vijf terug in het onderzoek onder de dorpsse twintigers en bieden goede aanknopingspunten, die aanleiding kunnen zijn om tijdens een heel kerkelijk seizoen vijf maal de tweede helft van een kerkenraadvergadering het bezinningsmoment aan deze punten te wijden. Hieronder zijn de componenten omgezet in vragen ter bezinning.

- Hoe geeft onze kerk ruimte aan de verbinding tussen het alledaagse leven en de ontmoeting met God?
- Stimuleert onze kerk authentieke vriendschappen en koesteren wij een gezonde gemeenschap? Wat is voor ons een gezonde gemeenschap?
- Zijn wij een kerk, die vasthoudt aan diepe overtuigingen, maar niet van streek raakt door vragen of twijfels? Hoe reageren we op twijfels?
- Welke rol heeft de hedendaagse cultuur in ons kerk-zijn? Zien wij de cultuur als

²⁸⁸ Zie ook: M. van Dijk - Groeneboer (red.), *Handboek Jongeren en religie: Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere: Parthenon, 2010, p. 130.

‘tegenover’ of maken we er als kerk deel van uit? Is de cultuur voor ons gevaar of uitdaging?

- Op welke wijze stimuleren wij als kerk de geloofsontwikkeling in elke fase van de levensreis?

LITERATUURLIJST

- B. Baarda, *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*, Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers, 2009.
- A.P. Berensen, *Schitterend preken: een homiletisch onderzoek naar voorwaarden voor missionaire prediking in een postmoderne samenleving*, Kampen, 2009.
- M. Bikker, N. van Hierden, *Kerk en Dertigers 3.0: een verkennend onderzoek*, Utrecht: Expertisecentrum van het Landelijke Dienstencentrum, 2012.
- A. Bontekoning, M. Grondstra, *Ygenwijs, generatie Y ontmoet X, pragmaten en babyboomers*, Amsterdam: Business Contact, 2012.
- J. Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, Maryknoll New York: Orbis Books, 1991.
- A. van den Broek, R. Bronneman en V. Veldheer (red.), *Wisseling van de wacht: generaties in Nederland, sociaal en cultureel rapport 2010*. Den Haag: SCP, 2010
- R. Brouwer, (e.a.) *Levend lichaam. Dynamiek van christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland*, Kampen: Kok 2007.
- R. Brouwer, *Geloven in gemeenschap. Het verhaal van een protestantse geloofsgemeenschap*, Kampen: Kok, 2009.
- P. Dekker, J.J.M. de Hart, L. Faulk, *Toekomstverkenning: vrijwillige inzet 2015*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007.
- G. Dekker, H.C. Stoffels, *Een kerk die bij mij past, gereformeerde jongeren over de kerk*, Kampen: Kok, 1998.
- S.J. Dingemanse, *In beweging blijven: de gemeente op reis met de middengeneratie*, Vught: Skandalon, 2010.
- R. Effing, (red.) *De sociale netwerkkerk: De verbindende kracht van Facebook, YouTube, Twitter, en LinkedIn*, Kampen: Kok, 2013.
- T. Elshof, *Van huis uit Katholiek, een praktisch theologisch, semiotisch onderzoek naar de ontwikkeling van religiositeit in drie generaties van rooms-katholieke families*, Delft: Eburon, 2009, p. 3.
- M. van Dijk – Groeneboer (red.), *Handboek Jongeren en religie: Katholieke, protestantse en islamitische jongeren in Nederland*, Almere: Parthenon, 2010.
- N.E. Haspels, *Binding en verbond, gewenste en veronderstelde betrokkenheid bij de kerkelijke gemeente*, Kampen: Kok, 1999.
- G. Heitink, *Een kerk met karakter: Tijd voor heroriëntatie*, Kampen: Kok, 2007.
- S. van der Heijden, *Kerk voor een nieuwe generatie: zoeken naar een kerk waarin jongeren geloven*, Heerenveen: Medema, 2012.
- J. Hermelink, I. Lukatis, M. Wohlrab-Sahr, *Kirche in der Vielfalt der Lebensbezüge: Band 2 Analysen zu Gruppensikussionen und Erzählinterviews*. Gutersloh: Gutersloher Verlagshaus, 2006.
- R. Hornikx, H.P. de Roest en S. Stoppels (red.) *‘Geloofsopbouw en kerkopbouw. Vier methoden*

- belicht*, *Praktische Theologie*, jrg. /2, 125-221, 2005.
- G. Immink, H.P. de Roest (red.) *Praktische Theologie in meervoud: identiteit en vernieuwing*, Zoetermeer: Meinema, 2003.
- D. Kinnaman, *You lost me: Why Young Christians Are Leaving Church....and Rethinking Faith*, Michigan: Baker Books, 2011.
- S. Murray, *Church after Christendom*, Milton Keynes: Pater Nosterpress, 2004.
- S. Murray, *Post-Christendom, church and mission in a strange new world*, Carlisle 2004.
- G. Noort, S. Paas, H.P. de Roest, S. Stoppels, *Als een kerk opnieuw begint: Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2008.
- S. Paas, *Jezus als Heer in een plat land*, Zoetermeer: Boekencentrum, 2001.
- S. Paas, *De werkers in het laatste uur: de inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente*, Zoetermeer: Boekencentrum 2003.
- H.P. de Roest, *Een huis voor de ziel, gedachten over de kerk voor binnen en buiten*, Zoetermeer: Meinema, 2010.
- H.P. de Roest, *En de wind steekt op! Kleine ecclesiologie van de hoop*, Zoetermeer: Meinema, 2005.
- P. Schnabel, R. Bijl, J.J.M. de Hart, *Sociaal en Cultureel rapport 2008: Betrekkelijke betrokkenheid. Studies in sociale cohesie*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2008.
- F. Schweitzer, *Het leven is niet meer als vroeger: De postmoderne levensloop als uitdaging voor kerk en theologie*, Kampen: Kok, 2006. P. 109, vertaling van: *Postmoderner Lebenszyklus und Religion: Eine Herausforderung für Kirche und Theologie*, Gutersloh 2003.
- J. Slendebroek – Meints, H. Wijma, *Jong, [goed] gelovig & kerk*, Zwolle: Academie Theologie van de Gereformeerde Hogeschool, 2011.
- F. Spangenberg, M. Lampert, *De grenzenloze generatie en de eeuwige jeugd van hun opvoeders*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2009.

GERAADPLEEGDE WEBSITES:

Voorbereiding en analyse kwalitatief onderzoek:

<http://www.cbo.nl/Downloads/102/Handleiding%20focusgroepen.pdf>

<http://www.analysereninkwalitatiefonderzoek.nl/documenten/stappenplan.pdf>

http://www.boomlemmatijdschriften.nl/tijdschrift/KWALON/2010/1/KWALON_2010_015_001_008

http://www.martijnvanlanen.nl/Artikelen/2010_VanLanen_Kwalon.pdf

Onderzoeksrapporten:

<http://izb.nl/verdieping/artikelen/young-urban-protestants-yup-612.html>

<http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Kerk%20en%20dertigers%202.0.pdf>

Kerken:

<http://sintjohannesga-delfstrahuizen.protestantsekerk.net>

<http://www.gereformeerdekerkenter.nl>

<http://www.pkn-hgh.nl/>

Visienota:

<http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Leren-leven-van-de%20overwondering-visie-op-het-leven-en-werken-van-de-kerk-in-haar-geheel-brochure.pdf>

<http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Visienota%20'De%20hartslag%20van%20het%20leven'.pdf>

Gegevens Centraal Bureau der Statistiek:

<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/overheid-politiek/cijfers/betrokkenheid-burger/default.htm>

<http://www.cbsinuwbuurt.nl/>

Overig:

<http://www.aksa.nl/pdf/Met%20een%20been%20in%20de%20kerk.pdf>

<http://www.wvko.nl/documents/HandboekJongerenenreligie.pdf>

Curriculum vitae auctoris

Dorothee Berensen – Peppink (1982) volgde na haar gymnasiumopleiding in Kampen, de studies Godsdienst Pastoraal Werk en Godsdienstleraar aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle, waarna ze vijf jaar werkte als pastoraal jongerenwerker in drie kerken in Dronten. Als co-auteur schreef ze mee aan catechesemethode Follow Up. Een half jaar na het afronden van de HBO-studies vervolgde zij in deeltijd haar theologische studie aan de Protestantse Theologische Universiteit te Kampen. In februari 2011 rondde zij daar haar bachelor Theologie Klassiek af en na een korte rustpauze, vanwege de geboorte van twee dochters, hoopt ze nu in augustus 2013 de Master of Theology af te ronden.

De thematiek van deze masterthesis zal komende tijd haar aandacht blijven houden. Namens het Onderzoeksplatform Connecting Churches and Cultures is zij bereid kerken in Overijssel deelgenoot te maken van de onderzoeksconclusies en hen desgewenst te begeleiden in de bezinning over 'Twintigers en de kerk'. Contact is mogelijk via dorothee@berensen.nl